

М. Каагауда

З МОЕЇ
ОДИССЕЇ



ЧАСТИНА IV
ЛІКАРСЬКІ СПОГАДИ ЗІ СЛОВАЧЧИНИ

ПРУДЕНТОПОЛІС
ШЕРНЕ 1987

ПОПЕРЕДНІ ТВОРИ Михайла КАЧАЛУБИ:

- 1) "Польові дзвіночки" — вірші для дітей. Пряшів 1966.
- 2) "Історія справа будення" — новеля надрукована в колективній праці "Роозмова сторіч" під редакцією поета й письменника Івана Мацинського. Пряшів 1965.
- 3) "Бульварами серця" збірка поезій. Париж 1971.
- 4) "Вільним крилом" — збірка поезій. Париж — 1972.
- 5) "Наш талант" — збірка поезій. Париж — 1975.
- 6) "Трілогіння кирилят" — вірші для дітей. Париж — 1978.
- 7) "Одна з доріг" — поема. Буенос Айрес — 1984.
- 8) "З моєї Одіссеї" — частина I. Спогади з дитячих і юнацьких часів. Буенос-Айрес — 1983.
- 9) "З моєї Одіссеї" — частина II. Спогади зі студентських і асистентських часів у Швейцарії. Буенос-Айрес — 1985.
- 10) "З моєї Одіссеї" — частина III. Лікарські спомини з Карп. України й Словаччини. Прудентополіс — 1983.
- 11) "Відлуння душі моєї" — поезії, Париж — 1980
- 12) "Помпеї" — поема. "Праця" — Прудентополіс 25.IX.86.

ЗДОРОВЕЛЬНО — ЛІКАРСЬКІ ПРАЦІ.

- 1) «La valeur pratique de la réaction biologique de la grossesse» — thèse de Doctorat en Médecine, 1937, Geneve.
- 2) «Qu'est-ce que le «troisième âge»? «L'Est voulois» — 5.XI. 1981.
- 3) "Як довго ще низьким туберкульоза людство"? — "Народний календар" — Пряшів 1969.
- 4) "Що знаємо про віруси"? Теж там.
- 5) "Тютюн і здоров'я" — Календар-Альманах 1974, Торонто.
- 6) "Старість" — "Дзвононі" — 1978, Рим-Торонто.
- 7) "Чому доходить до старчої деменції"? "Новий шлях" — 1969.
- 8) "Лікування живими клітинами" — Там теж — 1980.
- 9) "Артроза" — Теж там — 1980.
- 10) "Артроза кульшевого суглобу" — Там теж — 1980.
- 11) "СІДА" — "Укр. Слово" — 22.III.87. — Париж.
- 12) "Дещо з медицини" — Хвороби простати, там теж. Та інші лікарські статті та фейлетони у словацьких журналах. Крім того написав теж численні рецензії на нові твори та вірші, котрі не ввійшли до згаданих вище збірок.

Присвячу моїому
синові Михасеві, котрий
перебрав мое звання
і мое КРЕДО.

Автор.

ал

Michel KATCHALUBA

DE MON ODYSSEE

Souvenirs d'un médecin en Slovaquie.

Couverture: Cristina Kyshakhevych — Katchaluba.

Обкладинка у виконанні Христини Кишакевич-Качалуба.

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН
ПРУДЕНТОПІЛЬ — ПАРАНА — БРАЗИЛІЯ
1987

Михайло КАЧАЛУБА

З Моєї Одіссеї

(Лікарські спогади зі Словаччини)

ЧАСТИНА IV.



Автор з дружиною і дітьми в році 1946 — осінню.

ПРИХІД ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ. ПЕРША ТЮРМА.

Людська цікавість, але й однотаєнно жах з непевності огорнув мешканців містечка Дольний Кубін з приходом червоної армії. Нетреба було довго ждати. Дуже скоро “визволителі” показали свої вибрики. Гуртки по 5-6 вояків розбивають двері,rabують, переслідують жінок. Недиво. Кають, що це дійсні злочинці звільнені з тюрми й змобілізовані до армії ген. Конєва.

Я лишив Люсю з дітьми в селі Медзіградне, під опікою Дудашів. Там нема війська. Сам відважуюся йти до Дольного Кубіна подивитися, що там діється? А то дома й в Касі Хворих і взагалі — яка є ситуація? Перша по дорозі — це Каса Хворих. Тут, як після землетрясіння: в лікарській працівні інструменти порозкидані, фляшочки порозбиті, повиливані; виходок запханий газетним папером, а з ванни в купальні зробили собі ляприну. Справник показує мені це все та йойкає з відчая:

— Як це все дати до порядку?

— Все дамо до порядку, тільки, щоб нам дали спокій, кажу, відчуваючи якесь лихо. Якесь немиле передчуття тисне на душу.

Йду подивитися до юашого мешкання: не розбили. Правдоподібно тому, що в сусіднім домі, де є жандармерія, закваталися командант та його штаб. Як тільки я відчинив двері, зйшов з першого поверху військовик-капітан:

— Добрый день! каже.

— Добрий день! відповідаю.

— Ви оцей доктор Качалуба, що має вивіску на домі? питає по-українському.

— Так, це я.

— А звідки ви знаєте по-українському? ніби питає.

— Я ж українець.

— Так я знаю. Це вже мені ваші сусіди сказали. Сказали ще більше: ви в Швайцарії студіювали, маєте дружину швайцарку.

— Так, це правда. Але що це має спільногого з моєю професією?

— Тому, що це все не є для вас прихильне, паночку. Я вам це кажу, щоб ви були приготовані. Я сам правник з Галичини.

Фронт посунувся далі на захід, а до Дольного Кубі-

на прийшов цілий рій енкаведистів. Воєнні терпіння цивільного населення не змінилися. Змінилася тільки "причина" переслідування. Воно приняло іншу форму. інший кольор, але ціль остала та сама: покорити, використати й опанувати, підкорити.

Між цим привіз я родину додому. Одного дня кличуть мене на жандармерію, де тепер примістився місцевий провід НКВД. Іду зі серцем в п'ятах. Начальник НКВД — з головою голою, як макогін, каже мені:

— Ти розумієш по-російському?

— Мало.

— Та ж ти українець, каже мені та дивиться до якогось списку.

— По-українському вмію.

— Но, нічого. Ми договоримось.

— Де маєш автомашину?

— В Медзіграднім.

— Ми тобі її лишимо, бо ти підеш в контррозвідку. Ну ми тобі пояснимо. Ось перша річ, котру тобі треба буде зробити, це те, що мусиш виготовити список усіх колаборантів з німцями в Дальнім Кубіні. І то на завтра. "Панятню"?

Вертаюся я додому, наче в якімсь гнітучім сні та півсвідомо повторюю:

— Боже, змилуйся наді мною!

— Що хотіли від тебе? питала Люся.

Не маю сили відповісти. Сідаю на стілець, лікті на колінах, а голова в долонях. Люся бачить, що щось недобре діється. Гладить мені волосся:

— Бог нас не опустить, Михасю.

Ця коротка потіха дала мені силу. Підношу голову й розказую Люсі, що від мене хочуть.

— Ти ж не політик і не слідкував людей.

— Ані не політик, аж не жандарм. Я до нікого не приглядаєсь що він робить та з ким він співпрацює.

Мало я спав цеї ночі. Все роздумував, що сказати начальникові? Але теж я гаряче молився та просив Духа святого, щоб дав мені добрий розум і ясні думки. Весь ранок приймаю плацентів, але думками я де їнде. Раніше прийшла мені до голови спасенна думка: — Я маю цілий кілограм "Цибазолю" (новий сульфонамід), котрого "сміотроши" (так словаки називають москалів) не знайшли. Я вже довідався, що радянські вояки дуже шукають в аптеках цього ліку, бо він прекрасно лікує гонорею (капаніку). Пообіді беру до кишені мою т. зв. "Бойову характеристику" котру мені написав майор Черних (мовляв "це тобі, докторе, буде дуже потрібне"), а під пахву фляшку "Цибазолю" і йду на НКВД.

— Здравствуй, докторе! Приніс список?

— Приніс не список, але щось інше, цінніше.

Наачальник підніс здивовано брови.

— Знаєш, товаришу, кажу, кажуть люди, що я є добрий лікар. Але є з мене дуже лихий політик. А все ж таки я ходив сюди-туди, щоб щось довідатися. Нічого я не довідався, але знайшов для тебе ось що: “Цибазоль”.

Підношу до гори цілу фляшку “Цибазолю”.

— “Цибазоль” ти маєш? Аж підскочив з радості начальник.

Я йому подав фляшку.

— Дякую, докторе! Без твого списка ми обійдемось. Йди до своєї роботи!

Іду додому й дякую Гостподеві, що захоронив мене від “контррозвідки”.

В страсі живемо далі. НКВД не спить. Кожний день забирають кудись людей. В перших днях взяли молодого м'ясника Ходака (пропав без вісті), бо, мовляв, продавав німцям м'ясо. Взяли Роліка, бо в його крамниці також німці купували. Взяли Гркута за цю саму “просвіну”, взяли інженера Закоштуя (пропав без вісті), бо був українець, взяли робітника Овчарова (пропав без вісті), бо був в білій армії, взяли інж. Алтухова та інших. Люди ходять в непевності й страху, як в тумані. І я встаю зі страхом рано, в душевнім напруженні працюю: майже у відчаю лягаю спати. Одитока відрада — це молитва. Моя душа — все так чутливіша на весняну красу природи, є тепер в постійнім страхі свиннім трепетінні, наче перед якимось важним іспитом, наче перед тучею. Ходжу до Каси Хворих і по візитах лішки, бо мое авто, ніби мені лишили в Медзіграднім, але з нього остав тільки к'стяк. Все розібрали “смофроші”, навіть сідала.

Зустрічаю отця Вагнера. Він і тепер в реверенці, у великих чубатах:

— Слава Ісусу Христу! поздоровляю.

— Слава на віки. Як живете, пане докторе?

— В страсі.

— Це мусило прийти, але й це переживемо.

— Вам дають спокій?

— Були на приходстві. Дуже шукали горілки, вина. Я скочав дві чи три фляшки церковного вина до пивниці під вугілля. Були й там, все перевертали. А я молився — кажучи: — Боже, не позволь їм знайти цього вина, бо Служба Божа не буде! Не знайшли. Я дальнє відправлю Служби Божі.

Засміялися ми й розійшлися.

Щеплю людей проти туберкульози в ординації Каси Хво-

рих. Медсестра приготовляє точесенькі шприци з розчином БКГ', дезенфікує місце на лівому плечі пацієнтів, а я віторскую ін-трапермалью. В місці ін'екції робиться в шкірі маленький узлик. Крізь широко отворене вікно прилітають пташині хороводи з гайку над судним домом.

— Як вам весело, любі пташки, думаю собі. З ваших голосів чути радість життя, зі свободи, з кохання; чути дяку Творцеві за щі всі дари. Тільки нам — людям, що є верхівкою всього створіння, що дістали від Творця своєбідну волю, іскру мудrosti та несмертельну душу, не є весело. Інші люди зі захланності переслідують та мордують таких, як вони...

Сильний стукіт до дверей. Медсестра відчиняє. Входять два російські вояки:

— Доктор Качалуба? питав один.

— Так, відповідаю.

— Ми маємо наказ тебе арештувати.

Віддаю медсестрі шприцу. Вона бліда, як стіна, дивиться на мене широко отвореними очима. Скидаю білу блузу.

— Пахнє Сибіром, думаю собі. Треба взяти тепліший одяг. А на голос:

— Я хотів би переодягнутися.

— Можеш.

Везуть мене американським "джіпом" додому. Коли Люся побачила мене між двома російськими вояками, все зrozуміла. Не голосить, але з її прекрасних очей полилися горохом сльози. Дорця і Мар'янка також зрозуміли й почали голосно плакати...

— Спішися! Каже мені один з них.

Взуваю сильніші черевики, беру плащ, капелюх та рукавиці й прощаюся з моїми найдорожчими...

— Побачу ще я їх? креслить мое серце кров'ю оце питання в моїй душі.

— У всьому є Божа воля. Бог мене не опустить, повторюю собі, щоб набрати сили...

Знову садять мене між двох вояків НКВД і везуть до ружомберської тюрми. В тюремній канцелярії забирають від мене все, крім одягу. Списують мое "Куррікулюм вігає". Диктую точно все, але не згадую про Карп. Україну. Потім ведуть до келії. Заскрипіли ключі. Я остаю сам. Залізні двері без ключки, з маленьким віконцем, а в ньому "юда." Брудні, по-дряпані стіни, а високо вікно та грати. В куті, при дверях "параска". В другім куті, під вікном заливний кістяк ліжка. Це перша тюрма в моїм житті. Дивне, пригноблююче почуття. Пробую молитися. Нараз відчуваю, як мені підламлюються коліна. Я від рана нічогісенько не єв і не пив, а тут вже ліч.

Усна сухі, язик, як дерев'яний. Якась важка втома тілесна та душевний відчай беруть мене в свої кігтяні обійми. Лягаю на ці зализа й шукаю, котре ребро більше віддергить.

— Оцю ніч пересплю ось так, думаю собі, а рано побачимо, що зі мною буде.

Але ані цього відпочинку мені не позволили. З тріском відчиняються двері:

— Вставай!

Встаю. Два вояки НКВД з автоматами:

— Руки назад і пішов!

Ведуть мене півтемними коридорами. Знову канцелярія, ярке світло на мене:

— Багато ти наговорив, але про це, що ти організував протирадянську організацію, ані слова.

— Я нічого не організував.

— Ми тобі докажемо.

— Можете доказувати, підніс я тон голосу. Я за вас життям своїм ризикував, а ви мені ось що чинете!

— Не роби тут театру! підніс голос і він. Потім обернувшись до вояка:

— Приведи тамтого!

За хвилину проводять, блідого, з сивою бородою в'язня і садять напроти мене.

— Знаєш його? питает мене.

— Знаю.

Я пізнав інж. Алтухова, хоч він в дуже вбогім стані.

— А ти його знаєш? питает Алтухова.

— Це Д-р Качалуба, каже інж. Алтухов.

— Ти казав, що він тебе вербував до політичної організації.

— Так, вербував, каже тихо Алтухов.

— Так що ти на це? звертається триумфально до мене енкаведист.

Мій мозок працює на повні обороти. Я засміявся навіть:

— Він сам не знає що говорить. Я дійсно, для його добра, радив йому вступити до фахової української інженерської організації, котра є в Братиславі та котра боронить своїх членів перед визискуванням і запевнює їм працю. Можете переконатися. Вона знаходиться при вулиці Тегельнія, число 30.

— Так то було? Питає знову Алтухова.

— Так! простогнав він.

У вікнах починає світати. Привели мене знову до келії. Сідаю на залишний кістяк постелі й молюся. Це слідство мене знову фізично й душевно розбуркало. Скроні дзвоняТЬ від сильного пульсування, а руки й ноги трясуться. Автоматично

шепчу молитви. Не уявляю собі навіть, як довго я сиджу. Але брязкіть віконця зриває мене на рівні ноги.

— Бери! кричить сторожа.

Беру ідунку з чорною юшкою і два сухарі хліба. Зуби в мене здорові. Глоджу сухарі й запиваю чорною ніби кавою. Це дає мені преціль трохи кальорій. Збирається на соня. Лягаю на зализа. Здається, що вони тільки того чекали, бо з грюком відчиняються двері:

— Пішов! кричить.

Іду знову між двома вояками, руки взаду. Знову канцелярія, знову інший енкаведист та знову ці самі питання: — коли?, як?, чому? Чому Швайцарія? Чому Словаччина? Я знову повторюю це все, що я дотепер сказав. Не знаю, чи слухає, але дивиться на мене якимось майже теплим поглядом. Ми самі. Нарешті цей молодий енкаведист каже мені по-українському:

— Тільки так даліше говори! Буде добре.

Велику надію він мені вілляв до душі...

— Щиро він це думає? питала сам себе або це тільки хитрий маєвр? Я відергав оці допити ще одну ніч і ще два дні. Потім настала тишина. Дають юшку, сухарі, деколи кусник твердого м'яса. І зуби й шлунок в мене добре, славити Бога. Їм вовком, щоб вижити. Крізь вікно чую голоси, ба навіть спів зі сусідніх келій. Лізу на зализну постіль і крізь вікно починаю співати: “Там, де в небі Божа Мати — наша втіха, наш покров”... Як скінчив пісню, чую:

— Це ти, Михайлє? Тут Василь.

— Так це я.

— Держися!

— Держуся при Божій помочі.

Голос затих... Правдоподібно сторожа прийшла.

— Так і Василь тут, думаю собі. Жахливі часи настали...

Нараз знову чую: — Михайлє!

— Слухаю, кажу.

— Від коли ти тут?

— Вже три дні й три ноці.

— Ти дома не маєш нічого, за що могли би зачіпитися?

— Ні! Мусимо просити Бога, щоб нас вирівав з цього пекла...

Василь знову замовк (Д-р прав Василь Васильків — президент Суду в Ружомберку). Сторожа.

Минуло кілька днів повних непевності, смутку, деколи аж відчаю... Став на залишний кістяк постелі й дивився крізь вікно: Весна. Синіють небесні про стори. Під ними ластівки тріпотчуть весело крильцями. Щасливі пташенята на волі... Нараз мої очі збігли з небесних висот на рівну стріху низьких

тюремних будівель на тім же тюремнім подвір'ю. На цій плюс-кій стрілі бачу якусь знайому постать. Протираю очі, трясу головою чи це не фагаморгана. Ні! Це дійсність. Це моя Люсенька. Простягаю руку крізь ґрати й кричу:

— Люсю! Люсю!

Любачила мене:

— Дорогий мій! Як здоров'я?

— Здоровий, славити Бога!

— Я ходжу кожний день сюди й пакунки ношу. Дістав?

— Ще ні, але напевно дістану.

— Скажи мені адресу майора Черниха!

— Київ, така-то вулиця, а таке-то число.

Люся скрупенько записує, але вже біля неї сторожка. Ще мені киває рукою і зникає... Вона потім розказала, як було далішче: — Ведуть мене, каже, довгим коридором і виводять на вулицю, а я майже в розплуці. Ти в тюрмі, мене ось, правдоподібно, арештують, а троє дітей дома... Папірчик з адресою я скрутила в руці й непомітно кинула під стіну. Завели до канцелярії та почали дуже строго випитувати, що я з тобою говорила?

— Питалася, чи здоровий та чи ви дали йому пакунок, котрий я принесла?

— А що ти записувала?

— Нічого не записувала.

— Ну, йди додому, але там більше не дряпайся, бо замкнемо!

— Я вийшла з канцелярії, оповідає далішче Люся, піднесла мій папірчик з адресою і пішла. Дома негайно написала майору. Я думаю, що не тільки ця "Боєва характеристика", котру він тобі був написав, але й він сам мусів ще тобі помогти. Я кожен день йшла пішки (бо не було чим заплатити фірмі) до Ружомберку (18 км. там, а 18 назад), щоб довідатися, чи ти ще тут? Чутки кружать, що всіх арештованих вивозять на Сибір.

— А заплатити фірму дорого коштувало? питав я.

— Старий Юрік, котрого ти часто лікував даром, хотів 100 крон, щоб підвіз.

Деколи я собі ніг не чула.

Ось так мені Люся потім розказувала. Але поки що я сиджу на самітці, оплю на залізним кістяку постелі, як факір. Після цього хвилевого побачення з нею крізь тюремне вікно, мене серце ще більше болить. Не знаю, що з нею сталося?

Чи не арештували? Душа моя товчеться гураганом в



Моя дорога й відважна дружина — Люся

— Ha 3a gborol. B ha jekab, hihoro he sharo, go bech hac conjib ha
a tropim, nockakarai 3 boza, ugo mehe tipnibutun. Poduntryohb rock
jumina, ugo salatunun phiymaha) takrok haributan cebolx hoyobikib
a gojimn n tiahemeo ogoe 3 pampotin. Ihuu kikun, ugo iaytb (3 jo-
kintb Jol Mene: — Meneb, Meneb, min joporini! Min emain co6i
moh Jhoclo. I botha mehe mogahuna. Cokonua elis mungajunibac 6ary ha hoyy
a ha hoyy kikura kikura. Koin elis xpedem, Biye3aboi, Biye 3azamerka 6ary ha
joposi, ugo ctykatepca 3 xpedem, Biye3aboi, Biye 3azamerka 6ary ha
moyvashib. Za ceto-m-Batjakkca Uy6oiba, Biye 3azamerka 6ary ha
moyvashib. Hihoro 3 tropim. Tomojambunich nyckarach Lomotolebi 3a 3ibis-
kumtatajebiin Boji 3i 3 ringin cepua arkijo Lomotolebi 3a 3ibis-
kamehoxa 3amuhypoboyho hepebiner, embebaro dykin ta june a ouib
meperekinketepca. Encircicte pithay mejpoli... Cinkato tiaua, i
tik. Tlauua, haie uahs Biu connin, pampotin, koxshir, jipunib,
mepopam kummin. This camin joposi kypunib. Jikabekrinh no-
kyhocca. Tenito. Bechta emobibi. Lijikabekrinh jykin — ne pacbi ko-
kamn iha hihoro he jipunib... Ak a Jikabekrinh jomini 3a 3ibis-
nje. Cthuy byzjumam nictal, xobasao he3amuhypobashinn
yon a jhinchio cammin, un he nje 3a moho 3 aromastom? Hi! He
kyro kipar pajuuheneh jipepi... Ha byzjum olgeprach, orjatashoch,
Lijikab, ugo tijipak onin mohi, ak mn 3 togo 06oxojumica,

— Hy, holo jinbunica? 3aginpai ta njuu!

— Hy, holo jinbunica? 3aginpai ta njuu!

— Unbuhca a ha uporo komicipa i he sharo, un Biu hacmixa-
sa6inpai yce ta ihm jujomy!

— Unjunnun ha6 ouen matip, ak mn 3 togo 06oxojumica,
unhypibek Biu hepebin ta epebinhy.

— Ha posactipi, mojkuno, hi, ayman co6i, aje ha Cnigip
manke nebero...

— Ha posactipi, mojkuno, hi, ayman co6i, aje ha Cnigip
Beply njeuu, kamehox i ncopokhnn hanjehenk i hyuy...

— Bepn bce 3i co6o i hujouei

— Ha posactipi, mojkuno, hi, ayman co6i, aje ha Cnigip
ta. Ocb, ak 3 amhainiho 3 tipikotom biyahinahorpc ahepi.
uyake. Xo2sky no kejii! monoco, Cporojuh jahinohprik 3enehi cab-
in, “hapaiky”, ekpae meel pyksanu 3 unmalta. Aje mehp bec gain-
panin, ugo tijicama. Nei hohi a heribz tipounken char. Pabe bce takn a
mehe octashu lippou bitpahae? — Ayman co6i. Aje bce takn a
n hokonuua. Shahnib he apemuybajin. — Hanuo boha, gitme, jua
rotutj jauan mehi apyrin mawehikin takyhor Biu Jhoclo. tickoraka
samihioi hockeli, aje Boji a kipnakax, un ujehax Biu
mpaniue, ak maweha. Bihoi, he Boji a kipnakax, ujehax Biu
rotutj jauan mehi apyrin mawehikin takyhor Biu Jhoclo. tickoraka

самітці. Вони поїхали дальше, а ми з Люсєю щасливі вернулися пішки додому. Подорожі Люся мені розказувала, що все вона робила, за ким ходила й просила помочі, щоб дістати мене з тюрми. Але люди були з нею, як звірі. Одна жінка на віть сказала Люсі: — за це що до брого для нас робив, дістане медаль, але, як заслужив, дістане шнурок. Цікаво, що одна українка також так сказала. Моя дорога Люся, можливо, ви держала більше душевних терпінь в такій ситуації, як я в тюрмі. А видержала це все по-геройському. Недурно вона дочка геройського гірського народу, що віками вміє боротися за свою свободу зі всіма сильними сусідами.

Дома вже велика радість дітей. Тішиться теж мій брат з дружиною і каже мені: — Ти, Михасю, вже перейшов своє “більшовицьке хрещення” і, думаю, дадуть тобі тепер спокій. Але ми з жінкою мусимо втікати. Потяги вже ходять і пере хід до Західної Німеччини є можливий.

Ідемо в ім'я Боже.

Даю йому всі гроши, котрі Люся заощадила й, плачуши, прощаємося. Він зі своєю Осилою в незнаннє, а ми з Люсєю та дітьми остаемося в непевності.

НА "ВОЛІ"

Раз на "волі", цебто не в тюрмі, беруся з Божою поміччю знову до праці. Мюї пацієнти так і горнутуться. Приймаю їх в Касі хворих, приватно, ходжу по візитах. Але з візитами по селах маю труднощі. Не маю авта. А тут деколи треба скоренько навідати хворого. Деколи йде про життя. Мое авто, з котрого остав тільки кістяк, стоять в Медзіградцім в шопі. Прошу я автомеханіка — Янігу, щоб подивився, чи дастесь з ним щось зробити. Подивився і каже, що буде лагати. Головне, що лишили мотор і колеса. І дійсно дав авто до порядку. Передні сідала є трохи вищі, бо є з якогось іншого старого авта. Сиджу, як на дзигтику, але їду. Стараюся в праці лікувати мою душевну травму, зроджену в тюрмі.

Москалі відійшли, але залишили своїх "інструкторів" по центральних містах республіки. Під їхнім "дозором" чехословакькі їхні "учні", цебто т. зв. ШТБ (Державна безпека) прямо скажени. Каламутить арештами й залякуванням життя та працю промадян. Як реакція на це, релігійне життя в Дольнім Кубіні й в загалі на Словаччині пожавіло. Організується молодь і старші в т. зв. "Родинах", цебто католицьких акціях. Я до них не вступаю, але слідкую за їхніми релігійними акціями. На їхнє проходження даю на їхніх сходинах здоровельні доповіді. Очевидно, що мої доповіді є все забарвлені релігійними питаннями. Ці доповіді мають великий успіх. Запросили мене навіть до Ружомберку та Ліптовського Мікулаша. Не міг я відмовитися. Люся дуже на мене гнівається: — Не досить тобі було тюрми?

— Та ж це здоровельні доповіді, кажу.

— Здоровельні, не здоровельні, ти не маєш чого там пхатися!

Важко мені відмовитися. Залі всюди повні...

Але це пожавлення релігійного життя не подобається воякам ШТБ. Починають арештувати священиків. Хочуть арештувати Мона Трстенського Віктора, але бояться бунту мирян. Завезли його на допит на жандарську станцію до Вишнього Кубіна. Але миряни видерли його з рук жандармів і процесійно привели додому. Цілою дорогою співали побожні пісні. Відтепер миряни сторожать приходство день і ніч. (Це все не помогло. Монсеньйора Трстенського арештували й

засудили на довголітню тюрму в червні 1949 року. Звільнини аж 13 травня 1960. Заборонили вести пасторацию. Його, бувші віруючі мирянини збудували йому хату в його рідному селі Тростені, де він живе дотепер і далі тихенько приносить душевину своїм вірним землякам. Про своє арештування, суди й тюрму написав книжку під назвою "Як свідоцтво", котра появилася на Заході).

АКАДЕМІЯ І ТРАВНЯ

Але активізуються також ліві елементи. Їх не є багато на Словаччині, але піддержувані урядом, діють. Навіть ніби “праві” з т. зв. Демократичної партії мусять тепер показати своє русофільство. Завели вже навчання російської мови в школах, а між дорослими організують навчання і курси цієї “ленінської” мови. На політичні курси знайшлися прелегенти, але на курс російської мови нема. Стотожнюючи, як звичайно, все українське з російським, питань мене, чи не міг би я перевести курс російської мови? Щоб показати себе хоч трохи лояльним та щоб якось компенсувати мою працю між католиками, я погодився, кажучи, що українську мову я знаю добре, російську мало, але попробую. Фактично я її цілком не знаю. Але після підручника, котрий словацькі уряди видали на цей курс та ще й зі словацькими поясненнями, це для мене забавка. При цім я використав нагоду, щоб пояснити, що словацька мова є близьча до української, як російська та що російська й українська мови — це дві цілком самостійні та відрубні мови. Моїй Люсі це не подобається. Вона мені каже.

— Ти так робиш, як ця жінка з поеми Степана Руданського, про котру ти мені сам говорив, що засвітила свічки перед образами святих, а врешті й перед образом сатани, бо мовляв, “всюди треба приятеля мати” або, як каже прислів’я, що “Богові свічку й чортові огарок”.

— Я не міг відмовитися, оправдуюся.

Очевидно, що я її цим не заспокоїв. Але прийшла інша оказія, при котрій і Люсю затягнули до “акції”. Наближається 1 — травня 1946 року. І “ліві” і “праві” в Дольнім Кубіні збираються його відсвяткувати. “Ліві”, щоб показати, які вони ліві, праві, щоб показати, що й вони держать зі “селянсько-робітничим клясом”. А католики це до того доідають, що, мовляв, ми святкуємо святого Йосифа-робітника. В кожному разі всі готуються до відсвяткування першого травня. Приготовлюють святкову академію. Яка ж буде програма? Як звичайно: довга доповідь про боротьбу “робітничого класу”, про “визволення” Дольного Кубіна й цілої ЧСР Червоною армією, потім музика, декламації, співи тощо. Про доповідь не важко. Часописи повні статей про це. Але музика та спів — це важче. Правда, прийдуть учні зі шкіл співати й декламувати. Але Комітет хотів би дещо “спеціальне” на це перше свято.

Отже попросили проф. Музики Яна Медзіградського, щоб прийшов грати. Він обіцяв. Це ж скрипак неабиякий. А, щоб заповнити точку співу, просять Кароля Шрамка — баритона й мене. — Голівонько моя бідна — думаю собі. Я ж не співак. Звичайний аматор в хорі. Але як вчіпилися: — Ти одинокий можеш щось по-російському заспівати.

— Я по-російському не вмію співати. Я ще знаю ані однієї російської пісні. Знаю дуже багато пісень українських.

— Так співай по-українському!

— Хто мав би акомпанювати?

— Навіть проф. Медзіградський може.

— Мені зробилося меторошно. Цей музикант-професіоналіст та ще й з мадярської школи має велику фантазію. Він кожну мелодію пісні старається якось “доповнювати”. Він би, думаю собі, так “прикрашував” мелодію нашої пісні, що мене би звів на машинці.

— Йдіть попросити мою дружину, кажу організаторові академії, вона знає українські пісні й знає мої недоліки!

— Прекрасно! втішився.

Очевидно, що ані Люся не могла його спекатися і врешті погодилася мені акомпанювати. Як організатор вийшов, Люся обернулася до мене:

— Як би я тут мала мотику, я би тебе й під полом знайшла й вибила, як ця жінка з поеми Руданського, котрути мені так часто деклямуєш. Та як ти міг погодитися і ще мене до цього звербувати? Дивися! Як я можу вийти на сцену в такім стані? За кілька тижнів дитинка має прийти на світ!

Страшенно мені немило, соромно й боляче. Потішаю Люсю, як можу. Але в неї голівка мудра. Побачивши, що я такий нещастиливий з того, усміхнулася:

— Якось то зробимо, Михасю. Не журися!

І дійсно, все далося до порядку. Цього року, на щастя, є холодно. Люся одягається до короткої кожушанкої пелерини, в довгій суконці. Виглядає чудово. Я одягаю чорний одяг і йдемо на академію першого травня. Заля наповнилася по бе реги. Після доповіді, декламацій та хорового співу учнів гімназії, прийшла наша точка. Виходимо на сцену. Публіка вже плеще в долоні. Це мені наганяє ще більшого страху. Люся починає грати, а потім дає мені знак і я починаю: “Ой, зайди, зайди ясен’ місяцю, як млинове коло! Ой, вийди, вийди, серце-дівчиню та промов до мене слово!...” При цім залюбленім тоні мої очі впали на колегу — Д-ра Фабрі, що сидить в першім ряді. Дивлюсь а він чогось прикладає долоню за своє ухо й киває щею. Я зрозумів: вже в перших рядах мене мало

чути. А що в задніх? Правдолідібно — нічого. Я приблизився до краю сцени й притиснув на мої голосові знаряддя. Д-р Фабрі киває головою і усміхається. Значить краще чути мене. Після закінчення, офілески публіки мене потішили. Я набрав відваги й дуєт з Карольом Шрамком нашої пісні "Ой видно село, широке село під горою" я проспівав відважно й голосно.

Хоч я дотепер ще ніколи не згадував, але це цілком очевидне, що Люся сама не може собі дати ради з трьома дітьми. Від коли ми здобули собі більше мешкання, ми постійно молоду дівчину, котра помагає Люсі в домашнім газдуванні та при дітях. Крім того приходить раз чи два рази до тижня одна старша жінка, як прибиральниця. Якийсь час була в нас при дітях молода українка. При ній наші діти мали гарну школу української мови. На жаль вона захворіла й вернулася до своїх батьків на Пряшівщину. Тепер є в нас молода словацька, котра народилася у Франції, де її батьки працювали. Там же навіть ходила до перших шкільних класів. Перед самою війною вернулися з родичами додому. Отже знає досить добре по-французькому. З нею знову наші діти мають можливість говорити по-французькому. З цього має велику радість моя Люся. Але словацька вулиця та словацька дітвора довжілля мають найбільший вплив на дітей. Наші діти є постійно під трьома мовними вогнями. На вулиці по-словачькому, дома по-французькому, а ввечері, коли вертаю з роботи ще й по-українському оповідаю їм байки. Вони це цілком добре травлять. Тішуся я моїми дочками й пишу їм віршики. Ось зразок:

Були в батенька
аж три донечки,
три гарнененькі
малі брунечки.

Злоті кучері,
як в ангеліків,
грають-баяляться
на метеликів.

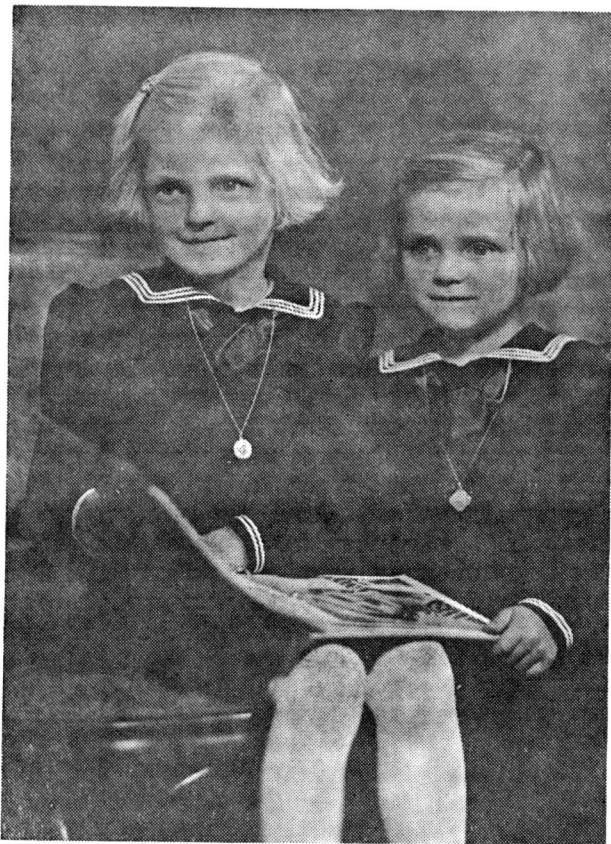
Дорცя старшененька
всім розказує,
сині стрічечки
перевязує.

А для меншої
Маріяночки
кірильця роблять вже
із Фіраночки. *

Ця найменшенька,
що Оксана звесь,
скаче, плигає
аж луна несесь.

А увечері
Всі навколошках
з татком, мамцею
Богу моляться.

* Потяли фіранку з вікна.



Наші дочки — школлярки: Дорця і Мар'янка.

НАРОДЖЕННЯ МИХАСЯ

Наблизився день злогів у моєї Люсі.

— Як ти рішилася, Люсенсько? Підеш знову до Ружомберської лікарні родити? питало.

— Я би хотіла родити дома, каже Люся несміло, але майже з проханням у голосі.

— Тоді мушу попросити Д-ра Чонградого. Я боюся бути твоїм лікарем при злогах (Д-р Чонграді — хірург, але дали його до маленького шпиталю в Дольнім Кубіні, де нема хіургії, за кару, що був гардистом. Д-р Фабрі пішов за окружного лікаря до Сліпської Нової Всі).

— Як думаєш.

Першого липня почалися у Люсі родові потуги (болі). Прийшов колега Чонграді.

Люся, як звичайно, переносять болі без жадного крику, хоробро. Я тільки на її личику бачу, що вона терпить. Потішаю, як можу, але сам душевно дуже терплю. Проф. мед. Леріш каже, що “накраще переносимо болі других”, але тут це правило не дається пристосувати. Д-р Чонграді слухає серце дитини й мені каже слухати, щоб мати контролю. Все є в порядку. Злоги поступають нормальню.

— Ви все маєте приготоване? питав акушерки.

— Все. Навіть воду на купання малого.

— А може малої? кажу.

— Тепер напевно малого, каже акушерка.

Ось останній біль і дитина на Божому світі: хлопчик!



На фотографії донечка Оксанка в передшкільному віці.

НАРОДЖЕННЯ МИХАСЯ

Сталося це ранесенько,
в четвертій годині,
липня першого, як Бог сам
позволив дитині
світ побачить, невеселій,
та все ж таки мілій.
Заплакало небожатко
від болю і муки,
бо дорога важка була...
Я його на руки,
поцілував вперед жінку,
а потім малого
й Господезі подякував.
Хлопчечя нічого,
здравеньке, славить Бога;
дивиться по хаті,
немов хоче відгадати,
бідні чи багаті
будуть родичі у нього.
— Не бійсь, кажу, сину!
Як твій батько побив біду,
то й ти не загинеш.
Щоб здоров'я дав Бог, сили,
душевної сили,
добрі люди вже знайдуться,
щоб хліб замісили
теж для тебе; а ти будеш
сам вже, сину, краять.
Це в час кожний мусить знати.
Звичай такий в краю.
Хлоп'я знову заплакало...
Не знаю від чого:
чи вже їсти захотілось,
чи може від цього,
що вже таки на порозі
шкірить життя зуби
та зловісно усміхаєсь,
а свій кулак грубий
дало хлотцеві відчути
вже з рук повитухи:

пупок йому зав'язала,
 вхопила на руки
 й шубовстъ ввіоду: вже й купає,
 хочеш чи не хочеш.
 Дитя плакать перестало,
 лиш злісно буркоче.
 — Добре. думаю, синочку,
 плакать іне поможе,
 бо життя сміятиметься
 та ще й вибить може.
 I я плакав, але люди
 моїми слозами
 язики злі положали.
 Масними словами
 ще навчали, як то краще
 Бога обдурити,
 що хоч житимеш нечесно,
 та все ж таки жити. —
 — Ні, синочку! Життя чесне,
 жертьвнене за друзів
 треба жити. Як зле зробиш,
 не кажи, що мусів,
 а покайся перед Богом,
 визнай чесно, сину,
 свою вину! Ось таку то
 любить Бог дитину.
 Бо без Бога життя наше,
 як собаки той
 на ланцюгу, під будою,
 за кусок гнилої
 кості тої смердючої.
 I смерть така буде:
 Хто життя жив собакою,
 пімре, як не люди.
 Ось так то я багъком стався
 вже вчетверте, брате.
 Врешті сина дочекався.
 Дітей повно в хаті —
 славить Бога, щоб здорові
 та розумні були,
 може доля їм вісміхнеться,
 як за нас забула.

Дольний Кубін, 21 липня 1946 року.

— Яке ім'я дамо дитині? питається Люсі.

— Тільки Михайло. Евентуально ще якесь друге. Це друге могло би бути так, як в нас дають — Марія.

— Ні! В нас такого звичаю немає. Марія — це тільки для дівчат. Але можемо дати — Мар'ян.

— Добре! Це гарно, каже Люсі.

Ми погодилися. А тепер знову клопіт з кумами. Ми обов'язкові чужинці. Рідні немає жадної. Пані Фабрієва (тоді ще родина була в Дольнім Кубіні) пропонує себе. Вона є приятелька Люсі й Люсі би була рада мати її за куму. Але біда, що вона протестантка й монс. Трстенські, що має хрестити дитину, не погоджується з цим.

— Ви ж знаєте обов'язки хресних родичів? каже. Може ця пані їх сповінити?

Не хочемо з Мср. Трстенським сперечатися. Просимо за хресну маму пані Релку Гебуреву, котра була секретаркою окружного начальника та, як така, багато нам помогла при наших початках в Дольнім Кубіні.

— Це буде для мене великою честью, каже пані Релка. А хто ж буде за кума?

— Ми просили моср. Трстенського, але йому єпископ не позволив. Моя лялька, священик є духовним батьком для всіх миран. Отже на його пропозицію ми попросили пана Дуду Евгена.

— Так, це є добра людина й побожна, каже пані Релка.

З питанням преко-католицького обряду вже не маємо труднощів, бо священик запізнувся цим при хрещенні Оксанки. Отже хрещення відбулося і наш малий Михайло — Мар'ян росте на славу Божу. Люсі кормить, дочки колишуть, а я співаю при кожній вільній хвилині.

ДТИ РОСТУТЬ

Моя душа трошки втихомирилася після тюрми й я працюю з ентузіазмом знову. Працюю дальше здоровельним директором Каси Хворих, приймаю пацієнтів дома, роблю візити у тяжко хворих. У вільні хвилини робимо прогулянки з родиною. В неділю по обіді я все якось так комбіную прогулянку, щоб перейти біля футбольного майдану (поля). Люся не любить футболу, але я його люблю. Крім того я є лікарем спортивного клубу в Дольнім Кубіні. І я колись грав футбол і тепер, як є нагода, вдячно собі "копін". Люся знає мої ніаміри, але не каже нічого щоб зробити мені радість, йде з дітьми аж на майдан. Очевидно, що змагання тепер вже в найбільшім запалі. Публіка кричить, заохочує наших змагунів, свище на чужих.

- Який стан? питала.
- Один на нульо в нашу користь.
- Хто дав гола?
- Гуцко.

Слідкую за грою. Бачу, що противна команда наступає. Нападаючі вже перед нашими ворогами, але ефективний крок захисника Юрка Барічака захоронив наших від голя. Я плещу в долоні разом з іншими. Дорця, і Мар'янка також.

Наш воротар — Його Вайзер нетерпеливо підскакує у воратах. Бідна моя Люся дивиться на нас і гарко усміхається.

— Я йду з дітьми дальше, а ти лишися, як хочеш.

Весь мій елан та мое захоплення матчом застигли.

— Ні! Я також йду з тобою та з дітьми. Я вже досить надивився, кажу.

X X X

На дітях бачимо, як час летить. Дорця і Мар'янка вже ходять до школи. Школа й отруження — це велика рушна сила. Мої школярки вже починають між собою по-словацькому говорити. Я звичайно, ніби сміючись, кажу їм: — Гей, словачки, замовчіть! Але життя робить своє. Люся теж вже так підівчилася словацької мови, що поправляє дітям домашні задачі до школи. Мала Оксанка ще є в підшкільному віці, але все плаче, що хоче йти до школи.

- Візьми її з собою! кажу Мар'янці.
- Що вона там робитиме?
- Слухатиме, як ви вчитесь. Мамця за годину прийде з

Михасем по неї.

Оксанка на великих радощах пішла з Мар'янкою до школи. Коли, за годину, Люся прийшла її забрати й застукала до дверей кляси, вчителька Мурова отворила й каже:

— Ходіть близиче, пані Качалубова! Дивітесь на вашу донечку!

Оксаночка спокійно опала на твердій лавці, хоч в клясі був гамір.

Маріянка вже більше не хотіла її брати до школи, хоч Оксаночка дуже сердилася. Я їй і віршик на цю тему написав:

X X X

Кажуть всі, що я маленька,
мушу довго спати,
що сонечко ген на небі,
вже мушу лягати.

Ні до школи не пускають.
Але я вже була
зі сестричкою своєю;
у лавці заснула.

Читати ще не навчилась,
та писати докажу;
лиш олівець десь дістану
 всю стіну замажу.

Мамця добре насварила,
битиме казала.
Скажіть, за що, добрі люде,
що гарно писала?

Злі ви всі старі й великі.
Ісусик це знає
і нічого не пішло вам —
та ще й покарає.

X X X

При щоденних фахових та ролинних турботах важко є навіть збагнути, з якою шаленою швидкістю втікає час. Наш Михась вже ходить. Вже й пробує м'ячиками копнути. Великою радістю для нього — це ізда автом. Як я іду робити візити до хворих, так беру його з Люсею. Він все хоче сидіти при мені, хоч небезпечно й заборонено. Саме сьогодні кличуть мене до села Велічна, до одного хворого селянина.

— Пойдемо з тобою, каже Люся. Нехай малий потишиться.

Їдемо. Михась наперся, що сидітиме біля мене. На "Велічанській ровні" прийшло йому дю голови, що перейде ча заднє сидження, біля мами. Пхається поміж двома передніми сидженнями; я правою рукою йому помогаю, а лівою держу руля. Нараз почав плакати, бо притиснув собі ногу. Я рефлексивно глянув вправо. Це тривало частку секунди. Але, коли мої очі були знову на дорозі, я побачив, що мое авто є перед-

німи колесами над ровом. Сумніваюся, чи комп'ютер міг би був так сківо зорієнтуватися в ситуації, як мій мозок: я бачив, що, коли скручу руля вліво, ми перевернемося. Я скрутів руля ще більше вправо й ми з'їхали на поле... Ідемо стернею, а жандарми махають нам руками з дороги. Коли ми знову вернулися на дорогу, розповідають нам, сміючись:

— Бачимо здалека Д-ра Качалуби авто. Нараз авто зникло. Ми нашим очам не віримо. Аж дивимося, а воно їде полем.

Михась дуже цим тішився, але нам з Люсею було всіляко.

— Ізамобінин ін же самовинн, але має змістність усієї
яке ізакуе, якаке стопоок.

— Ізамобінин ін же самовинн, але має змістність усієї
типу. Стопоок розеткою скривленою, то що скривлене є відпові-
дь хвояхомо грунту крименем тутеві, але є кримаран е

жичменінк М. Норан.

жичменінк Мітка, „Лепан Капта”, як норо хасбасе маєліпекінн
жичменінк. Тому є з берником пекертом білжакаю юзупро
жичменінк. Тиепеїнкінніпін ізажоїні грабен є жікібашін пекернінк 3а-

шів ю тенепінніпін ізажоїні 3а жаляпекірі шахібашін ек жін-
тара є солі ічтогіні кримені 3а жаляпекірі шахібашін. Ізуп-
тара Акчиміна, позгіннін репмашікірі бінічікіа. Ізуп-
тара Акчиміна — (тенепінніпін бүзіненіт). Бонн 179 поры (н. Xp.)

(тенепінніпін Тібетін) як котпі манн 3боє розібріне комахідійлан.
тої пініпекірі жеріл, котпі тақоғыннінка є кетнінін кримарандаған Діпі.
жінтара є солі, мол 8 унк тенінк ізажеңін кримарандаған Діпі.
мінібетіп жініжікіннін юзупар — Тібетіннінкіе Тенінк. Тіпі.

Тібетіннінкіе Тібетіннінкіе Тібетіннінкіе Тібетіннінкіе
Краснобарин із мініннінкіе жоннінкіе Бары є жінінкіе
Краснобарин із мініннінкіе жоннінкіе жоннінкіе жоннінкіе
Б краснобарин жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе
жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе Тенінкіе.

— Але ми жінтара жінкібашін 3а жаляпекірі 6епінінкіе Тенінкіе.
Жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе Тенінкіе.
— Жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе Тенінкіе.

— Жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе
жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе Тенінкіе.

— Тібетіннінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе
жінтара жінкібашін 6епінінкіе жінтара жінкібашін 6епінінкіе Тенінкіе.

ХАУІ БАКАУІ

маю собі. Витягаю 20 крон і даю сторожеві: — Оце за ваші турботи.

— Дещо за дещо, відповідає, ховаючи 20 крон до кишені.

Дві кімнати моментально знайшлися і наше влаштування прекрасно зреалізувалося: Оксана й Михась з нами, а Дорця і Мар'янка з дівчинами-помічницями в другій кімнаті.

Ввечері діти скоренько заснули, бо були змучені доро-гою. Ми з Люсю ще дещо поговорили відносно лікування та ж заснули. Около 11-тої години вночі — громке дзвонення на вхідні двері, замкнені на ключ вже від 10-тої години. Це курортники вертаються з "лікування" по ківарнях. Наша кімната є недалеко входових дверей. Ми з Люсю аж підскочили спросоння. Діти також побудилися і плачуть. Коли дзвонення втихомирилося, діти знову заснули. Нас також почав посту огортати сон. Та ось около 12-тої години група курортників знову дзвонить. Я зірвався з ліжка й біжу мерії відчиняти двері, щоб діти не збудилися.

— Добрый вечір! здоровляться, підбадьорені курортники й кожний пхає мені до руки по 10 крон.

— Завтра дамо більше, каже один.

Я був дуже заскочений цим жестом, але гроши взяв, щоб не зрадити моєї ідентичності.. Більше такого заробітку мені не пощастило мати, бо вже на другий день вранці сторож переніс нас до двох кімнат на першому поверсі. Довідався?

X X X

— Хоч всенародне голосування минулого року дало 60% Демократичній партії на Словаччині (в Чехах менше), ціла політика крутиться в лівім напрямі. Всюди відчувається продовжену руку "старшого брата". Комуністичні партії в Чехах і на Словаччині дуже активізуються. Зараз після війни Окружний Уряд" перемінився на "Окружний Народний Комітет", "Міський Уряд" на "Міський Народ. Комітет" тощо. Предсідником (головою) ОНК є ще демократ проф. Павло Летрік (котрого моянс. Трстенські вирвав з німецьких рук і захоронив, правдооподібно від рюзстрілу), але він вже пливє новим лівим руслом. Адміністративним керівником Каси Хворих стався (після Яна Барека) криків (як його називали) Яніга. Це довірений член міської комуністичної партії. Він слідкує за всім, спеціально за мною. Йому не подобається, що "партизанський лікар" (як мене вважали) ходить до церкви. В цій справі й Марта Обухова та Тавськова раз почали мені дорікати:

— Товаришу докторе, каже мені Обухова, як ви можете ходити до церкви або давати здоровельні діоптії в като-

лицьких клубах? Та ж ви бувший партизанський лікар.

— Дивно ви дивитеся, товаришико, на моє лікарське звання. Як лікар я мушу всім помагати, без огляду на його релігійні, політичні чи расові погляди. Це правда, що я даю здоровельні доповіді в католицьких клубах, але даю їх теж по школах, в Червоному хресті. Всюди, де мене просять, я несу здоровельну освіту.

Не знаю, чи ці товариші далися переконати, але бокують від мене. Подібно, як всі члени партії. Цікаво, що Еленка Ковачікова, дружина Еміля Ковачіка (котру я лікував, як партизанку) з'явила зі мною ввічливою та милою. Еміль Ковачік, бувший начальник словацьких ординських партизанів, теж.

Окружний лікар, Д-р Гомоля пішов за окружного лікаря на півдневу Словаччину, котра, після війни, відзискала за брані Мадярициною, території з меншими й більшими містами. (Як я довідається, Д-р Гомоля, при якихось єфахових спекуляціях з пенсійним, був зрештований і засуджений на довголітню тюрему). За окружного лікаря прийшов до Дольного Кубіна Д-р Райна. Він є одночасно лікарем для війська в кубінських касарнях. Вояки, а пізніше й цивільна молодь називали його "цінці паста". Я мусів одного разу його заступити в касарнях і там я про це довідається.

— А, це ви прийшли? каже мені військовий санітар. Д-р "цінці паста" є хворий?

— Хто це "цінці паста"? питав.

— Вибачте! Д-р Райна.

— Чому "цінці паста"?

— Бо на кожнє гарячкове захворіння він дає Аспірин, а на кожну рану "цінці пасту" (цинкова масть).

— Має на це свою рацію.

Сьогодні це все мені пригадалося, бо я побачив моого колегу в дуже небезпечно-комічній ситуації. Йду від хворого; нараз бачу, як з майдану Гв'єздослава летить бричка. Спопахані коні несуть її, наче трісочку, що гойдається та підскакує ча дорозі. На ній корчовито держиться мій колега. Його бліде лице та безволоса голова трясуться, мої в передсмертних судорогах. На переднім сидженні тягне що сили за віжки молодий вояк. Я скочив на вулицю, але бричка перемчала біля мене. Біля пошти якийсь молодий мужчина вимахує пісред вулиці руками й кричить: — Гов! Гов! Коні трошки звільнили біг. Він скочив вбік, вхопив за узду підручного коня і помалу задержав бличку. Я зітхнув з полегшю, а Д-р Райна напевно теж.

“КОНФІРМАЦІЯ”

Хоч польгічні обставини дуже непевні й неприхильні католицькій церкві, Мар. Трістенські влаштовує т. зв. “Конфірмацію”, щебто “Єлеопомазання” дітей, котрі довершили 10-12 років. Цей акт є знаком приняття Духа святого, щебто проводиря іхнього християнського життя. У греко-католиків цей акт відбувається одночасно з хрещенням. Наші дочки — Дорця і Мар'янка є записані, як діти греко-католицького обряду, але йдуть тепер на “Конфірмацію”, бо їх хрестив римо-католицький священик і тому цього акту не виконає. Виконав його тепер єпископ при “Конфірмації”.

Люся дала їм пошиги довгі, білі суконки, подібні, як мали до першого святого причастя. Оглядаю мої дочки й тішуся ними. Люся вібралася також до дуже гарної суконки. Я одягнув чорне вбрання і вже готуємося йти до церкви. Нараз дзвонить телефон.

— Ой горенько! викрикую. Це дуже непригідна хвиля йти робити візити у хворих.

— Не відповідай вже! каже Люся. Ми вже майже в дрізі.

— То ще можу, кажу сумно й беру телефон: — Гальо!

— Слава Ісусу Христу! Тут Віктор Трістенські. Не гнівайтесь, пане докторе, але мусите нас порятувати, бо біда.

— Шо сталося? Хто є хворий?

— Ні, тепер звертаюся до вас не як до лікаря, але як до шофера, до котрого маю довіря.

— Прошу, я готовий помогти вам теж як шофера.

— Треба скоренько іхати по нашого пана єпископа до Ружомберку. Його екселенція телефонує, що його авто має якийсь важливіший дефект. Його шофер каже, що оправа потриває довго. Вони є в Ружомберку на парafii.

— Добре, вже іду, кажу.

— А з нами як буде? питает Люся.

— Я вас всіх тепер вже завезу до церкви, а сам іду даліше.

Обертаю мою маленьку “Яву мініор”, везу жінку та дітей до церкви, а сам беру напрям дальше, але бачу, що Мар. Трістенські киває мені, щоб я почекав.

— Я іду з вами, пане докторе, каже.

Тут приходить мені на розум, що я міг би взяти авто з Каси Хворих, нову “Шкоду — тудор”. Це авто більше й гарніше виглядає. Тому заїжджаю на подвір'я Каси Хворих.

— Що ви робите? питає монсеньор Трстенські.

— Візьму краще авто. Ідемо прещінь по його ексцепленцію єпископа.

Отець Трстенські не відповів мені нічого. Але вже подорожі каже мені:

— Ви не знаєте єпископа Войташака?

— Ні, я не маю цеї чести його познання.

— Це дуже мила й скромна людина. Він є родом з Горішньою Орави, зі села Закаменне. Ви ж знаєте, що всі горішньо-оравські села — це біднота.

— Біднота, але дуже симпатичні села й люди в них. Дерев'яні хатки, як вулики, а перед ними квіття.

— Ось з цього бідного Закаменного та з бідної родини походить наш єпископ. Народився, як сьома дитина; а всіх було одинадцять дітей. Не так, як тепер, що батьки “плянують”.

Між тим ми доїхали до Ружомберку.

— Так на ружомберську парафію, правда? кажу.

— Так. Він юас там чекає зі своїм секретарем та шофером.

Єпископ Войташак дійсно юас вже нетерпеливо чекав. Високий, худий стояв на сходах ружомберського приходства в товаристві місцевого пароха та свого секретаря — священика. Як тільки ми вискочили з автів, він вже прощається з гостителем.

— Наше авто завдало клопоту нам і вам, каже на привітання.

Мср. Трстенські привітався і мене представив його ексцепленції.

— Це перший раз, каже єпископ сміючись, що я матиму за шофера особу з докторським титулом та ще й лікарем. Отже перша поміч є з нами.

Всі застміялися, але я в душі жагуче прюсив Бога, щоб я цеї помочі не мусів подавати.

Ми щасливо доїхали до Дольного Кубіна й ціла торжественність конфірмації дуже гарно завершилася. Єпископ пообідав на приходстві, а під вечір мушу я його знову завезти аж до єпископської резиденції на “Спішський Капітол”, бо його авто ще не є в порядку. На цей раз беру свою малу “Яву”. Мср. Трстенські відпроваджує єпископа, бо секретар лишається в Ружомберку, щоб доглянути ремонт авта. Майже всю дорогу мовчимо, бо оба духовні моються впервицю. Мср. Трстескі докінчив свою скоріше й склав. Це бачу в ретровізорі. Єпископ продовжує. Можливо обмірковує або й дрімає в міжчасі від втоми. До “Шпішської Капітули” приїхали ми

вже за вечірньої сутені. Я хотів негайно вертатися додому, але єпископ є проти того:

— Це було б дуже небезпечно, каже. Можете задрімати й нещастя готове. Повечеряте, виспітесь, а ранесенько я вже сам вас збуджу.

Сіли ми до вечері. Для нас з Мар. Тростенським по пів курчати, а для єпископа квасне молоко з бараболею.

— Це мій звик, каже для пояснення його ексцепленція. В нас на Горішній Ораві, звідкіля я походжу, ось так вечеряють. Я дальше придержуся того звичку. А ви звідки походите, пане докторе?

— Я аж з України.

— З України, кажете... повторює, наче відлуння, єпископ.

Перестає пити молоко й задивлюється десь далеко. Потім продовжує:

— І ви католик...

— На Західній Україні ми католики, але візантійського обряду, додаю.

— А знаєте, чому ви зісталися там католиками?

— Тому що приняли т. зв. Церковну унію в Бересті 1596 року.

— Так, але це кров ваших мучеників за єдність Христової Церкви принесла й далі приносить ці плоди. Знаєте ви дещо про святого Йосафата?

— Знаю, отче. Ми до нього звертаємося в наших молитвах за перпіння українського народу та його церкви, щоб молив Бога за нас.

— Я про нього теж знаю багато й молюся до нього, бо я народився 14 листопада, коли припадає його свято.

— Число мучеників за нашу Українську Католицьку Церкву множиться, отче. Вам відомо, що минулого року (1946) нашу УКЦ Москва зліквідувала та всіх наших католицьких єпархів ув'язнила.

— Знаю, пане докторе, і щоденно за них молюся.

Здавалося мені, що я тільки заснув, а тут вже єпископ будить мене. Приніс мені малий умивальник з водою, мило, рушник і гребінь.

— Прошу вибачити, каже. В нас немає всюди водоводу. Ось і пребінь, бо, можливо, ви свій забули. Я знаю після себе.

X X X

(Розказав я потім моїй Люсі про скромність цього великого мужа котрого в 1950 році арештували, відсудили й інтернували на довгі роки в Чехах. Помер в 1965 році. Похоронили його в його ріднім селі Закаменце, на Ораві.)

СОЦІАЛІЗМ

Французи кажуть: "дні минають і всі вони подібні". Не так це тепер тут. Дні минають і майже кожний є інший. Політична ферментація міняє зміст і атмосферу днів, міняє лиця і характери людей, родить ненависть, сумніви й страх. Люди починають бокувати від себе, не пізнати один одного. В цій республіці вже тихо кипить, булькоче. При цьому кипінні відчувається зовнішній подув підсичування вогню. Ось вже вибився з того шумування Клемент Готвальд — ведучий КПЧ і став на чоло Національного фронту. Все більше й більше зосильнюються зовнішній тиск московського вітру. В лютому 1948 р. Клемент Готвальд революційним шляхом створює новий комуністичний уряд, а в червні цього самого року його вибирають президентом вже т.зв. Народно-демократичної Чехословачької Республіки. Тепер вже настав явний і відкритий політичний тиск у всіх ділянках публичного й суспільного життя. Змінилися ведучі особи на ОНК, МНК та інших державних інституціях. Починається арештування, починаються т.зв. чистки, особливо між інтелігенцією. На селян накладають високі контингенти збіжжя, м'яса, молока, яєць. Чути тихий плач, тихе нарікання:

— Не маємо молока для дітей, бо мусимо віддати державі. Вже навіть лютерани, котрі так собі бажали розвалу власної, бо "католицької" держави, жалують за нею. До мене мають довіря і кажуть:

— Добре нам було, але не могли ми дивитися, не могли помиритися з цим, що наш президент — це католицький священик.

Декотрих бідняків ці контингенти доводять до відчаю та до трагічно-комічних вчинків. Наприклад, бідний Бінjas дістает наказ дати стільки м'яса й молока, що його терпець увірвався. Він бере корову за мотузку й веде її на ОНК. Виводить її по сходах на перший поверх, відв'язує мотуз і кричить:

— Беріть собі ваш контингент!

Лишає корову й віходить. Корова на сходах реве аж відгомін йде по цілій будові, а Бінjas спустив голову, з мотузкою в руках, кроюче Гв'єздославовим майданом додому. Люди, що знають заікуватого, жартівного Біняса, питаютъ:

— Де ж ви йдете, пане Бінjas, з тою мотузкою?

— Йду ко-о-му-у-у-ні-істів ві-і і ша - ти.

Арештували Біняса.

Та це не все. починається т. зв. "пересвідчування" рільників, щоб вступали до колгоспів. Рільник любить свою землю, свої поля. Його ріля — це його гордість, радість, його життя. Він важко на ній працює, а то працює, як каже циган "від невидно до невидно", щебто від світанку до ночі. Але це його земля, котру з роду в рід передається, як міт, міт землі. Тому важко рільника переконувати, щоб він віддав добровільно свою землю. Можемо собі представити яке є важке завдання т. зв. "комісарів", котрих партія посилає на цю роботу. Прийде такий комісар ввечері до хати селянина, котрий весь день затверджував свої мозолі при пільних працях, і починає його переконувати о благодаті колгоспів. Селянин вечеряє і слухає комісара, слухає, а потім трісне ложкою до стола:

— Як вам яzik не здеревіє? Я ще мушуйти свиней моїх накормити. І виходить. За годину вернеться, комісар чекає. Селянин йде до другої кімнати:

— Я змучений і йду спати. Не забудьте згасити електрику — (лямпу) та примкнути двері, як відійдете!

Ось так було у всіх селян, по всіх селах Орави. Очевидно, що цей опір селянім не поміг. Уряди дістали інструкції та навчання від "старшого брата", який мав велику практику з колгоспами в Україні, і все пішло гладко. Кількох заможніших господарів вивезли, а менші "підлісали" вступ до колгоспу.

X X X

Люди й події колотяться, а час летить, діти ростуть. Я автоматично виконую совісно своїй лікарські обов'язки, лікую хворих, роблю візити. Але не саме лікування, не цікаві чи важкі хвороби моїх пацієнтів є на базі моєї душі. При цій політичній колотнечці, щось гнітить душу, відбирає елан до праці й життя. Якийсь незнаний страх, наче перед важким іспитом, якась непевність, якийсь душевний "ангіор" викликує майже ретростернальний біль. Люди обминають себе, щоб не поздоровитися або заговорити. Державні урядовці бояться вже ходити до церкви. Учитель Оіндруш мусів покинути "канторування" в церкві, як хотів остати вчителем. Починається антирелігійна пропаганда по урядах, суспільних установах, ба навіть в школі. Наші діти приходять зі школи з дивними питаннями. Навчання починається вже не молитвою, але т. зв. "Піснею праці". Учні мусять кликати своїх учителів "товариш (супруг) учитель". Цікаво, як діти скоренько зорієнтувалися, кого як мають кликати чи здоровити.

Наприклад йдемо з Люсєю вулицею, а перед нами йде

вчитель Мура — партійник. Діти саме вийшли зі школи й біжать гуртом:

“Честь праці! Честь праці!” кричать вчителеві. А до нас: “руки бозкавам!” Цебто “цилу руки”. Цей старий спосіб поздоровлення старших задержався у всіх країнах, котрі входили до Австро-Угорської імперії.

Між церквою (католицькою) і школою тече потік (що вливається до ріки Орави). Через потік місток. Діти звили ще перед навчанням заскочити до церкви й поклонитися Спасителеві в Пресвятій Тайні Евхаристії, а потім через місток до школи. Так їх навчив монс. Трстеніскі. Якомусь ревнителеві — політичного атеїзму це не подобалося. Справа дійшла на інспекторат. Тепер вже на містку стоїть вчителька (звичайно це Ск-ова) й не пускає дітей, що були в церкві, через місток. Мусять обходити через міст на дорозі, що веде до Гацелі й Поруби.

Приходить Мар'янка зі школи.

— Як було в школі питано.

— Я помилилася і не дістала доброї оцінки з географії.

— На чим ти помилилася?

— А на такій дуринці: яке є найбільше місто ЧССР? Я автоматично кажу Братіслава. Негайно поправилася, що Прага, але це вже було запізно.

— “Менше Отченашів, а більше географії”! каже вчитель Чаплювіч. Оповідає обурено Мар'янка.

X X X

Помер Стадік, помер Готвальд. Від березня 1953-го року є призидентом ЧССР Антоній Запотоцький. Політичне життя в республіці не змінилося. “Будування соціалізму” продовжується. На це треба вишколити кадри. Починають від керівників всяких установ, шкіл тощо. Кличуть і мене, як здоровоельного директора Каси хворих, а то до Веліховоюк аж до Чех. Влаштували це в якомусь шкільному інтернаті з простиреною залею — клясою до навчання. І тут, наче в школі, навчання починається “Піснею Праці”. Це була перша річ, которую я мусів навчитися. Вся тематика нашого навчання — це “Науковий Маркс-Ленінізм”, а то у всіх ділянках, цебто історії, політики, науки, господарства тощо. Викладачами є спеціялісти, що вже вийшли з політичної Маркс-Ленін. школи. Після кожної доповіді — мусимо ставити питання, словом дискутувати. Після тижня цього навчання, мусить кожний з нас приготувати реферат на призначенну йому тему. При цих рефератах минув другий тиждень. Ще переводять з нами менші іспити-дискусії

і відпускають нас вже "зрілих" додому.

Дома зробив я одно цікаве спостереження на собі самим: навіть в приятельському, ба щобільше навіть в родинному колі, щось мене пхало говорити про "базу й надбудову" та інші тези на цю тему.

— Не мав Ти того досить цілих два тижні? каже Люся. Чому це споминаєш?

— Маєш правду, признав я Люсі й стріпався я, як той пес, що виходить з води, щоб з моого мозку позлітали краплі отрути.

Сьогодні зважкали мене до старого професора музики, Яна Медзіградського. Це не тільки мій старий пацієнт, але майже старший приятель.

— Добрий день, пане професоре! здоровлюся входячи.

— А, це ви, пане докторе! Я пізнаю вас більше по голосі, бо вже не бачу майже світла Божого.

Професор сидить на старім фотелі, а біля нього, прикритий газетою, ліжник. Його "рінофіма" (великий червоний ніс) ще збільшилася і виглядає, як величезна доэріла полуниця. Трясеться при кожнім русі голови.

— Як маетесь? питав.

— Зле. Це вже дійсно, як співають комуністи, "останній бій". Ось дивиться! Показує на ліжник. Кожну хвилину кілька крапель і то з болем. Ані окоювітка не помогає.

— А, це вже неправда! втручається його дружина Жофка. Постійно попиває.

Просліджую старого:

— Це не таке страшче, кажу. Це ваша простиата (чоловіча залоза) є побільшена. Крім того є запалення сечового міхура. Дам вам ліки, щоб запалення вилікувалося і все ще направиться.

— Дякую вам, каже професор і навіть усміхається.

— Інакше, як живете? питав.

— Бідно. Дають мені дуже маленьку пенсію. Вже ані тої нещасливої горілки нема за що купити. Завела мене вчора жінка на ОНК, до його голови — Яна Рогача. Але там вийшла дуже неприємна політична глупота.

— Це ж ти сам цю глупоту поповнив, каже пані Жовка.

— Що власне сталося? питав.

— Вже по-дорові на ОНК, оповідає професор, прийшли мені на розум, що я поздоровлююся по-модерному, цебто "честь праці". Можливо, думаю, собі, голова-комуніст скорош поможе мені дістати більшу пенсію. І цілу дорогу повторюю собі: "честь праці". "честь праці"... Приходжу там, кажуть трохи почекати. Чекаю, чекаю, а тут мушу йти до ви-

ХОДКИ. Бепралоқа, беке Қынныңбы. БХОДКЫ жо қашнұстарға 1 32-
618, ақ то мада мобдюлопәрнинса. Тұннұтамақ, арте же 610 то қара-
де. Ҳы жаңоро 1 кірағасы: — „Тәңбек!.. Қиһқа меме қиншыла
3а дыккы, арте же беке 610 жаңоро 3амігено. Төвөба ОХА 3АСМІАБСА (БА-
ке Қоннұттың тапшынан) 1 кәкे меме қиңтін. Қиһқа меме қиншыла
3а дыккы, арте же беке 610 жаңоро 3амігено. Төвөба ОХА 3АСМІАБСА (БА-
компарты 1 мән белгілінген жағдамы. Тенеп ғе шабо, шо 3 торо. 61-

ж.

— Техчи ғе 21-шінен, кәкे шаби Қофқа, оле 610-
шотунан 1 32-

нешпненме.



Наш син — Михась в передшкільному віці.

НАША ХАТА

Наші діти, славити Бога гарно ростуть. З одно-й-ліврічним Михасем вже й футбол граю. Ось доказ знимка, котра була поміщена в "Зорі".

Моя Люся є практична й передбачлива жінка. Одного вечора каже мені:

— Ми заощадили дешо грошей (вірніше — вона заощадила). Мусимо купити якусь хату, бо з грішми непевно. Це найвищий час. Бачиш що діється в політиці!

І ми ту хату купили, при вулиці Чсл. армії. Невеличку, але муровану й гарну. Навіть з городцем. Очевидно, що продавець — спеціаліст в соціалістичній торгівлі, дуже нас шукав. Ми догодилися, договорилися, але коли прийшло платити, він каже:

— Ось тут наш контракт з договореного ціною, а тут для нас:

— Як це можливе? кажу.

— А так. Як хочете. Я купців маю повно.

Ми були душевно приготовані на цю хату. Вже пляни поробили, де меблі розташуюмо, що в городі посадимо. Наши діти вже так тішаться хатою цею.

— Що робити? дивимося з Люсею одно на другого.

— Ми не можемо, каже Люся продавцеві.

— Ну, так переріжмо яблоко на половину, спускає торгівець ціну.

Врешті ми погодилися і хату таки купили. Діти щасливі. Ми переселилися і все влаштували після пляну. Я навіть яблоні в городі посадив, а Люся квіти. А час постійно летить. Ми тільки після наших чинів та росту наших дітей маємо можливість спостерігати його незадержимий біг. З Михася пустий великий. На ровері вже літає стрілою. Ми з Люсею боїмось цеї вітрогонної ізди, але важко заборонити. Рух і швидкість — прикмета юності. Дуже він сердить своїх сестричок: розкидає їм забавки, перевертає візочки з ляльками, шкрябає по школъних зошитах тощо. Дорича і Мар'янка сердяться, кричать на нього, але руки не підносять. Він же маленький, іхній улюбленийець. Але Оксанка береться з ним до бійки. Крик в хаті. Вбігає Люся:

— Що тут діється?

— Оксанка мене б'є, кричить Михась.

— Він моїй ляльці волосся зірває, плаче Оксанка.

— Я це направлю, каже мама, тільки ще бийтесь. Чемні діти не б'ються, але любляться.

— І ми любимося, успокоїлася Оксанка. Дивися! Обняла Михася і поцілуvala на личко. Подивився я на моїх гарних дітваків і написав віршик; Котрий, як я вже казав, був надрукований в "Зорі" (додаток до "Благовісника").

X X X

При хаті дали ми збудувати гараж і курник, ба навіть клітки для кроликів. Діти підскукають на радощах:

— Матимемо курчаток, матимемо кроликів.

— А будете їх доглядати й кормити?

— Я буду їх кормити, каже Дорця.

— Це я їх кормитиму, перебиває Мар'янка. Я знаю, їх треба кормити. У Ганки Мацкової мають курей. Я часто їй помагаю їх кормити.

— Я теж хочу їх кормити, кричить Оксана. Чому тільки все ви дві?

— Всі будете їх кормити, тільки почекайте, каже Люся, хай татко вже їх купить і принесе додому!

Крив я, курчаток купив і кроликів. Радості нема кінця. Діти бігають, подивляють, підсипують курчаткам крупець, кроликам тразички й сміються, плещуть в долоні.

Минуло кілька тижнів. Курчатка підросли, кролики теж. Діти привикли до них, збайдужніли. Вже майже ними не цікавлять. Приходжу з Каси Хворих. Люся варить обід, дівчина-помічниця прятає кімнати. Дорця і Мар'янка саме вернулися зі школи. Оксанка й Михась дуже заняті якимись новими забавками.

— Курчаток і кроликів нагодували? питую.

— Я їм рано дала, каже Люся. Тепер ще не їли.

— Дорцю, біжи дати курчатам зерна й свіжої води, а я за цей час йду трави накосяти для кроликів.

— Хай Мар'янка йде, бо я мушу домашню задачу писати.

— Я також маю домашню задачу, відсварюється Мар'янка.

Засміяvся я і сам все накосяв. Я знаю, що для дітей кролики чи курчата — це тільки нова забавка.

“СТОЛІТНЯТАБА”.

Нехай вперед наїстися! На столі стоїть тарілка і я з приємністю втягаю ніздрями запах грибової поливки (юшки).

— А ти, як звичайно, забув замкнути вхідні двері, каже Люся. Хтось йде. Двері до галі отворилися і, без застукиання, почали входити незнайомі мужчини. Увійшли і шапок не знявши питають, чи це я?

— Так, кажу, це я! Стоять і дивляться то на мене, то на рідно. Я відгадую.

— Прошу сісти! кажу і непомітно встроюмлюю Люсі в руку мій золотий годинник.

— В нас немає часу, каже один з них. Ви арештовані! Одягайтеся! Діти плачуть. Люся стоїть, немов зачарована, тільки її зеленяво-сині очі збільшуються, а з них сипиться жах. І на столі вистигає грибою юшка... Одягаюся. Руки тримтять. За моїм кожним рухом слідкує один “ештебак” (“штатна безпека”). Інші розійшлися по кімнатих та роiblyть ревізію. Перевертають все і шукають. Чого? Сам Бог тільки знає.

— Йдемо! наказує один.

Жінка та діти пустилися до голосного нарікання.

— “Оревуар!” кажу.

За порогом накладають ланцюги на руки.

— Шо ти сказав жінці?

— “До побачення”!

— Це не є правда!

— Це ж по-французькому.

— Брешеш! Це тайний знак.

Пхають до автомобілі, м'яж двох жандармів. Тремчу, як в гарячці. Здається мені, що це поганий сон, з котрого я ось прокинуся і з полегкістю відітхну.

— Ага, тремтиш. Нечиста совість, каже один.

Не відповідаю, бо починає мене брати огіда до цих людей.

Широкі двері ружомберської тюрми з grimotom' отворилися і знову замкнулися. Зав'язують мені очі, витягають з автомобілі і ведуть. Двері, сходи, коридор, знову сходи і знову двері. Розв'язують очі, осліплюють сильні світла. Канцелярія: вікна з гратаами, столи та кілька товстих, невічливих лиць. Роздягли до гола, потім дали сірі тюремні лахи, зака-зали імення та дали число 112. Я —як людина, як людське вільне індивідуум, перестав існувати. В моїм убртані переглядають кожну кишеньку, кожен патріччик, кожне написане слівце — це для них тайний знак, це ключ до якоїсь фантастичної і для соціалістичної держави небезпечної акції...

Є третя година ранку. Мене вже десятий раз цей ночі привели на вислух. Заведуть до келії, кажуть лягати спати. За

десять хвилин кричать вставати, зав'язують очі і ведуть на допит: — Долі рушник! Від сильного світла хвилину не бачу нічого. Товста рука скоплює мене за ковпір і садить на стільчик у кутику. — Так розказуйте! Є цілком злишнє затаювати, бо ми все знаємо. Розказуйте! (Перейшли на "ви").

— Прощу поставити ясне та точне питання про що саме мало вам розказувати? кажу та жду громовиці...

Тихо. Жандарм, вже десятий з черги, дивиться на мене неспокійними очима. Потім випиває чорну каву, третм'ячими пальцями запалює цигарету. Дивлюся на його руки, на його міміку, на його неспокійні очі та ставлю діягноз:

“Нейро-вегетативна дістонія”.

— Говоріть! чую вже жорстокий голос.

— “Нейро-вегетативний синдром” може мати дуже багато причин, починаю тихим голосом. Причини можуть находитися так в психічних, як і у соматичних, це бо фізичних недоліках організму. Звичайно психічні і фізичні симптоми доповнюються. Без того, щоб вам пацієнт говорив про свої шлункові чи кровні недомагання, про свої душевні депресії, ви бачите на його неспокійних руках, його лиці, що він терпить оцім синдромом чи краще хворобою модерної доби.

— Шо це ви говорите?

— Про хворобу, котру бачу на вас.

— Ви не вдавайте зі себе божевільного та не старайтесь про мою хворобу! Я є здоровий.

Спам'ятуюся і усвідомлюю собі моє жалюгідне положення. Жду це найгірше. Мій “пацієнт” глибоко вдихує дим цигарети, тисне гудзик на столі і сторожеві, що ввійшов, показує, щоб мене відвести.

На моїм лівім рамені чую тверді пальці сторожка. Йду на помашки непевними кроками і думаю:

— На цей раз я переміг.

X X X

Вислухи продовжуються вже кілька днів та ночей. Ось сиджу знову на стільчику, в куті, руки на колінах, прижмурюю очі від яркого світла ламп і стараюся розуміти, що власне від мене хочуть. Голова в мене тяжка від ніспанії ночей, в вухах гуде і все навколо хитається перед очима. Бачу, що жандарм б'є енергічно кулаком по столі, чую, що кричить... Все це є мені індеферентне, як би до мене не відносилося. Не хочу зімліти. Клоню голову, щоб до мозку дісталося більше крові. Другий жандарм бере мене за волосся і пе-

ревертає голову назад:

— Не робіть мені тут комедій! Я вас негайно пробуджу, кричить.

Оці рухи голови все-таки дещо зліпшили кровообіг. Я знову насторожився і слухаю про всі злочини, котрі я мав поповнити. Ох, дуже багато їх. В своїому змаганні переслідування, вони всюди бачать злочин, всюди бачать ворога, немов ця дитина нервісово хвора, що в кожному кутику бачить скритого ворвка. Страх має дійсно великі очі. Зі всіх питань, тверджень, переконувань, котрі я постійно ось тут слухаю, починаю собі утворювати точки моїх обвинувачень:

1) Ходжу до церкви, навіть лікую священиків, значить маю з ними близькі контакти. Священики — вороги народу, агенти Ватикану. Що я можу бути інше? Але наймарканіший доказ є цей факт, що я знав особисто езуїту Др. К, навіть віз його в моїй автомашині на станцію; а з його заступником в "Католицькій Акції" Др. Р. Ш. робив я відводи резервістів. Ми разом змовлялися проти держави, знижували військові кваліфікації жовнірів та цим підривали оборониздібність республіки. Це є велизрада, цебто чайвища зрада проти держави.

2) Тайна поліція просвідила, що я в день св. Йосифа був у свого куми, а там Др. Ш. мав мати ідеологічну промову, в котрій поборював атеїзм. Це було щось інше, як тайні сходини, на котрих була "змова проти республіки".

3) Інженерові-швайцарцеві, котрий будував у фабриці в Інстебнім високотеплову піч, зраджував я тайни фабрики та цим допустився шпигунства в користь Швайцарії. Найкращий доказ є це, що на моїому столі тайна поліція знайшла перевладену з російської моїї брошурою про гігієнічні та здоровельні заходи у робітників працюючих у металургічних фабриках.

4) Лікував я членів УПА, тому поставився разом з ними проти республіки, проти СССР та проти світового комунізму. Факт, що я за війни лікував радянських та інших партизанів та за це був переслідуваний німцями, мене не оправдує. Я є отже ворог трудящих, ворог миру, буржуазний націоналіст, словом найнебезпечніший елемент проти соціалістичного суспільства.

5) Я держав доповіді здоров'яного характеру по містах та селах, це є правда; але всі воїни були релігійно підконтрольовані. Значить я провадив "ляїцький апостолят" (ляїцьке апостольство), як лікар-пропагандист "опіюма народу" — реалігії. Цим я підривав маркс-ленінівську науку, ергто боровся проти республіки, а то чайнебезпечнішим ідеологічним способом. Цим я показався заритим ворогом соціалістичного ла-

ду.

6) Я писав багато статей на фейлетеонів здоровельного характеру — ще є правда; але дуже часто я в них настіхався з трудящих, значить активно виступав проти трудящого класу, проти світового пролетаріату. Тим гірше, що я сам є сином селянина, нашадком трудового селянства, котре я зрадив.

7) Я — як освічена людина мушу бути свідомий своїх злочинів і тому цілком свідомо зраджую робітничий клас, з котрого я вийшов. Тепер, замість того, щоб до всього призначатися, жалувати та старатися направити свої прогріхи, я ще брешу, заперечую факти. Отже жодних полегчуючих обставин для мене не буде. Я згину в тюрмі.

Вислухавши всі оці обвинувачення, бачу, що вони дійсно напосілися на мене, що тут не йдеться що якесь непорозуміння, що вони — з метою знищити мене — підшукали найяскравіших, модерніших “аргументів” на мое відсудження. Знаю, що саме тепер ведеться полювання на інтелігенцію та що я є одна з цих жертв.

Сиджу на столом'яніку, лікті на колінах, голова в долонах і роздумую. Зненацька відчилюється віконце, а червоне від ненависті обличчя кричить:

— Що хропите? Я вас негайно освіжу!

Зриваюся на ноги; віконце замикається. Ходжу від вікна до дверей, сім малих кроків, і пріобую молитися. Тяжко з цею людської нужди піднести до небесних вершин. Тому саме Христос сам знизився до людей. Освідомлюю собі, що Він є біля мене, є зі мною. Я не є самий в келії. Це наповнює мене такою великою силою, що я починаю собі тихесенько підспівувати:

“Величає душа моя Господа”...

Тихий стукіт на стіну... Відповідаю. Знову стукіт, але вже значками Морве: — Тут Др. Главач. Хто там?

Мої пластунські знання Морзеових значків слабенькі, але при самих дверах, над “параскою”, якась добрия душа в'язня написала оці значки. Йду до цього місця і помало відступую.

— Нас багато позамикали, стукає, Др. Главач. Всіх за так звану “Каполицьку Акцію” та зраду проти резубліки. Не пий чорної кави! Дають до неї синтетичні середники, котрі п'дривають волю”.

Нашу розмову перериває дзенкіт ключів та стукіт дверей. Ставу струнко під стіною та жду. До келії впускають якось в'язня. Здіймає ручник з очей та віddaє сторожеві.

Старша, товста людина, з ріденьким, сивим волоссям, з густими, ще майже чорними бровами. Двері замикаються знову.

— Я називаюся Немец, каже в'язень і подає мені руку.

Представляюся також я та радіо прихожому. Людина — суспільне створіння. Важко самому жити.

Як звичайно у в'язнів, перше питання: з чого обвинувачують? Немец розповідає, що його син утік на захід. Тіпер батька обвинувачують, що він — мовляв знат про приготування сина до втечі, але не заявив урядам.

— Тому, каже Немец, я вже третій рік сиджу в дослідчій тюрмі, бо не хочу признатися і підписати протокол.

Я йому коротко розповів, з яких “злочинів” мене обвинувачують.

— Думаєте, що є мають на це жодної підстави? каже Немец.

— Ні! Все є або видумане або цілком перекручене, щоб мене знищити.

— Якусь малу основу вони все мусять мати, а потім на ній будують вже фантастичні обвинувачення. Ось і в мене: син втік, це правда. Але я дійсно про його наміри нічогісінько не знат.

Легше стає на душі поділитися з кимось своїми думками. Ми довго говоримо про безпідставні обвинувачення, про методи допитів, про полювання на інтелігенцію тощо. Час утікає швидше. Мій співв'язень дістає дієтну страву. Самі добroti: печење м'ясо, бараболянє п'юре, зеленину, овочі, а деякої навіть солодощі. Дістає також цигарети. Я некурящий, тому навіть дим мені є неприємний. Але ось така страва все-таки наганяє оскуму. Тяжко є істи телячі щелепи зі шерстю, замерзлу картоплю або “гренадіренмаірш”, коли мій сусід собі смакує на ось таких ласощах. Але Немец дістає таке велике квантум, що — навіть при його могутнім животі — всього не може в'сти. Ділиться зі мною. Навіть коли я є на допиті, лишає мені дещо на туалетовім папері.

— Як це є можливе, що ви одержуєте ось таку прекрасну страву і звідки?

— Я є хворий на шлунок, каже Немец. Страву притисав мені тюремний лікар. Приготовляють її рефігійні сестри з інфекційного відділу ружомберської лікарні. На інфекційному відділі ще їх залишили, а з інших вже забрали до таборів.

Я є радий, що можу трошки фізично підкріпитися. — Головне — відергати! повторюю собі постійно, хоч серце болить-болить і слізозі самі катяться по лицах. Не знаю нічого, що діється з жінкою та дітьми.

Чи дійсно мою Люсю можуть виселити за кордон, як

швайцарку, а діти остануть самі? З чого будуть діти жити? Не маємо жодних грошей, бо саме цього року всі гроші виміняли за нові, а то 1:10 за перших п'ять тисяч, а все інше пішло майже задарма. Так пропали виплачені вже асукарації (життєві) — моя, жінки та дітей.

Оці думки мучать мене страшенно. Легко є сидіти в тюрмі, терпіти чи навіть вмирати людині, котра не є в'язана родинними обов'язками. Сам жив — сам помер. Але тут мучать совість ланцюги, котрими ти мав привести родинний човен до пристані і не привів. Він тепер хитається на розбурханих хвилях життя, а ти сидиш, тебе держать за руки і показують:

— Бачиш, що ти накоїв? Рідня гинє ради твоїх політичних пріхів?

Немец мене потішає, навіть анедкоти розказує або читає мені уривки з “Тихого Дону” та інших книжок, котрі він регулярно дістає. Мені дали читати збірку соціалістичних законів. Знано я чому. Саме там я можу вичитати всі оці страшні піарграffi на мої обвинувачення: десятки років тюрем!!

Ось такі душевні муки придумують проکляті культивці. Плюю з огидою до смердючої “параски”. Я її сьогодні якось частіше навідую. Здається, що Немцова дієта мені своєю повністю калорій трошки пошкодила. Шастя, що мій спів'язень і тут має привілей: дістає цілий зв'язок туалетного паперу.

Я дістаю тільки три кусники на день. — Без Немца була би біда, думаю собі і дякую Богу за всі ці долю в'язня полегчуючі, дрібниці.

Цікаво: ось в цьому випадку людська злоба руководилася методою, що “мета посвячує середники”. Але воля Божа допускає ці людські середники тільки так далеко, щоб вони були людині, котра його просить о поміч, ще й на користь. О, як безконечно є вище Боже милосердя від людської злоби! Аж ретроспективно я побачив це.

Тепер витягаю із солом'янника грубшу стебелину, роблю з неї хрестик і ставлю його в незамітному місці при вікні. Відрядніше якось стало в келії. Ходжу, роздумую, моллюся, а мій погляд завжди спочиває на маленькім хрестику при вікні. і потіха, і надія, і сила випромінюють з нього. Тихо підспівую по-латинськи: “...феєціт погенціям ін брахіо сую, дісперзіт супербоєс менте кордіс суй...” Аж Немец підносять очі від свого читання:

— Ви повеселішали якось, пане докторе?!

З примотом відчиняються двері. При цім примоті дверей, все щось болюче, страшне відзивається десь в глибині моєї душі. Я відчуваю, як якесь невидиме страхіття, мене тисне та давить за горло, м'як до болю серце. При кожному такому відчиненні дверей, все щось неприємне, болюче або прямо жахливе стрічає в'язня, Зриваємося на рівні ноги з наших солом'янників і стаємо струнко. Такий наказ.

— Стодванадцять! тут маєте листа, каже сторожа і простигає мені малу білу коверту. Беру третячими руками і дяжую. Двері замикаються. Дивлюся на листа, пізнаю письмо моєї Люсі. Сльози течуть-течуть. Лист отворений, з номером та датою цензури. Люся пише, щоб я був спокійний, щоб не турбувався про них. Дорця і Мар'янка виступили зі школи і працюють та заробляють на життя цілої родині, що всі дергаться при здоров'ї, що наполягає адвоката, котрий прийде мене навідати до тюрми. Дякую Богу за добру вісточку з дому. Значить покищо дають рідині моїй спокій. Це головне. Тільки Люся не пише нічого про себе. Вона напевно цілими ночами не спить... Дорця лишила університет (або її викинули?), а Мар'янка гімназію і десь працюють, щоб заробити на життя... Цікаво, що роблять? Оксанка та Михась ще малі, але і вони терплять без батька...

Не спиться. Немец хромить спокійно. Стараюся замкнути очі, але світло дражнить і крізь повішки. Бачу, як час від часу відчиняється потихо "юда". Це сторожа контролює. Ще раз відчиняється "юда", а за ним віконце:

— Чому не спите?

— Не можу.

Старе, зморщене лице скривлюється до усміху:

— Треба мати надію сильну. Це велика, одна з найбільших чеснот.

Віконце замикається, крохи віддаються... За хвилину знову приближуються, а з ними гіхе-сенька мелодія пісні: "Там, де в небі Божа Мати, наша втіха, наш покров..." Це старенький сторож підспівує.

Сьогодні все-таки я випив чорну каву. Не міг віддергати. Безсонна ніч викликала в мене велику спрагу. Має правду Др. Главач. Вже бере мене не тільки сон (що було би природне після недоспаної нічі), але якась спеціальна слабість, цілком вита кволість. Освідомлюю собі це і починаю ходити по келії та молитися. Мій хрестик пишається в кутику. Нараз брязкіт ключів та дверей. Стоїмо струнко.

— Одинадцять! Кричить "бахар", цебто сторожа.

Сусідові Немцові кидає ручник. Цей зав'язує собі очі та виходить на допит.

— Цей раз не я, думаю з якоюсь підсвідомою полегкістю. Цікаво, чи таке почуття мають члени череди овець, коли одну з них вихопить драпіжник?

За короткий час знову гримлять зализні двері. Приводять моого сусіда іззад. Жандар прямо до моого хреста.

— Що це?

— Хрестик, кажу, не бачите?

— Хто це зробив?

— Я.

— Ще й тут релігійна пропаганда?

Мовчу. Якось смішно звучать слова “релігійна пропаганда” в тюрмі келії. Але одночасно приходить мені на думку старенький сторож, що це юні тихесенсько підспівував релігійну пісню. Дивні діла Твої, Господи!

Широко коментуємо з Немцом оцей інцидент з хрестиком.

— Знаєте, каже Немець, що між “ештебаками” є також релігійні люди. Я навіть такого сам знаю. Він деколи має ось тут службу. Це він мені приносить книги до читання. Він вам може перенести листа на свободу.

— Дійсно?

— Правда. Як буде мати службу попрошу його. Хочете?

— Очевидно.

Дійсно, як напрочуд, отворяється віконце і Немец дістає цигарети, тоалетний папір та книжку. Немец щось йому шепче. За хвилину приносить маленький олівець та аркуш паперу.

— Пишіть, каже мені Немець. Він вам перенесе листа на свободу.

Якесь дивне почуття огортає мене. Писати — кому? Що? Але треба обов’язково використати нагоду. Мозок інтенсивно працює. Найнебезпечніший закид — це шпигунство. Хто мені в цьому поможе? Хто йм докаже, що це не є правда?

— А як би так написати прямо швайцарському інженерові, крізь котрого я нібіто мав робити це шпигунство? Він би посвідчив мою невинність.

— Напишіть, піддає мені думку Немець, хай швайцарці виміняють якогось нашого шпигуна за вас!

— Я ж не шпигун!

— Головне, щоб дістatisя на свободу.

Мій шостий змисел пробудився: пиши, але мудро!

Збираю всі знання німецької мови і пишу: “Високопочажаний пане інженере! Пишу вам з тюрми. Обвинувачують мене із шпигунства в користь Швайцарії, а то за вашим посередництвом. А це не є правда. Пригадуєте собі певно, що

ще Ви мені поясняли працю, которую ви у фабриці робили, ви мені давали вказівки профіляктичних зabezпеченів у фабричних робітників. Ви також пригадуєте собі напевно, що я вам розказував про мої жахливі переживання при лікуванні в гуртах антигітлерівських партизанів. Прошу вас, напишіть на суд листа, як свідок!"

Лист пішов крізь віконце.

X X X

Вже три дні і три нічі сиджу на самітці, в напівтемній келії. Все — таки з Немцом було веселіше і з "діети" деци дісталося. Чому мене від нього взяли? Сьогодні вивели на прохід... Маленьке подвір'я з високим муром. Ех, крилець би та через мур! Немає... Тільки думка летить свободідно аж ген інд небо синє. Цеї вам, кати, не ув'язнити! Ходжу в колі багатьох в'язнів і перешепчується. Руки за плечима, голова рівно, бо зараз крик. Тут перший раз стрічаюся з моими співобожданними. Є між ними п'ять лікарів, один академічний маляр, один високий урядовець, один аптекар та три священики. А, це є та славна "ватиканська одинадцятка", которую так часто "бахарі" споминають при допиті. Цікаво! Унів. проф. мед. Др. Єман. Фільо стоять під муром. Не може ходити. Проходжу біля нього: — генералізовання фурункульоза — шепче. Біднячисько! Але усміхається під чорними вусами та стискає кулаки — мовляв: держіться!

X X X

Страх дійсно має великі очі. Культ особи так боїться о свою міць, що всюди бачить симптоми ворожкої діяльності. Факт, що я ходжу до католицької церкви — це вже вистарчить, щоб бути ватиканським шпигуном та ворогом.

Всюди бачать шпигунство.

— Увага на тайних під покришкою в'язнів, шепче мені Др. Стерцулa ззаду. Провокують, випитуються...

— Так значить, думаю собі, май шоєстий змисел догадався. Мій, нібіто співв'яzeny Немец — це або звичайний шпіцель, або нечесний в'язень, що за цигарети та дієтну страву помагає жандармам в їхній роботі. Тому він так мене випитував про Монсеніора Т., чи я не знаю про його тайнє висвячення на єпископа, про сепаратистські тенденції українців в ССР тощо. "Ештебакові" Данкові не вистарчило держати мене години на стільчину в куті та випитувати про національні почуття українців, про їхні "ворожі" чуття до їхніх гнобите-

лів, переосвідчувати про злочинність наших змагань. Він ще післав мені до келії Немца. Але ані Немец нічого не довідався. Тому ось цей “спеціаліст” по українському питанні так на мене гнівається, кричить, страшить найстрогішими карами, називає мене буржуазним націоналістом. В його очах кажен українець — це буржуазний націоналіст. Тому майже всі радянські солдати-українці казали, що вони з України, але що вони “радянські люди”. Майор Червоної Армії Л. П. — політичний комісар, людина з глибокими гуманними почуваннями, котрий захоронив від розстрілу багато словацьких горожан та котрого я лікував в горах як партизана, казав, що він “киянин” і ніколи по-українському слова не промовив. Сталінський терор і страх викликали в них устівний рефлекс. Фізіолог Павлов приготовляв псові іду та одночасно дзвононів. Це повторював так довго, поки вже на саме тільки дзвононня псові не текли слини. Так і тут: доти їх Сталін тоїк за Україну, поки саме слово “Україна”, “українець” не викликали в них рефлекс страху. Цікаво, що оця жахлива довгорічна пропаганда про український “буржуазний націоналізм”, про український “сепаратизм” дається відчути навіть в Чехословаччині. Є білим кружком українець-емігрант, що має в своєму квітку тотожності написану українську національність. Часто читаєш в щоденникі пресі що ось такий-то “....енко”, чи “...чук” є знаменитий словацький чи чеський студент, інженер чи лікар.

X X X

Цеї ночі я не спав. В сусідній келії когось мучили. Страшенно кричав, просив змилування. Мій “юда” часто отворяється. Хотіли бачити, як я реагую на цей чортівський концерт. На десятимінутовім проході питала Др. Стерцулі чи чув, як когось мучили цеї ночі та чи не був це хтось з нашої групи? Не знає. Питаеться Др. Главачча що йде перед ним. Цей шепче, що це може бути комедія, щоб нам нагнати страху. Він чув, що саме тепер заказали побої.

— Боюся я побоїв? питала сам себе і не можу щиро відповісти. Здається мені, що фізичний біль не є найстрашніший. Гірше, коли реве душа. Всі самоубиства, котрі я бачив, як лікар, поповнили люди з душевних терпідь, що їх привели майже до бойківля. Хворі на рака, навіть при найбільших болях, не думають про самогубство, доки не знають діагнози своєї хвороби. Але, коли дізнаються, їхній душевний біль довершує діло. Я деколи пробував сам собі давати ін'єкції пеніцетіну при ангіні або коли моя жінка або діти боялися вколення пальця для взяття крові, я наперед сам себе колов, щоб ім

додати відваги. Тепер ось тут, при щоденнім понижуванні, висміюванні, страшенні репресіями родини та повільним отруюванні дрогами, це почуття безсилия є жахливе. Сьогодні при вислуху міліціонер притиснув мені голову кулаком до стіни та, порскаючи слинами, кричав: — ех, морду би тобі треба було збити! Але не збив. Взначить Др. Глабач має правду: фізичні побої обмежені.

Крізь гратеги любуюся сонечком, що саме заглядає до моого вікна. Весна гряде, дорога лікарка моєї убогої душі. Що роблять мої? Можливо Люся вже дещо садить в городі, можливо обрізує рожі, котрі я минулої року садив? О, не думаю, що їй тепер в голові рожі! Вона, сердечна, вишкує всіх можливостей, щоб мене вирвати з тюрми. В листі пише, щоб я не турбувався, що дома все в порядку та що я буду звільнений. Як бачу з вислухів, не думають вони мене звільнити. Поганяють, як тільки можуть, щоб доїнчиги слідство та щоб засудити, бо мовляв, вони між собою змагаються, хто більше відсудить.

Знову проходжуємося навколо в'язничного подвір'я, два кроки один від другого. Сторожа стоїть при дверах: слідкує за кожним рухом в'язнів. Все — таки використовуємо принагідні хвилини і перешіптуємося. Др. Стерцула йде за мною:

— Зі мною біда, каже. Мені пришили функцію вожатого в Католицькій Акції, шпигунство та велезраду. Страшать, що прокуратор жадатиме кару смерті. Я вже був рано на проході. На другім малім подвір'ю. Ціле залияте кров'ю. Там, мовляв, і я скінчу свою карієру.”

Я оглянувся на мить, щоб побачити його обличчя. Бурблідий, але усміхнув до мене, мовляв: держусь!

Вислухи тривають дальше. Міліціонери міняють методи. Коли бачать, що страх не помагає, починають гратеги на сенгіментальні, родинні струни. Цеї ноочі зав'язали мені очі і водили довго по крутих коритарях та сходах. З келій було чути жіночий плач. Врешті штовхнули до дверей, розв'язали очі і при осітлюючім світлі знову посадили перед моїх допитувачів.

— Знаєте, що ваша жінка є важко хвора?

— Ні, не знаю.

— Так, тепер лежить хвора. А це все крізь вас. Якщо би ви призналися і підписали протокол, слідство би скоріше скінчилось, скоріше був би суд. На суді взяли би до уваги ваші ширі признання. Це були би полегчуючі услів'я і строк кари не був би такий довгий. Ви не признаєтесь, а час летить. Нам також на цім залежить, щоб це слідство чим скоріше скінчилось. Ми собі дали зав'язання, що переведемо стільки та стіль-

ки слідств. В це наші змагання.

— Так закінчіть мое слідство, кажу, ось так, як я вам розказую і вже одні буде готове.

— Ви нас не вчіть! Вас мусимо відсудити. Не хочете признатися, ваша вина. За годину наша хвора жінка буде тут за стіною, у сусідній келії. Будете могти поцілуватися крізь стіну. Ви — ворог трудящого народу, зрадник і шпіон! Крім того буде з вас ще й вбивця власної жінки. Вона не видер-жить тут і пімре, а ви будете носити на совісті її смерть.

Хоч на згадку про мою Люсю облизну солоні сльози, все — таки видушую зі себе:

— Ви ж такі людяні, дійсно соціалістичні, хто би у вас не видержав?!

Відчув іронію навіть крізь свою трубошкірість:

— Відведіть його!

X X X

Ячмінні крупи, “гренадірен марш”, телячі або свинячі писки в неділю, без городини, без овочів — оце є страва, що знижує відпорність організму на хвороби. В мене появився лишай — та стоматіда.

Крім цього почав я кашляти. Голосує до лікаря. На другий день рано мене закували і зі зав'язаними очима перевели на подвір'я. Тут очі розв'язали і посадили до “джипу” (отворена військова автогамшина) біля другого в'язня. Між нас встремився міліціонер з автоматом. Весняне сонце заглянуло до наших блідих облич. Ми поглянули один на одного і пізналися. Він свого лікаря — українця, а я свого “небезпечного”, неприборканого, відважного пацента — бійця УПА. Троє молодих, чорнявих, середнього росту хлопців вступили в 1945 році до моєї ординації. Хворий був тільки оцей. Всі вони жили якийсь час в глухому, далекому від комунікаційних та урядових центрів селі. Двоє з них перейшли, здається, на захід, а оцей залишився та одружився. Жив дійсно, як дикий звір: постійно на сторожі, постійно в утечі. За ним слідкували, робили на нього засідки, тричі був в їхніх руках, але все вирвався і втік. Цікало, що ходив до мене регулярно два рази до тижня на лікування, до ординації Каєн хворих. Медсестра його записувала до денника хворих, він діставав ін'екції, говорив чисто по-словашки, а я офіційльно “не знаю” хто він. Тепер і він в тюрмі. Тому мене стільки про нього випитують. Можливо, що й тому нас разом везуть, щоб нас сконфронтувати?

На мості через Ваг якась вантажівка автомобільна розсыпала дошки. Ми задержалися. Міліціонер встав і кричить на шоferа

грузовика, щоб спішився. Мій "пацієнт" кинув мені до вуха: — "прощайте"! і блиском перескочив піоруччя мосту та кинувся у воду. Міліціонер спам'ятився. Вискочив з автомашини, але цей вже плив по під міст. Вискочив також шофер-міліціонер з "джипу"... Я остав самий. В тій метушні м'г я легко втікати, але копійна і заковани руки мені тряслися так, що я ані піднестися не міг. Наче крізь сон чув я вистріли з автомату, крики людей та накази жандармів (тут їх всюди поєдно) розійтися, звільнити міст. Шофер-міліціонер вернувся до автомашини: — "бандерівська гавець (сволота)", прошідав. У військовій лікарні я виглядав так страшно, що мене навіть під рентгенівськими лучами прослідили. Тут втемноті запитали мене, яке є мое ймення, а я й сказав. Міліціонер вискочив, як отарений: "Номер стодвадцять і все."

Чорнявий лікар-капітан пізнав мене. Приписав вітаміни та приказав дати мені дієтну страву.

Сьогодні субота. Мають час вести під душ. Покищо стоя рожа кинула мені крізь віконце моїку ганчірку і я змиваю червоний бетон-підлогу моєї келії. Нагло забрякотіли двері і до келії вводять в'язня. За ним кидають ще один солом'янник та деку. Молодий, білявий юнак. Ми привіталися. Як звичайно, перші питання: звідкіля? за що сидиш або й з чого обвинувачують? Так і юнак, як видно, обізваний з тюремними звичаями, до мене через "ти":

— Ти за що сидиш?

— Мене, кажу, обвинувачують за участь в так званій Католицькій Акції.

— Я за політику, каже, сиджу. Вже матиму суд незадовго.

— А що ти політичного провів, питую?

— Та я обікраїв колгоспну касу в нашім селі.

Хоч як мені було ще до сміху, а все — таки я засміявся. Прийшов мені та ум цей циган з Галичини, як хвалився, що сидів за політику в тюрмі, бо вкрав цісарського коня.

— Це не сміх, каже юнак, а щира правда. Мене обвинили не зі злодійства, але з політичного акту розкрадання народного акту народного маєтку. Кара буде дуже висока.

Ми розговоювалися і хлопець ще раз запитав, як я називаюся. Аж тепер мене пізнав:

— Та це ви, пане докторе?

Сам він з поблизького села, де я знаю кожну родину. Ми говорили, згадуючи спільних знайомих. І він вже довго сидів на самітці, тому приємно було з кимось перекинутися словами та думками. Тут знову з бряскотом отворилися двері. Нам зав'язують очі і ведуть під душ. Скидаємо зі себе тюремне лахміття і складаємо під стіну. Брудні сорочки та підштанці кидаємо на

купу під другу стіну. Приємно змивати зі себе бруд. Є тут і мої товариши з “ватиканської одинадцятки”. Обмиваємо один одному плечі і шепотом передаємо вістки. Сторожа це завважила і пустила сильні струмені холодної віоди. Нічого! Ми це видержали, навіть ща здоров'я.

Після цей купелі я вже звечора заснув. Навіть лямпа над головою мені цей нючі не перешкоджала. Та нагло мій сусід почав спрашенно кричати. Я зірвауся з моого сінника. Він стояв при віяні і зі всеї сили кричав: — “дайте мені спокій! Я хотів взяти мої гроші за мою працю, мою криваву працю. Це ж мої гроші! Я не краду, я беру своє!

— Емілью, кажу, що ти здурув? Не кричи!

— Дивіться, докторе, тут стоїть цей ідіот — секретар колгоспу, а там за ним предсідник (голова) і не дають мені спокою. Я їх підушу, як котів.

Двері з громогом отворяються. Сторожа з автомагом:

— Що тут робиться? Чому же спите? ..

— Ага, і цей є тут! Одні крізь вікно, а цей крізь двері. Йдіть ви всі до...

Я і так влас не боюся.

До келії приходить ще один міліціонер і моєго сусіда беруть зі собою. За хвилину приводять його назад, садять на солом'яник і відходять. Еміль кліпає очима, а потім лягає і хропить на всі заставки. Очевидно, що я вже до ранку не важмурав ока. Лежу і роздумую: — Що є з Емільом? Грає божевільного, чи дійсно терпить психозою з галюцинаціями? Ось йому дали юнекцію синтетичної речовини і він тепер спить. Але що весь день з ним робити? Шо на другу ніч? Побачить в моїй особі голову колгоспу і задусить в спальні. Значить треба буде постійно бути на сторожі. Чому його дали до моєї келії?

X X X

Я знову сам. Еміля взяли від мене. Тепер стараюся пригадати собі точно це індівідуум; його рухи, міміку, слова. Іх логічність томо, щоб встановити діагнозу. Здається, що я добре зробив длаючи йому перед відходом мою коробку вітамінів та останнє яблуко. Ця психоза могла бути з авітамінови. Мій лишай вже майже зник. Я роблю шведську руханку, бігаю на місці кожен день двісті метрів, ім дієтну страву, значить роблю все, щоб фізично видержати. Та все — таки почиваю себе слабим, безвладним. Напевно дають мені і до дієтної страви бром або атарактика. На вислух кличути вже рідко. Маю багато часу на роздумування, медитацію та молитви. Ходжу по келії та міряю вічиність на чотках. Чую, як час до часу тихі кроки пантери-сторожі (ходять в пантфлях) приближаються до моїх дверей і “юда” моргає до мене. О, Боже мій, дай сили видержа-

ти!

Я ще не дойв моєї дієтної страви, а вже отворилося віконце: — Що ви в готелі, чи що? Давайте шалку! кричить сторожа. Віддаю з поспіхом шалку. Сьогодні субота і сторожа хоче мати спокій. Або мають більше праці? Мабуть привели нових в'язнів, бо чути кроки по коритарях та бразкання дверей... Так, ось і від моєї келії отворилися двері і привели мені юного співв'язня. Старша людина: сине волосся, худе, інтелігентне лицце. Ми поздоровилися та представилися. Урядовець Народного Комітету. На якісь забаві, трохи підпитий, вилаяв секретаря компартії. Є відсуджений на три роки. Суд відбувся саме сьогодні рано.

— Так ви, кажу йому, вже знаєте що є з вами. А я ані не знаю що від мене хочу, ані не знаю що зі мною зроблять. Оця непевність гризе найбільше людину. Моя сторожа мабуть відгадала мої думки, або скоріше це нармальний шлях їхньої методи переслухування, бо дали мені на читання закони Чехословії. Соц. Республіки. Тут я довідався, що мені грозить від 5 — Я пірко заплакав. Десять років тюрми. Шо ж робитимуть мої 10 літ тюрми за всі ці “провини”, котрі мені поклали на плечі. жінка та діти? Старий почав мене потішати, що, мовляв, відсидійте кілька років, а потім прийде якась амнестія ітд..

Цеї ночі я не міг заснути. Знають прокляті, як нищити людину душевно. Це ж їхня мета. Знищити, відсудити і так позбутися небажаного елементу. Та була ще одна причина, котра не дала мені заснути: це ноги моого сусіда. Хоч я лікар і, при секціях трупів та при інцизіях різних гнояків, мусів я нюхати всілякі запахи, такого смороду, здається мені, ще не нюхав. Є правда, що купують нас тільки раз до тижня; але тут йдеться про хворобливий стан, хворобливе потіння зв'язане із змінами кровообігу. Яні-бачі, * як він казав мені себе кликати, знов про свою хворобу. Він лікував її таким способом, що накривається декою майже цілій, але стопи ніг лишав на воздухі. Я, як лікар, одобрював цей спосіб лікування. При холоднішій температурі шкірні кроївні судини звужуються, а потіння зменшується. Але відкриті ноги, котрі ціліський день грілися в гумових пантофлях і їхнє потовиділення було максимальне, тепер, на воздухі, видають зі себе прямо сморід стерва. Накриваю собі лице декою та стараюся заснути. Ні, не дається. Встаю, йду до вікна і дихаю травневе повітря, що крізь отворене вікно пливе до мене. Янібачі хлопе собі спокійно. Заблизав “юда” і отворяється віконце:

* З мадярської мови цебто “вуйко Сенко”.

— Що є з вами? Чому ще спите?

Яні-бачі також збудився. Я не знаю, що сторожі сказати.

— Лягайте і спіть! закричав. Я всунувся під свою деку...

Яні-бачі забрали від мене. Чи моя келія була тільки попередньою станцією для відсудженого вже в'язня, або цей в'язень був одним з мученицьких знарядь для мене, — не знаю. В кожному разі, я радий, що його від мене взяли. Ходжу сам по келії, молюся, роздумую та ловлю крізь в'язничне вікно кожен відомін травня. Понад комини прогилеженої будівлі пересуваються білі хмаринки, перелітають ластівки... О, вільні пташки! Яка щаслива ваша доля... Хоч і на вас чигають сильніші від нас вороги, але їхня атака кінчиться або успіхом і вашою смертю, або неуспіхом і вашою дальшою свободою. Тільки людина вміє ось так знущатися над другими соторіннями: саджати і вас і своїх братів у тюрму... О, Боже, як важко прощати ворогам, як важко любити ворогів! Така лють наповнила мое убоге серце, що тільки крапля з неї вистарчила би на утроєння всіх наших ворогів. В такім стані люди поповнюють або геройські вчинки, або величезні дурниці. У моїм заперті не міг би я зробити ні одного ні другого. Прикладаю кулаки до гарячих скронів і — хлипаючи — тихо співаю (на мотив пісні: Там, де в небі Божа Мати): О, Царіце України, незабудь на наш народ, що в важкій неволі гине і страждає з роду в роді, поможи йому в змаганні, поможи у боротьбі, не дай власті у стражданні, не дай згинуть у тюрмі! При рефлені (О, Маріє, зоре зір, Ти даеш нам ласк безмір. Неустаний Твій Покров, поміч дати все готов) прилучився до мене ще один голос зі сусідньої келії по словацькому.

— Михайле! Це ти?

— Так! шепчу підносячися на пальцях до вікна.

— Тут Лашо. За кілька днів матимемо вже суд. Держися!

Його голос вірвався, бо чую, як там отворилися двері. Сідаю на солом'янник і жду. Правдолюбно сторожа почула нашу розмову. Ось і мої двері відчиняються. Зриваюся, після припису, на рівні ноги і стаю струнко. Входить сторожа, але не кричить. Подає мені якусь книжочку:

— Це жінка ваша вам посилає.

Беру зі зворушенням. Це ж від моєї Люсі. Книжочка мені знайома. Це мое "Вадемекум лікаря". В ньому маленька китичка білого бозку та приписка: "бузок, що ти садив, зацвив також і для тебе. Люся". Невидима рука жалю тисне за горло. Старий сторож дивиться на мене й старається відчути мої почування. Стою нерухомо. Аж коли двері замкнулися, — цілу бузок і підливала його гарячими слізами.

СУД

Одягнений до мого цивільного вбрання, сиджу між двома поліціянтами і оглядаю моїх спів'язнів. Знаю тільки одного особисто: Проф. медицини та бувшого ректора Словацького Університету Др. Е. Фільо. Інших тільки зі спільніх проходів на тюремнім подвір'ю. Поліцейська машинерія дала нас всіх до купи, як тісних співпрацівників в протидержавній акції. Всі чисто огорлені тому виглядають ще блідішими. Др. В. Стерцул, що змарнів в тюрмі більше як двадцять кілограмів, виглядає в своєму вбранні як дерев'яний страхопуд. Очі всіх звернені на суддеве подіум, де секретарі приготовлюють якісь папери. Відчиняються двері і нам кажуть вставати. Виходять в суддевих тогах вбогі, невчені артисти, що мають вже готові, надиктовані присуди партійним відділом поліції. Суддею та предсідником суду є троймісячний "доктор прав" Ганбалек, бувший (можливо й добрий) пекар. Всі ми прогрішилися велезрадою проти Соціялістичної Чехословацької держави. Під впливом агарактик, ми ані багато не протестуємо. На всі оскарження проти мене, я збираю всі душевні сили та видушую зі себе тільки одніє слівце: — Ні!

Перерва. Судді йдуть, мовляв, на пораду. Кохен з нас сподіється цього найгіршого за свою "велезраду". Др. Володимир Стерцул сподіється навіть смерті. Його душа тужить, реве за сповіддю. Він зривається зі свого місця, біжить, клякає перед священиком Ф. зі словами: — Ісусе! Мілюсердя! (оці слова кохен християнин має висловити в годині очікуваної смерті). Жандарми остоювали. Священик є приготований. Встає і, роблячи рукою великий знак хреста, говорить на голос: — В ім'я Ісуса Христа відпускаю тобі всі гріхи. Йди в мирі! Аж тепер жандарми опритомніли: вхопили одного і другого та посадили на їхні місця.

Судді вернулися. Предсідник прочитав торжественно наші відсудження: Др. В. Стерцул як провідника" дають 9 років тюрми, академічному маляреві Л. Заборському 7 років, мені 5 ітд. Крім зради, пришили мені още все, що слідча поліція написала в протоколі. Мій оборонець, адвокат Др. С. мав відвагу всі оскарження відкинути та жадав моє звільнення. Він дивиться на мене і не розуміє, чому в мене так мало сили на оборону? Після проголошення присуду, позволяють нам коротке побачення з родиною, що не була допущена на суд. Всі плачено. Але Люся потішає мене: — я подаю негайно рекурс на

Найвищий суд. Не бійся і держися! Подивляю її душевну силу. Змарніла і поблідла, але душевно сильна. Ще й мене потішає. Швайцарка! Не зазнала і неволі, чужого пониження, особистого обмеження, страху... А ось за кілька років життя в країні т. зв. соціалізму, т. зв. свободи та рівноправності, надобула (або краще не стратила) сили прогиставитися несправедливості та всім ударам тоталітарного режиму...

Д р у г а Ч а с т и н а

“112”. В’ЯЗНИЦЯ ПАНКРАЦ В ПРАЗІ.

Стоймо на довгім коридорі, три кроки один від другого. Починають викликати по іменній розділюють до поодиноких келій: Чую:

— Ладіслав Новомескі!

— Тут! відповідає захриплий голос і важкі крошки старця (хоч він це не є старий) тягнуться за жандармом. Дивно мені стало на душі. Та ж це відомий словацький комуніст — ідеолог. Ані він ім не догояв. За хвилину й мене кличуть і ведуть до камери. Вона невеличка. На одного, евентуально двох в’язнів. Є нас тут 6. Між ними 18-річний студент з Праги, 60 річний урядовець та середнього віку атеїст з Плзені. Очевидно, що кожний оповідає своє горе та з чого його обвинувачують. Студентові закидають розповсюджування антикомуністичної літератури, урядниківі демократичну партію, а атеїстові вигання американської армії в місті. За кілька днів ми пізналися близче. Юнак побачив, що я молюся. Ми розговоювалися і сконструювали, що ми оба віруючі й католики. Тепер кожного вечора молимося разом вервию. Перші дні потиху, а коли трьох інших від нас забрали, молимося голосніше. Атеїст з Плзеня щас все уважно слухає. Одного дня каже:

— Як вам добре, що ви можете просити когось о поміч. Я дуже хотів би мати вашу віру.

— Віра — це дар Божий, кажу. Але її треба плекати й берегти, як найцінніший скарб, бо сатана все намагається її вкрадти.

— А чому ви при молитві повторюєте все ці самі слова? Чому все ці самі молитви?

Пояснив я йому сенс, вагу й силу вервиці у віруючої людини.

— Один з моїх пацієнтів, кажу, жид-обернений на католицьку віру, що вернувся з німецького концентраційного табору, називав вервию — оборонним кулеметом.

— Для мене це дуже дивне й ще мало зrozуміле, каже атеїст, але я попробую з вами молитися.

Не знаю, чи “пробував” він молитися з цим юнаком, бо мене перевели до іншої камери. На третій день після цього цілу нашу ружомберську одинадцятку постали перед Найвищий суд. Після короткого процесу, Найвищий суд аннулював вирок ружомберського суду й наказав перевести нове слідство. Знову нас посадили до автобуса (так як сюди) й везуть до Ружомбер-

ка назад. Знову три поліцай з автоматами й пісами на переді сторожать нас, обсервують кожний наш рух, кожний погляд.

Ми веселіші. Надія — це дійсно одна з найбільших чеснот. Відважуємося перекинутися поглядом або й шепотом. Дорога довга. Вже й жандарми нудяться. Нараз Владко Стерцулі починає тихенько співати: — “Не опусти нас, Мати Божа, не опусти нас...” Ми всі несміло підхоплюємо, дивлячись на жандармів, яка буде реакція. Надиво жандарми не кричать, але слухають. Переспівали ми одну пісню, почали другу — жандарми мовчать, ані пси не гавкають. Значить позволяють. Переспівали ми всі побажні пісні, котрі знали, а дорога ще триває. Далеко з Праги до Ружомберка. Понад 700 км. Котрийсь з наших почав світську пісню. Та один з жандармів моментально закричав:

— Досить того! Тихо!

Ми затихли й пірнули кожний у свої думки.

— Цікаво, думаю собі: невже й в цих поганячів атеїстичної держави жеврі є якесь іскорка віри й пошани до всього святого?

X X X

Нові додаткові слідства та новий суд над нами. Всім знізили час тюрми. У мене анулювали обжалування зі шпіонажу, як безпідставне. За всі інші мої “проповіні” мене засудили на три роки тюрми. Люся разом з іншими жінками подали нове відкликання на Найвищий суд.

Між тим тюрма випискує свої сліди на час-в'язнях. Непевність, зловісні чутки, погрози сторожі й суддів давлять душу отрутою впорскуються у кожну живу клітину, у кожне почуття. А час кепкує з того всього й нестримно крокує далі. Так пе-гейшло літо й осінь, настала зима надворі, в наших камерах і в наших душах. Вже нас береться якесь отуплення. Але ось перед самим Різдвом, заметушилася сторожа, переодягають нас до нашого вбрання, пакують нас до т.зв. “Антона” (авто без вікон) і везуть. Куди? Не знаємо. В нашій залишній кабіні є з на-ми тільки один жандарм. В шоферській, здається, ще два.

Не знаємо що з нами задумують зробити? Користаємо з присутності священика — о. Т'єж і сповідаємося. Незамітно пересідаємо чергою до його сусідства й шепотом визнаємо наші гріхи та дістаємо розгрішення. Жандарм вдає, що не бачить наших пересунень і не чує нашого шепотіння зі священиком.

Перший етап нашого транспорту — тюрма в місті Ілава. Тюрма звісна зі своєї жорстокості, зі своїх знищань над в'язнями. Встромили мене самого до маленької, смердючої, холодної

і цілком порожній камери. Тільки в куті стоїть брудна "параска". Такі самі брудні стіни, така сама брудна долівка. щастя, що в Ружомберку вдягли нас до нашого цивільного вбрання. Отже я у своїм теплім кожусі. Ходжу по камері й молюся. Тут молитва — це одиночка потіха, одиночка сила. Відчиняється віконце в дверах:

— Бери! кричить сторож і пхає мені ідунку з якоюсь юшкою. П'ю теплу юшку й дякую Господеві й за це. За якийсь час знову приходить сторож і приносить мені одну деку:

— Це мусить тобі вистарчити, каже. Бере ідунку й замикає двері.

Пробую задримати сидячи під стіною. Але холод пробирає аж до костей. Встаю і ходжу по камері. Кілька разів близьків на дверах "юда", але лишив мене сторож в спокою.

Ось так переходити я цілу ніч. Ранінсько ця сама юшка й ми знову в "Антоні". Дорога довгая, холодна й занесилюча. Але й воно скінчилася. Ми знову на "Панкраці", в Празі. Келії набиті. Наближається кінець року Божого 1954-го. Між в'язнями, що є в моїй камері панує якась надія. Кажу, що новий президент ЧССР — Антоній Запотоцький має дати амністію. Ці в'язні в Празі якось краще поінформовані. А може це тільки тюремні фантазії?

Дня 30 грудня 1954-го року ведуть мене перед найвищим судом. Бачу тут теж всіх моїх товаришів з Ружомберка. Нишком кидаю погляд на публіку. Між нею бачу Люсю і Дорцю — мою найстаршу донечку. Орбіти мої зарослися, а серце тов'ячиться мало прудної коости не зломить. Люся силується усміхнутися і показує, щоб я держався. Збираю всі мої душевні сили, щоб опанувати мое зворушення...

Входять судді. Тишина в цілій судовій залі аж млюсню. Президент Найвищого суду переглядає обжалування. Потім підносиє голову й перебігає поглядом підсудних. Бачу, що задержується довше на мені. Чому? добрий чи злий знак? Після звичайної процедури — Найвищий суд знизов усім час ув'язнення. Мене відсудив на два роки в'язниці, але аплюкував до моєї особи амністію президента, почислив рік ув'язнення слідчого й відпускає мене завтра на волю. Безмежна радість злилася з ширим і глибоким подякуванням Господеві. Після розсудку позволили нам побачитися з рідними. Люся моя і Дорця теж щасливі. Ждатимуть мене завтра перед в'язницею.

Не спав я цілу ніч. Зворушення, радість... Але теж один з в'язнів з цеї самої камери, довідавшись, що я завтра йду додому, цілу ніч шептав мені свою філософію на майбутні людські взаємовідносини, свободу віри, людських прав тощо. Він бажає, щоб це все, що він в тюрмі передумав, дісталося на во-

лю, між людей.

Раненько мене вивели з камери, острigli, оголили, нагодували й вивели перед в'язничну браму. Тут вже мене ждали Люся з Дорцею:

— Дорогий мій! шепче Люся обіймаючи.

— Татку! Татку! викрикує Дорця.

— Я зі щирого серця тобі дякую, Люсенько, що ти приложила стільки старань на моє визволення, кажу, щасливий.

Подорож з Праги до Дольного Кубіна — це зворушливі, притишенні оповідання про все пережите під час розлуки, це щасливі зітхання зі зисканої волі, це нові надії, нові пляні... Люся розказує, що Дорцю викинули з університету, Мар'янку з гімназії, що вони обі працюють, щоб заробити на прожиток родини. Дорця у випродажі мінерального гною (добрива), а Мар'янка у пані Маніцу — столяра, нашого сусіда, як секретарка.

Дома Мар'янка, Оксанка й Михась плачуть разом зі мною з радості, обіймають мене. Вони всі повиростали за один рік. Я не можу на них надивитися.

— Дорогі мої! який я щасливий, що я знову з вами, кажу просяклив до глибини душі радісним почуттям. Завтра 1 січня 1955-рока. Підемо до церкви помолитися і подякувати Господеві за визволення з тюрми.

— Оце саме рік минув від твого арештування, каже Люся.

— Так, маєш правду. Вони вкрали мені рік моєго життя.

— Ні, не вкрали, Михасю. Це один рік боротьби, один рік душевного тренінгу.

Велика сенсація була в церкві 1 січня 1955 року, коли мене миряни побачили. Вже перед церквою перша мене поцілувала з радості старенка пані Кайфошова:

— Ми всі молилися за вас, пане докторе. Бачите, Бог Милосердний.

В церкві люди перешептувалися, оберталися, щоб мене побачити. Я ані не знаєв, що я є аж так позитивно популярний. Після служби Божої миряни це потвердили своїми зворушливи-ми привітаннями.

Так я з числа — “112” обернувся знову в особу, в людину.

ПІСЛЯ ТЮРМИ

Щасливе пожмілля з відзисканої волі втихомирилося. Починало знову реально, практично роздумувати. Треба датися до праці, бо не маємо нічого. Щастя, що хату нам не сконфіскували. Іду до Каси хворих. Тут вже зі мною не числили. Адміністративний керівник — Ян Гусарік ще є тут. На моє місце вже післили нового здоровельного директора. Є ним Д-р Ото Новотний. Перші мої враження: Енергічний, зарозумілий, певний свого становища. На два чи три роки молодший від мене. Приняв мене дуже офіційно. Я відчув в його голосі, в його поведінці невдоволення з моого повороту. Страх за своє місце? Моя конкуренція тепер не є актуальна. Я ж бувший політичний в'язень. Після короткого діяльту, повеселішав, втихомирився, ба навіть перейшов зі мною на "ти", мовляв, ми ж маємо однолітці й оба лікарі.

— Очевидно, що ми тебе заанігажуємо, але мусимо мати позволення з області та зі суду.

— Як довго це потриває? Моя рідня без життєвих супроводників.

Негайно обернуся на область. Маєш розсудок?

— Ніякого розсудку мені не дали, тільки посвідку про-пущення з тюрми.

— Прийди за три дні!

За три дні йду знову за Д-ром Новотним.

Приняв мене з гірким усміхом: — Обласний лікар каже, що коли не маєш розсудку, не може тебе приняти на пост лікаря. Мусиш жадати розсудок, в котрім мало би бути ясно сказане, чи можеш працювати знову, як лікар.

— Напишу на Найвищий суд і на Президентську канцелярію. Але в між часів я мушу десь працювати, щоб заробити на життя.

В мене ж жінка й четверо дітей.

Д-р Новотний задумався, а потім каже:

— Знаєш що? Я тебе прийму на власну відповідальність, але тільки на пост санітара. Згоди?

— Згода. Дякую тобі.

Як тільки я це сказав, якесь дивне почуття залило мое серце: чи це поранена природна людська гордість? чи пониження? Чи відчула сатисфакція Новотного, що може покорити чужинця, котрий так високо стояв в словацькій Касі хворих? Хоч я звик боротися, звик робити найнижчі праці, але все-таки щось

стиснуло мене за горло. Я мусів зібрати всі свої душевні сидич, щоб не розжалаитися.

Настала хвилина мовчанки. Я дивився га Д-ра Новотного, на його вже пофлісілій шпиль голови, на його нервові дрижаки лицевих м'язів, його трептіння пальців і бачив, що він сам є вдоволений зі свого рішення. Нараз підносить голову й каже:

— Ти робитимеш лікарські праці, але платню буде санітарія. Я тебе придулю фтізоелогові — Д-р-ви Варгові, котрий доїжджає сюди раз до тижня з Ружомберка. Весь тиждень робитимеш все, як лікар: цебто рентгенувати, давати ін'екції, приготовляти рецепти, котрі Д-р Варга мусить підписати. Він перегляне рентгенівські знімки, котрі ти поробиш, надиктує тобі свої спостереження спеціаліста та дасть дальші вказівки на один тиждень.

Вернувшись я додому спокійніший. Мої почуття морального і фінансового пониження я силулю волі дав до кута, а на перше місце витягнув думку:

— Я зароблю на прожиття родини. Я навіть усміхався входячи до хати.

— Ти веселіший, Михасю, каже Люся. Несеш добру вістку?

— Маю працю. А це головне.

— Де?

— Тут, в нашій Касі хворих.

— Шо це буде за праця?

— Виконуватиму працю лікаря, але дістану платню санітара.

— Це нічого. Ми вмімо скромно жити. Я теж працюватиму, щоб діти могли вчитися. Сподіюся, що їх знову приймуть до школи.

X X X

Так стався я санітарем в Протитуберкульознім диспенсарі Влаштований він в домі адвоката Ікофа. Д-р Варга дуже мило мене приняв. Сміючись каже: — Михайле (ми знатися давніше), що ти хотів спасти світ?

— Ти, як член партії, ліпше знаєш їхні методи класової боротьби.

— Знаю, Михайле, каже зітхуючи. Ну, головне, що ти на волі.

X X X

Рентгеную, пишу перебіг хворіб, навіть рецепти приготовляю, але підписати їх не смію. Важко це. Написав прохання

на Президентську канцелярію о позволенні працювати лікарем. Найвищий суд не післав розсудку.

Дорცя ще дальше працює при продажу штучного добрива у Великім Бістерці, а Мар'янка подякувала щиро п. Манцовістоляреві за працю і вернулася, за дозволом дирекції, знову до гімназії. Минають тижні, минув місяць, а я жду нетерпеливі відповіді з Президентської канцелярії.

Врешті, після третього місяця очікування, прийшла відповідь. Трясучими руками й зо задержаним віддихом відчиняю коверту: Вже при першому реченні ззастигає в мене серце. Один жах, що про мене пишуть:

Я вийшов, мовляв, з робітничо-селянського "класу" і зрадив його, бо подався на манівці релігійно-буржуазної кліки, причепившися до клерикального воза, котрий іде не подорозі з працюючим людом, але з його п'явками. Тому я є надзвичайно небезпечний елемент, бо високообразований, здібний і інтелігентний. А такі є найбільш запеклі вороги люду мозолів, люду прогресу тощо. Потім що кілька речень повних політичних плювань на мене. А при самім кінці пише: "Ці всі його негативи не стоять на перешкоді, щоб працювати як лікар".

Ми подивилися з Люсю на себе зі здивуванням, котре обернулося в радість.

— Мудрий мусить бути цей урядник з Президентської канцелярії, каже Люся. Подібно, як цей гаєвий з вашого села, про котрого ти мені розказував, що здалека кричав, сварив, прохлинив, бо гуси сільські пішли на панську сіножатъ. Між тим гуси перепили річку й все було гаразд. Дякуймо Госпо, деві, що нам помог і в цьому нещасті!

ЗНОВУ ЛІКАРЕМ

Наша доля знову всміхнулася. Виконую знову лікарські праці й рецепти вже знову підписую. Стараюся упевнити довіря до самого себе і держатися душевно на висоті моого звання. Це важко, коли бачу, як мої колеги-словаки трошки бокують від мене, наче від хворого на заразливу хворобу. Бачу теж, що директор латає мною всякі діри в нашім здоровельнім окрузі. Переходжу з одного місця на друге, заступаю інших тощо. При колективних т. зв. бригадних працях лікарів, наш директор все старається похвалити, висунути вперед котрогось словацького колегу, а мене понизити. Тюремна школа навчила мене дивитися далеко, понад маленькі, хоч прикі, буденні неприємності. Ось сьогодні наш здоровельний актив виконує в селі Порубі т. зв. здоровельну бригаду. Прийшло до школи ціле село, ще й зо Забреже дехто, на здоровельне прослідження: міряємо кров'яний тиск, слухаємо серце легені тощо. При йменні кожного прослідженого записуємо вислідок. Проходить біля мене Д-р Новотний, дивиться до моїх записів і каже:

— Ти прослідив тільки 20 людей, а Д-р Кушнєрік вже прослідив 30.

— Тут не йдеться про квантіту, але про кваліту прослідження, kaжку. Але моя особиста гордість перемогла мою скромність і я йду за Д-ром Кушнєріком:

— Ти вже прослідив 30 людей? питав.

Д-р Кушнєрік — сабабист, спокійний, маломовний, але інтелігентний і працьовитий. Подивився здивовано на мене, що чому я його питав?

— Не думаю, ка же. Почисли!

Числю: 18 осіб просліджених. Вертаюся і продовжує свою роботу, але невідрядна думка, наче оса, бренить в душі.

X X X

Час сміється з наших турбот, з нашої праці, з нашого потіння. Він спокійно й рівномірно пливе, вирізблюючи на наших чолах, серцях і нашій душі свої нестерпні візерунки, свої глибокі сліди. Використаєш, як слід його незадержимий хід — гчішо зискає. Не використаєш — ти програв назавжди. Стараюся його використати, як тільки можу та скільки Бог дає сил. Найбільше турбується вихованням і долею наших дітей. Їхня доля, в оцій державній системі, кривить їм шлях, а я боюся,

щоб вона їм не скривила думок та шляхетних юних поривів. Бачу, як діти мої терплять часливими моїх тюрм, цебто моєю злюю політичною характеристикою (пословицькому: "кадров; посудок"). Оця характеристика тягнеться за моїми дітьми кривавою ниткою. Ось наприклад: Мар'янка здала матуру (1955), але на університет її не приняли. Працювала якийсь час на "Освіті", але ізза моєї "характеристики", її звідти вигнанули. За великою протекцією наших "тайних" приятелів дістала місце секретарки в канцелярії дольноукраїнських ветеринарів Оксанка Й Михась є в школі для їхніх професорів, як паршиві вівці. Весь час якісь зауваження, зниження оцінок тощо. Ми з Люсю заохочуємо дітей надією, що ми всі ці прикорости переживемо, тільки що треба більше працювати та просити Бога о поміч. Вислідок дійсно показався: в р. 1957, у вересні, нашу Мар'янку приняли на філософічно-літературний відділ університету в Братиславі, вже перед роком Дорцю на ветеринарний факультет в Кошицях. Очевидно, що це сталося після довгих інтервенцій наших "тайних" приятелів, але теж впливових осіб в теперішньому політичному життю. Обі наші дочки тішаться, хоч вони бажали щось інше студіювати.

Бідна Дорця. Вона й мухи боїться. Як вона студіюватиме ветеринарну медицину, то я не знаю. Ось, наприклад, сьогодні каже Люся:

— Я м'яса не дісталла. Треба зарізати курку. Можеш, Мішель?

Я набрав відваги: — Можу, але хтось мені мусить помогти.

— Я — ні! Я — ні! кричать Дорця і Мар'янка.

Я теж цього не люблю, але їсти треба. Стою і майже безрадно дивлюсь на Люсю, на дітей. Як це рішити? Вони теж всі мовчать. Раптом Оксанка відважується: — Я тобі помогу, татку.

Зловили ми курку:

— Ти держи за ноги й крила, а я за голову. На оцій колоді, відрубаємо її голову. Ані терпіти не буде, пояснюю Оксані.

Оксанка держить. Я сковав її голову до руки, щоб не бачити та зі затисненими зубами відтінаю голову. Оксанка злякалася крові й пустила курку. А безголова курка пустилася до рефлексивних корчів і скоків. Кров усюди. Люся тільки руки заломила, як це побачила.

ДАЛЬШІ СТУДІЇ

Хоч маю чехо-словакське громадянство, хоч виконав я всі іспити, цебто нострифікацію лікарського диплому та зробив фізикат, хоч дістав титул спеціяліста 1-го ступеня по внутрішніх недугах, але уряди, дирекція Каси хворих, ба інавіть де-котрі лікарі дивляться на мене, як на бувшого в'язня і такого, котрому аж Президентська канцелярія позволила працювати. Відштовхують мене, де можуть. Бачу, що моя майбутність не яскрава.

Працюючи в Антитуберкульознім диспенсарі, я сконстатував, що є мало спеціялістів по легеневих хворобах, а дуже багато хворих на ці хвороби. Я рішив попробувати щастя і запевнити свою фахову майбутність. Саме цього року влаштовують спеціальний шістьмісячний курс на спеціалізацію фтіз-ологів, цебто спеціялістів по туберкульозі й легеневих недугах в Подунайських Біскупіцях при Братиславі. За згодою дирекції Каси хворих, подаю прохання, залучую потвердження зі всіх моїх дотеперішніх практик. Незадовго дістаю позитивну відповідь о принятті на курс.

— Ти собі уявляєш, каже Люся, яка це буде виснажлива праця? Скільки це буде нового навчання?

— Я звик вчитися.

— Це ж, як бачу з програми, продовжує Люся, термінальний курс для молодих асистентів туберкульозних клінік на досягнення титулу спеціяліста. А ти ще майже не працював в цій дільниці.

— Працював я багато в інтерній медицині, де постійно зустрічався з туберкульозом. Крім цього я тепер багато навчився в Антитуберкульозному диспенсарі. Дергиму зі всіх сил, а решту Бог допоможе.

— Ти забуваєш, що тобі 50 літ.

— Це правда. Я забуваю, бо чуюся молодим. Як бачиш, не сивію, не лисію.

X X X

Я знову в Братиславі. Всіх — учасників курсу умістили в готелі “Блага” при Дунаю. Знайомий є мені цей готель і спомини навіває. Але я тепер тут, як повноцінна людина, а не, як бідний втікач. Не знаю чому, але зголосився до мене за співмешканця Д-р Мілан Гашцік, фтізіолог зі шпиталля в Трстені. Хлопець ще не жонатий, симпатичний, дуже працьовитий.

Знає, що я просидів в тюрмі, знає моє походження, мої студії. Як бачу, мої колеги більше меною цікавилися, як я думав. Недарма був я довгі роки директором Каси хворих. Мілан з довір'ям признається, що він є "правого" політичного погляду.

— Добре ти зробив, Михайле, каже мені, що ти приголосився на цей курс.

— Не знаю, як воно піде, кажу. Ви всі вже перейшли кілька років на туберкульозних відділах, отже для вас цей курс і ці іспити — це буде якесь відживлення вашого знання в цій галузі. А я приходжу прямо з перших ліній здоровелого фронту. Для мене практика є близча, як теорія, которую я муши тепер вивчати.

— В тім то й річ. Теорію ти вивчиш, а практику, которую ти перейшов, маєш, як плюс. Теорія є тут, в цій грубій книзі, которую ти держиш в руках. В ній є зібраниі праці по туберкульозі та легеневих недугах наших найкращих спеціалістів з Вірсіком і Добротою на чолі. Я вже книжку переглянув.

Переглядаю і я книжку: 789 сторінок. — Піде то, запевнюю себе. Я вже й з грубших вчився. Крім цього будуть всякі практичні демонстрації.

На другий день, вранці везуть нас автобусом до Подунайських Біскупіц до "Інституту удосконалення лікарів в хворобах легень".

Відкриття курсу перевів доцент Д-р Кароль Вірсік, ведучий катедри. Високий, чорнявий, з високим вже чолом, короткими вусиками. Його промова енергічна, ясна, товариська, переплетена часто гумором. Всі знають, що він великий словацький патріот. Тому, що він людина науки, старається в цій ділянці принести своєму народові найбільше користі. Його заходами держава дала згоду на відчинення ось того Інституту. Він його взірцево веде. Це він, що зорганізував своїх словацьких товаришів-лікарів спеціалістів і вони написали о цю об'ємну наукову працю:

"Хвороби легень, олегочної, медіастину й перепні". Очевидно, що він приложив до цього діла найбільше труду. Він сам, як і його товариші-лікарі виголошують на цілодержавних конференціях свої доповіді тільки по-словашькому (який ляпідарний приклад для нашої інтелігенції в Україні). Мій співменець — Д-р Гащік дуже ними гордиться.

Наукову частину курсу почав Д-р Штефайн Доброта своєю доповіддю про анатомію, фізоологію і патофізоологію легень, легеневого гілу і олегочної. Ця доповідь є для мене надзвичайно цінна, як основа, на котрій треба будувати діагнозу специфічних захворінь цих органів.

На цім перший полудень скінчився. Обідаємо в простір-

ній їдальні Інституту.

— Як тобі подобається курс? питає мене Гащік.

— Я є прямо захоплений тематикою і доповідачами. Тільки не вспіваю все записати.

Цим — не турбуйся. В цій книжці, которую ми вчора оглядали, все знайдеш, можливо ще більше.

— Звідки ти це все знаєш?

— Я говорив з авторами. Це ж мої товариши.

І дійсно, як тепер бачу, книжка ця є прекрасним підручником цього курсу. Всі наші доповідачі (чи, як Михайло Лавренко пропонує, “наївчачі”) все старанні приготувані до своїх конференцій, коли питання є виходить поза рами іхньої теми. Симпатичні вони й товариські, чи то Сікора, Балаж, Чундерлік, Маалан, Голомань чи інші. Є між ними й одна жінка. Це Поздехова. Круглењка, чорнява, зі зачіскою на хlop'ячий спосіб і намальованими устами. Свою доповідь має все дуже докладно приготовану. Кажуть, що вона переконала менший специфічний (туберкульозний) процес летењ. Виявляється, що більшість оцих моїх колег перейшли невеликими туберкульозними захворіннями, лікувалися і таким способом дісталися до лікарського колективу борців проти туберкульози. А туберкульоза на Словаччині ще досить поширена.

Погашаю себе думками, що кінчу, цей курс, дістану диплом спеціаліста по легеневих недугах і таїк відсунуся з рядів моїх кубінських колег на незалежне місце — пост фтізеолога. Науково підлягатиму тільки обласному фтізеологові. Ці думки дають мені елану до праці й зменшують туту за дружиною і дітьми.

Кожне рано їзда автобусом до Подунайських Біскупіц, а там виклади, дискусії, наукові фільми, лібораторія, прослідування рентгенівських знімок або візита на ліжковому відділі Інституту. Ввечері інтензивне навчання з нового підручника. Я все зчайду собі хвилинку, щоб написати Люсі та дітям листа. Мій колега ще парубок. Декотрого вечора йде, як він каже, “за дівчатами”. Я думаю, що тільки одна якась його причарувала. Деколи приносить цілу торту нам на підсилення. А цього підсилення нам треба, бо цілі дні переповнені інтензивною працею. І тому вони минають дуже скоренько. Ось вже наблизився час іспитів. Знову ці самі неприємні почування, ці самі стреси душевні, те саме аж фізичне тиснення при серці. Хоч я вже дуже багато перейшов оцих передіспитових моментів, тепер, здається мені, він найгірший. Сама думка, що мої екзамінатори є або мої ровесники, або молодші від мене, викликує нємиле почуття, прямо якусь мерзоту на душі.

— Нема ради, Михайлі, кажу, я сам собі, раз рішився,

мусиш це колюче поле перейти!

І я, з Божою поміччю, його перейшов. Поздавав іспити й дня 28 листопада 1958-го року, дістав диплом спеціаліста по легеневих хворобах. Щасливий вернувся додому. Мене встановили за фтізеолога в Антитуберкульознім диспенсарі в Дольнім Кубіні. Цікаво, як мої кубінські колеги змінили тон у відношенні до мене. Сумне, але правдише. Я пустився енергічно до праці: поробив порядки в картотеках зарегістрованих тут хворих і пустився до превентивної праці на цьому пошті.

Переводжу т. зв. қальметізацію (від авторів: Кальмет — Герен) щебто щеплення проти туберкульози та радіофотографії. Точно перестудійову пропускальні листи моїх хворих, котрі вертаються зі санаторного лікування. Це студіювання дає мені можливість бачити, які прослідження там перевели, яке лікування застосували, яких методів поужили тощо. Хоч я старий практик, але вчитися все треба. Деколи телефонує мені мій приятель Д-р Варга: — Мішель, каже мені, ти звертайся до мене коли хочеш. Шо знаю — все тобі пораджу.

Але я його ще турбую. Я ж в медицині вже битий на всі боки й всіма маstryма мазаній.

Два чи три тижні після моого іменування за фтізеолога, приїхав до мене на контролю обласний фтізеолог — Д-р Корж. Старий російський емігрант, член партії, політично діяльний. Закольороване на бльоңд сиве волосся, вже зморщене лице. Дуже мильй зі мною. Сконтрлював мої рентгенівські знімки, записи хворіб, лікування тощо. Потім поробив деякі заввиження, подав дальші вказівки, а потім каже мені:

— Як бачу, колего, ви вже до того добре проникли. Гратую.

— Дякую. Стараюся, як можу. Багато ще вчуся.

Ціле життя вчимося, а дурні вмираємо, каже прислів'я.

— Це правда, але поки людини є на висоті своїх інтелектуальних здібностей, мусить вчитися.

— Я теж ще багато студіюю, вчуся, але ще більше забиваю.

— В тім то й діло, що “тантум сцимус, квантум меморія тенемус”, казали римляни. А ця меморія деколи не дописує.

X X X

Мое лікарське становище покращало. Я незалежно працюю. Мої колеги посилають мені підозрілих зі захворуванням пацієнтів, я їх просліджую, пишу їм свої спостереження, приписую ліکи, або раджу інше лікування.

А час летить, наші діти ростуть. Каже прислів'я: малі діти — малі турботи, великі діти — великі турботи. Це на-

родна правда. Дорця і Мар'янка студіюють, славити Бога. Бу-
дучи дома, оповідали, як ховаються, щоб зайти до церкви.
Оксанка кінчить помалу гімназію. Михасеві вже минуло 12
років. З цього хлопець мудрий і розсудливий. Але одночасно
є він дуже чутливий в школі й поза школою на чуже довкілля.
І професори, і посторонні люди дають йому відчути, що його
родичі не є словаки та що його батько сидів в тюрмі... Сьогодні прийшов додому глибоко зворушений: — знаєш тат-
ку, що мені казав оцей п'яного, старий Г.?

— Ну, що?

— Я стояв з хлопцями на майдані. Він вийшов з корч-
ми, йде біля нас. Потім задержується, приступає близче до
мене й каже: — це ти син оцього руского емігранта, що?

— Ні! відповідаю. — Мій тато не є жадний "руський емі-
грант". Він українець.

— Не дивуйся, Михасю. Він п'яний. Тільки, знаєш що
каже латинське прислів'я? "Ін віно верітас", цебто п'яна лю-
дина каже правду. Отже він так думає.

— Прикро мені, татку, що я інший від моїх товаришів.

— Чужина, синку, не рідна мати, кажуть наші. Отже
словаки, ніби браття, вважають нас за чужих. З цим мусимо
погодитися, з цим жити й про це пам'ятати.

ГОСТИ ЗІ ШВАЙЦАРІЇ

І далі втікає час, а в ньому товчеться наша життєва мечуття. Цього літа навідав нас знову Люсин брат Генрі із жінкою з Женеви і розвеселив нас не тільки своєю візитою, але своїми жартами. Оповідає, що цього року дістав скоріше візу як минулого року. Перед роком це воліклось довго.

— Це вже мене розсердило, оповідає Генрі, і я пішов за послом до парламенту, послом з рамені швайц. соціялістичної партії і кажу йому прямо: ви трубите всюди про рівність, свободу. А я ось не може дістати від чехословачького соціялістичного уряду візу, щоб навідати мою рідну сестру з її рідною.

— Як це можливо? каже посол.

— Є то так. Я вже перед місяцем подав прохання, післяв наші паспорти, а візи нема.

— Я за цим подивлюся.

— І дійсно, сміється Генрі, за три дні наші паспорти вернулися вже з візами. Але при в'їзді до ЧССР я мусів виміняти певну суму швач. Франків за числ. крони.

Цього року я скомбінував так, щоб час моєї відпустки впав точно на їхній приїзд. Їдемо разом до Карльових Варів, де на цей саме час мене заангажували заступати там лікаря-бальнеолога. Люсія моя віджила на душі. Генрі з дружинотою оповідають нам про все, що діється в Женеві й взагалі "на заході", а ми їм про наші переживання тут. Подорожі задержалися в Празі, щоб їм показати старинні пам'ятки міста: замок і старе колись королівське місто на т. зв. "Градчанах". За панування Карла IV (1346-1378) було це друге місто Європи (після Паризу); далі Староміський майдан з Тинським храмом — готицького стилю, "Орлой" на ратуші, карлів міст з баштами, Площу св. Вацлава тощо. Є стільки історичних пам'яток, що треба би було цілі тижні, щоб переглянути. На це в нас часу нема, бо я мушу перебрати місце бальнеолога. На замку Генрі питает:

— А президент є тепер тут?

— Напевно, бо прапор в'ється над баштою.

— Що ж він там робить? жартує Генрі.

— Не знаю, жартую і я. Можливо замки направляє.

— Замки направляє?? дивується Генрі.

— Люди жартують. Кажуть, що він вивчений слюсар. Навіть сміховинку видумали: Ось зіпсувався замок в його канцелярії. Закликали слюсара. Цей відшрубував, турбується і ніяк не може направити.

— Готово? питает президент.

— Ні, якось не йде.

— Що ти, товаришу, перед тим робив?

— Був адвокатом.

— А, тому. Відступися!

Президент за п'ять хвилин мав замок готовий.

Перед ратушою стоїмо й дивимося на т. зв. "Орлой" баштовий — годинник з фігурами апостолів й музикою. Виходять апостоли й врешті когут. Біля нас багато людей.

— Держи добре твою торбинку! кажу Люсеній братовій.

— Чому? питает.

— Кажуть, що саме тут стояв недавно турист-москаль з двома валізками. Накупив в Празі. Видно високий партійник, грошевитий. Стоїть подивляє. Валізки поставив біля себе. Коли фігурки апостолів склалися, обертається до жінки й каже:

— "Культура большая".

Обертається, а його валізки зникли. Москаль зітхнув й знову каже до жінки: — "А техніка, как у нас".

НАШІ ДІТИ ПОВИРОСТАЛИ

Гей, гей, як швидко минає час, а з ним минула й наша молодість пахучка, кучерява... У нас вже великі діти. Ось наша Дорця рішилася вийти заміж. Це літні вакації 1959 рік. Вона ще не скінчила студій, але молодість і кохання не знають перепон. Її судженний — студент медицини теж в Кошицях, також ще не скінчив студій. Називається він Шимко Степан. Походить з ось тут недалекого села — Княжа, з порядної, як в нас кажуть, рільничої родини. Я поробив Дорці, дуже обережно, деякі застереження, як батько, подав тактовно деякі завваження... Але це не помогло. Вона рішилася, що вийде заміж. Отже влітку, під час вакацій 1959 року відбулося вінчання, навіть дуже велично. Мар'янка й Оксанка були за дружок. Монсеньйор Трстенські поблагословив їхній подружній зв'язок.

— Просям Бога, щоб дав їм добру долю, кожу моїй Люсі, бо в подружньому життю, як на широкій ниві. Все куль кіль знайдеться.

X X X

Весною 1960 року наша Оксанка здала матуру. Очевидно, що її на університет не приняли. Мовляв, вистарчить, що вже дві студіюють. Знайшла працю в “Домі Освіти”. Призначили її на місце культурного референта. Вона гарно декламує, прекрасно співає, є гарна, як і її сестри, отже годиться на це місце. Дім Освіти організує і влаштовує всілякі концерти, змагання в декламуванні поезій тощо. Вчора були ми з Люсєю на ювілейнім концерті-вечорі видатного чеського композитора Бедржіха Сметани. Ми любимо музику й співи. Але на цей концерт йшли ми з почуттям страху. Це тому, що наша Оксанка там співає “Русалку”, а Кароль Шрамек — баритон співає “Водника”. Знаємо, що вони обоє мають прекрасні природні голоси, але якась трима жержить мент. Сидимо вже в кріслах, а я шепчу Люсі: — Держи Оксаночці пальці!

— Держу, каже Люся.

Ось точка Оксанки й Кароля: Співають гарно, з чуттям. Оксанчине сопрано таке мельодійне, таке оксамитне, що аж за серце тисне. А як заспівала оце болючо-благальне “Місяцю! Не згасні!”, то мене якесь могутнє почуття стиснуло: за горло, а орбіти мої наповнилися слізами радості, зворушення і якоїсь незінаної туги...

Оксана десь вичитала нещодавно оголошення на конкурс дикторки до телебачення в Братиславі. Приголосилася і виграла конкурс. Вже й голосить кожного вечора о пів до дванадцятої. А я чекаю, не йду спати, хоч змучений, щоб побачити її — мою дочечку — бльондинку — красуню.

Мар'янка продовжує студії на університеті в Братиславі. Студіює французьку мову й літературу та психологію. Живе в Інтернаті з іншими студентами. Оповідає, як мусить кожне рано викрадатися з інтернату, щоб забігти до церкви перед викладачами. Студіює добре й має вже великі успіхи у хлопців, бо з неї дуже гарна дівчина, брюнетка. Люся каже, що вона щось має з її мами небіжки — чорнявої савоярки.

Михась ходить до гімназії і є з нього надзвичайно працьовитий хлопець. Приносить самі дуже добрі оцінки. Але проф. Павол Летріх постійно йому пригадує: — Ти, Качалуба, вчися, не вчися, на університет не дістанешся.

ЛІКАРСЬКИЙ ГОНОРАР.

Я постійно багато працюю, як лікар. В останньому часі ходжу кожний день навідати тету Бульовоу. Вона зіслабла. Її серце не слухає моїх ліків: болить, нерівномірно б'ється. Я їй даю ін'єкції і потішаю, як можу. Але вік робить своє. Природа Божа йде після своїх законів шляхами життя та смерті... “Все йде, все минає і краю щемає...” казав наш Шевченко. Тета Марія Бульова сьогодні померла, сидячи на своїм старім фотелі. Це пані Матяшовська спостерегла її муж закликав мене, як лікаря сконстатувати смерть. Правник Каміль Матяшовські ріднею — це препатріянти з Мадярщини. Вони живуть в домі Тети Бульової. (Цей дім і задній менший домик в котрім Тета Бульова померла, подарувала була католицькій церкві в Дольнім Кубіні. Тепер, здається, це все держава забрала). Обоє Матяшовські тепер опікувалися старенькою тетою. Я сконстатував смерть і вилішив про це документ. Між тим закликали монс. Трстенського. Він скореніко прийшов, дав останнє миропомазання і почав молитви за її душу. Пан Матяшовські пустився негайно до адміністративної праці, цебто до шукання тестаменту.

— А, ось тут! скрижує Матяшовський, перебиваючи молитви священика.

— Що ось тут? питає священик.

— Документи тестаменту.

Він нервово витягає з комоди коверти з написами й читає: “Гроші на церкву, “гроші на Богослуження” тощо. Врешті витягає ще одну коверту й читає: “Гонорар для Д-ра Ка-чалуби... Матяшовський хвилинку вагається, дивлячись то на мене то на монсеньйора, а потім ховає коверту до кишені.

— Що робите? Дайте коверту панові Докторові! каже священик.

— Він не потребує.

Я почервонів, як рапс, від сорому за нього. Віддав документ смерті священикові й вийшов. Перед хатою зустрічаю п. Іжину Буторову:

— Сервус, Мішко! здоровіться (це юаші приятелі).

— “Рукі бозкавам” (цілую руки).

— Ти якийсь дуже поденервований, завважує пані Буторова.

— Йду саме тепер від тети Бульової. Вона померла.

— Матяшовські знають?

— Знають. Каміль вже порядки робить.

ДАЛЬШІ ВАЖЛИВІ РОДИННІ ЗМІНИ

Рік 1962-гий був свідком дуже важливих подій в нашій родині: Дорця скінчила ветеринарну медицину й вже, як доктор-ветеринар, привела в Жіліні 21 червня на світ Божий сина — Мар'янна. Ось так ми з Люсюю сталися вже дідульком і бабуною. Дивне почуття. Але, славити Бога, що мама й дитина здорові.

Друга марканта подія в нашій родині — це те, що 30 червня вийшла заміж наша друга донечка — Мар'янка. Вінчання її відбулося в Братиславі, а то з ріжких родинних, мешканевих і політичних причин. Її муж — це інженер Ян Лазор з Кошиць. Як вони пізналися? В домі панства Лазорів жив цебто був на станції теперішній муж нашої Дорці Степан Шімко. Коли він скінчив медицину, ми всі поїхали на торжественну промоцію. Приїхала теж наша Мар'янка з Братислави. Молодший син панства Лазорів інж. Ян Лазор, приятель Степана Шімка, був теж на цій промоції. Ось так дійшло до їхнього знайомства і... кохання. Між тим захворів батько Лазор і не задовго помер. З вінчанням вони підождали. Тепер, коли Мар'янка закінчила свої студії, вони скоординували їхнє вінчання з днем її промоції, цебто з офіційним переданням диплому “Лісансьє ес ссіанс літтерер”. Отже вінчання відбулося в атмосфері пошани пам'яті батька Лазора.

Дорця є покищо на т.зв. “матерій відпустці”. Живе з дитиною в нас. Під дозором Люсі переходить школу материнства. Кожний плач дитини, кожна зміна пелюшки, кожне маленьке блювання дитини — це для Дорці майже трагічна подія. Крик, перестрашення, щоб дитині дещо не сталося. Люсі її втихомирює, навчає. Степан — муж Дорці з “червоним індексом” — докторським дипломом (цебто відмінно) легко дістав місце асистента на Інтерній клініці в Кошицях. Мар'янку іменували професоркою французької мови для студентів техніки теж в Кошицях. Живе зі своїм мужем і тещею. Оксанка дальнє виступає як дикторка в Братиславському телебаченні. Михась в передостанній клясі гімназії. Його господар кляси — проф. Летріх постійно йому повторює, що він на університет не дістанеться. Не знаю, чи то зі злоби, чи з ненависті (релігійної чи національної?). В кожному разі хлопець є весь час під душевною травмою. Політично-клясова атмосфера в Дольнім Кубіні є дуже заострена. Наші зяті нас часто навідують. Вони бачать ситуацію і переконують нас, щоб ми продали даш дім і купили собі в Кошицях т.зв. кооперативне мешкання. Це, мовляв, велике місто, там людина губиться. А тут ми все під контролею наших неприятелів. Ось так

під тиском неприємної ситуації в Дольнім Кубіні й під тиском дітей, ми з Люсєю врешті рішилися продати наш дім з городом і переселитися до Кошиць. Теоретично — це проста справа. Практично — це дуже важке до переведення: Першусього треба звільнитися з праці в Дольнім Кубіні, треба мати запевнене місце фтізеолога в Кошицях, продати наш дім, купити мешкання там. Всі ці акти вимагають величезних душевних і фізичних зусиль, писанини, дискусій тощо. Почав я від нашої Каси хворих. Дирекція є згідна мене звільнити під умовою, що знайду заступцю. Де ж того заступнику взяти? Телефоную, пишу листи на всі боки. Нарешті обласний фтізеолог Д-р Корж приобіцям післати молодого фтізеолога Д-р Бебея, але я мушу йому знайти мешкання. На куплення нашого дому в нього немає грошей.

На наш дім є багато купців, але всі вони не можуть раз заплатити. А я без грошей кооперативного мешкання є куплю. Я є злій торгівець, але однознаю, що за наш дім мушу гроши дістати тепер. Один з кандидатів на куплення нашого дому, п. Габанік напозичав грошей у рідні та приятелів і таки наш дім купив. Між тим наш зять Янко Лазор знайшов відповідний кооперативний дім в стадії викінчування, на вулиці Барчанській. Дім цей має чотири поверхі. Ми купили на третьому поверсі три мешкання. Два для нас з Люсєю та Михасем, котрі ми злучили, а однознаю, що мешкання для Дорці з мужем і дитиною. Мар'яночка з Янком за їхню частину грошей купили авто, меблі та інші речі потрібні молодому подружжю, а мешкання винаймили при вулиці Котайого. Оксанка просила дати їй її поділ “до рук”, бо вона хоче подорожувати. Така наша Оксанка! Непосидюча душа.

— Так, Михасю, каже моя Люся. Ми все роздали дітям. Коли би, хорони Боже, котрумусь з нас щось сталося і ми не могли працювати, ми босі під плотом.

— Я все-таки, Люсенько, вірю, що наші діти би нам помогли, як би ми були в поганій ситуації. Це, що ми їм тепер дали, бо вони нього потребують, це наче позичка, котру вони раз нам сплатять, як ми будемо потребувати.

— І я хочу в це вірити, Михасю. Але дивися! Оксанка вже зі своїм поділом подорожує і розкидає гроши, котрі ми важко, в поті чола й мозолях заробили. Думаєш, що це добрий знак і запорука майбутньої помочі?

— Тут ти маєш правду. Але це вже сталося. Довіря до наших дітей — це льотерія. Виграємо або програємо Літа покажуть.

— Літа покажуть, але тепер ми без сотика готівки.

— Знову заробимо, щоб тільки дав Бог сили до праці. Будемо щадити...

КЛОПОТИ З ВИІЗДОМ

Листопад 1962 р. Хата наша продана, мешкання в Кошицях закуплені, потвердження о приняття і на пост фтізіолога в Кошицях в кишені, меблі наші вже поїхали до Кошиць. Жінка й діти чекають в авті перед Касою Хворих, а я у директора.

Д-р Мілан Йордан, молодий нескінчений психіятр, здоровоельно й нервоово дуже лябільний, перебраюв, як член партії директорство Каси Хворих. Він боїться дати мені згоду на відхід, бо новий фтізіолог не є ще тут.

— Адже він є призначений обласним фтізіологом — Д-ром Коржом. Не маєш чого боятися, кажу йому.

— Комітет партії Каси Хворих наказав мені не пустити тебе, поки Д-р Бебей не буде тут.

— Зателефонуй йому!

— Я вже телефонував. Не відповідає.

— Можливо вже в дорозі. Я вже тут не маю ані де переночувати з родиною.

— Підеш до готелю. А завтра мусиш приймати хворих ти, як він тут ще буде. Такий наказ заводського й міського комітету партії.

Я був безрадний. Мені хотілося плонути на все й їхати без дозволу. Я піднісся з крісла:

— Мілан! кажу. Я тут 24 роки працював. Думаю, що я собі заслужив на крихітку подяки навіть зі сторони теперішніх урядів і зі сторони комітету партії. Як цеї подяки за стільки літ моєї праці нема, я іду без позволення, хоч би мав знову дістатися до тюрми. Хай бачать люди “гуманність” соціалістичного правління.

Мілан теж піднявся. Страшенно зблід і запалює трясучимися руками цигарку. Стук на двері, а на його “прошу” входить новий фтізіолог Д-р Бебей.

— Прошу вибачити, каже. Я мав автовий дефект в дорозі.

Міляніове лице заллялося радістю. Ми привіталися і одночасно розпорощалися і з Д-ром Бебеєм і Міланом.

КОШИЦІ.

Замешкали ми в місті, про котре я дуже мало знаю. Перейшлися ми з Люсєю по головній вулиці (очевидно — Леніна), на котрій ми побачили прекрасну катедралю з 14-го ст., театр та стилеві domi й це нас дуже заінтересувало.

— Це ж тепер вже “наше” місто, каже Люся, а ми його ще не знаємо.

— Ані міста, ані його історії, кажу. Мусимо заповнити оцю нашу прогалину.

Треба знайти якийсь підручник, якусь книжку про Кошиці.

І ми з Люсєю, ось так говорячи й подивляючи головну вулицю, нараз знайшлися перед книгарнею.

— Ось тут можемо щось знайти, що нам потрібно про “наше місто, показую Люсі книгарню.

— Дійсно. Зайдім!

Заходимо: — Добриден! здоровимся по-словацькому. Жінка, що стояла за пультом, кивнула головою, але не відповіла.

— Прошу вас, питую, маєте якусь книжку про місто Кошиці

Жінка, начебто не чула моє питання, робить щось при полиці. Відчиняється двері й до крамниці входить старенька жінка.

— “Йона потківанюк” здоровиться по-мадярському, щебто “добриден”.

— “Йона подківанюк”, відповідає живо продавниця і питает (правдоподібно) що собі бажає. Потім дає їй мадярський часопис, відпроває аж до дверей. Ми чекаємо.

— Чому вона така непривітна? кажу до Люсі вголос по-французькому.

Продавниця прожнохом обернулася до нас:

— Ви говорите по-французькому? питает теж в цій мові.

— Так! каже Люся.

— Я теж трошки знаю але, більше по-німецькому.

— Можемо й по-німецькому, продовжує Люся.

Продавниця вже по-німецькому почала нас випитувати, що би час цікавило знати про Кошиці? Знайшла дуже цікаву ілюстровану книжку.

Вже на вулиці кажу Люсі: — Вона правдоподібно не хотіла з нами пословацькому говорити. ,

— Очевидно, каже Люся. Я вже про це переконалася в молочарні. Я там почала по- словацькому, а вони мене ігнорують. Обслуговують тих, що говорять по-мадярському. Але я вже собі записала, як кажеться по-мадярському: “прошу стільки то молока, масла, яєць, сира тощо.

Кажуть, що ще тепер є в Кошицях яких 50% мадярського населення. Але словацький елемент напливає великим руслом: адміністрація, вчителі, жандарми, військо. Будують ці нові квартали, до котрих переселяються новоприбувші словацькі родини. Дуже швидко міняється обличчя і дух міста. В поблизьку сели — Шадка вибудували величезний металургічний комбінат. Є там навіть ЗУНЗ — цебто “Завод устав народного здоровля. Мене там призначили за фтизіолога. Ходжу там два рази до тижня.

ІСТОРІЯ КОШИЦЬ

З купленої книжки ми довідалися, що Кошиці є одні з найстарших міст Чехословаччини. Археологічні відкриття свідчать, що ця територія була в гущі віків багато заселена та що через неї переходили різні племена й народи — як ось скити, кельти, вандали, готи, гуни. Слов'яни тут переселилися вже в 5-тім ст., а то ще перед приходом аварів, проникаючи сюди крізь карпатські прохідники.

Перший документ про Кошиці є з року 1230 під назвовою "Вілля Кашша". Це вже тоді була передова торговельна осада. Після татарського зруйнування, за панування Гейзи II, сюди пересилилися германські саси, котрі поступенно вибудували місто з охорончими валами. Так, що за панування Бели IV, а пізніше за Імреха, Кошиці вже споминаються, як одні "з найвизначніших міст Угорська".

Даліші історія міста багата й різноманітна на політичні, господарські й культурні періоди в бігу віків. Дня 30 грудня 1918 року чехословацька війська заняла Кошиці. Прилученням Кошиць до ЧСР книжка кінчиться. Але ми вже далішу історію міста знаємо майже до подробиць: В році 1938-мім, за згодою Гітлера, мадяри окупували всі південні території Словаччини разом з Кошицями, а в березні 1939 р. цілу Карпатську Україну. Південну Словаччину окупували майже мирним способом, але Карпатську Україну в кривавих боях і страшним терором. Довго не тріумфували. Бундючних гонведів розторочила червона армія, в котрій боролися теж наші брати-українці. Жахлива наша доля. Подібно, як колись під Віднем: коли українські козацькі війська розбили могутніх турків і захоронили Европу, і тепер наші герої витріпали штанни гонведам і зняли 19-6-1945 Кошиці. І тоді і тепер наші браття гинули, приносячи перемогу, а славу й користь позбирави й дальше збирають інші.

Тепер Кошиці сталися митрополею Східньої Словаччини. Крім мадярів, є тут багато циганів, жидів, дуже мало українців, а решта словаки. Ці останні, проговоані і підсилювані державним апаратом, дуже швидко ростуть числом. Але браття-чехи не забули прекрасного життя ща Словаччині за Першої ЧСР. Вони проникають незамітно у всі шари політичного й культурного життя. Ось мене приділили, як третього фтізеолога до Антитуберкульозного диспансеру-Південъ. Шефом є тут чех — Чермак. Він говорить чистою словацькою мовою (женатий зі

словачкою). Другим фтізіологом є тут теж чех — Ян Волатрні. Колись мав він власну санаторію в Татрах. Після етапізації приділили його сюди. Він там мав асистентів, а сам був “прі-маром”, це було старшим лікарем. Всі мед-сестри до очей лишились “пан прімар”, а поза очі “старий”. Він дійсно вже старенький, з борідкою, тільки почеському “ржіка”, це було говорить. Я тут прийшов, як “пан доктор” і таким я зістався до кінця моєї служби там, хоч після вибудування Поліклініки-Північ, Д-р Чермак пішов там, а мене іменували шефом. На поміч діставав я ще одного фтізіолога. Є це старенький пан — Д-р Адам. Він пережив великі й небезпечні періоди свого життя, будучи жидівського роду. Я з ним дуже гарно співпрацюю. А працює тут багато. Туберкульоза поширені ще всюди, особливо між циганським населенням. Напроти нашого диспансеру, через вулицю, є університетський шпиталь-клініка зі всіма відділами. Старшим лікарем туберкульозного відділу є Д-р Собель, теж жидівського роду. Симпатичний пан, хоч напевно член партії, беручи до уваги високу функцію без наукових титулів. Він є теж головним фтізіологом кошицької області. Ми з ним дуже тісно співпрацюємо. Наші мед-сестри з диспансеру є, як бачу, на висоті своїх завдань. Є між ними одна з українського роду — Медвець Ірина. По-українському не знає. Між рентген-ля-борантами є висока, струнка, чорнява мадярська красуня. Все жартівлива й наочно весела, але фактично терпить, бо має великі родинні клопоти: старий муж, а вона, як у пісні співають “Ой під вишнею, під черешнею стояв старий з молодою, як і з ягодою...”

Кожне рано “десять мінютовка”. Деколи політична, а деколи фахова, а потім до роботи. Такий наказ. Кожний з нас лікарів має своїх пацієнтів зі свого району. А районни просторі: Д-р Чермак має північну частину міста, я з Д-ром Адамом полузднєву, а Д-р Волатрні має кілька сіл в сусідстві з містом. Саме в моїй частині є багато циганів. Вони живуть в дуже прimitивних обставинах. Гігієна — ніяка. Лінівство, злодійство, жебрацтво та хвороби, особливо туберкульоза. Я їх прослідую, рентгеную, приписую ліки й раджу що можу, щоб їх усвідомити зі здоровельної точки зору. Маємо тепер вже дуже успішні ліки проти туберкульози. Але сумніваюся, чи вони їх беруть, заживають. Декотрих посилаю до санаторії. Вони втікають звідтіль, бо там дисципліна. Ходжу на лікарські відвідини по їхніх мешканнях. Один жах! Сьогодні був я у молодої ще циганки Емми, у котрої я знайшов на рентгені туберкульозні каверзи (порожнини), як кулаки. Приходжу. Циганка сидить на порозі й курить люльку. Між кожним потягненням цибуха — глибокий кашель. За нею, в передсінку купа

голих дітей. Дивлюсь близче: вони їдять пальцями варені потрухи (кишки) з одної миски.

— Добриденъ! здоровлюся.
— Добриденъ, пане докторе, відповідає захриплим голосом.

— Чому ви не були вчора на прослідженні?
— Не могла від тих дітей.
— Скільки ж у вас дітей?
— Семеро й всі ще малі.
— Муж ваш в роботі?
— Не знаю. Вранці десь пішов.
— Ліки, що я вам приписав, уживаєте?
— Не завжди. Діти, забуваю.
— До санаторії треба би було.
— А діти?
— Як не будете лікуватися, то й так треба буде залишити дітей...
— Хай діється Божа воля!

З важким смутком і болем на серці прийшов я додому й нашвидку написав я ось того вірша: "Циганка мати".

Циганят сім —

сім тюленів

на долівці.

Шось їдять в маленьких жменях,
лижуть пальці.

Чорна мати на порозі
курить люльку.

Кашель їй години возить
до останнього притулку.

Тут хвороба —

а там діти...

Що робити?

Що робити?

Ні, не хоче розлучитись...

Ні, не вірить...

На що їй оці таблети?

На легенях діри?

Все брехня, усі лікарні!

Люлька гасне,

кров на яснах,

стежка до трупарні...

МЕШКАННЯ — ШКОЛА.

Люся з великим густом влаштувала меблі по кімнатах. В сальоні я побішив їза одну стіну вдалу велику копію Івасюкового образу “В’їзд Хмельницького до Києва”, а на другу теж такої величини копію образу Р’єпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. Дивитися на них це лікувати збллену душу. “Слава не поляже...” гудуть музикою слова Т. Шевченка в моєму серці.

Сина Михася без жадних комплікацій приняли до передостанньої кляси гімназії в Кошицях. Спочатку виявилася у нього яксь душевна депресія, запричинена оцею зміною середовища. Нові професори, нові шкільні товариши. Він посумнівався. Його вчителька Благова, що є господарем в його класі, відгадала, як добрий педагог, його душевний стан і доложила всіх зусиль, щоб хлопця увести в нові шкільні обставини, сконцтактувати з новими товаришами, захотити до праці. Це їй вдалося. Наш Михась знову приносить найкращі оцінки. Цим здобув собі пошану у вчителів і товаришів. Особливо подивляють його знання французької мови, котрому він володіє від малої дитини. Але один вчитель не є з него задоволений. Це є вчитель російської мови. Постійно йому дорікає, що він, мовляв, не хоче вчитися після його методи. Бідний хлопець приходить додому й жалується аж до сліз.

— Ми підемо з татом, каже Люся, поговорити з цим вчителем і довідатися, що він від тебе хоче? Як він називається?

— Прокіпчак.

— Після імені, він мав би бути українець, кажу.

Ідемо ми з Люсєю до гімназії і питаемо за професором Прокіпчаком. Знайшли й представилися. Я моментально входжу в тематику, котра нас тут привела:

— Ми хочемо вас запитати, яка є причина, паче професор, що наш син вас не вдоволяє своїми відповідями з російської мови?

Прокіпчакові не подобається моє пряме питання, але він все-таки чимні відповідає:

— Ваш син все вміє свої лекції, але якось не так відповідає, як я цього вимагаю.

— Можливо, що він мішає з українською мовою.

— Чому? питает професор, майже зі зворушенням у голосі.

— Тому, що ми українці.

— Ах так! каже зі здивуванням і якимось задоволенням. Негайно перехідить зі словацької на українську мову: — а чому він мені того не сказав:

Ми ще трошки, по-українському, поговорили й розійшлися вже наче приятелі, бо земляки. Наш Михась не тільки поліпшив свої оцінки з російської мови на найкращі, але став прикладом взірцевого учня для цілої кляси.

З професором Прокопчаком я ще потім зустрічався при інших нагодах. Він писав по-українському свої прозові твори.

ПОЇЗДКА В УКРАЇНУ.

Літо 1963. Михасеві перші вакації в Кошицях. Він закінчив з відзначенням передостанню, перед матурою, клясу. Щасливий. Але не тільки зі свідоцтва. Ми ідемо з ним в Україну. Я врешті дістав позволення поїхати й навідати мою ріднію. Сумніо, що мами й тата вже не побачу. Тато помер ще в 1950 році, а мама 1962 в місяці лютому. Позволення дістав тільки тепер. Нічого не дастесь вдіяти. Радію, що хоч побачу мої сестри — Мариню і Катрусю та брата Стефана з їхніми родинами:

— Знаєш тату, каже Михась, коли ми вже були перед границею України, я народився на чужині, виріс на чужині, тому хочу мати дійсний фізичний контакт з моєю батьківщиною. Хочу дігнутися рідної землі, хочу крокувати по ній моими ногами, взагалі хочу, щоб мое тіло відчуло її тепло, її національний міт, котрий проникає глибин мого тіла й душі.

Між тим ми доїхали до границі в Чопі. Чехословацька сторожа переглянула наші документи й пустила дальше. Якийсь час ми іхали порожньою полосою, означенюю дротяними огорожами. Нараз з'явився перед нами будинок з рампою через дорогу. З будови вийшов вояк в зеленій уніформі:

— Документи забирайте з собою і виходьте з авта! каже по-російському.

Михась подивився на мене з якимось страхом і болем. Він аж зблід.

— Сядь собі трошки на цій лавці під стіною! кажу.

— Ні, татку я не є хворий, але...

— Знаю, сину.

Авто наше дали над “яму”, а нас привели до якоїсь канселярії і оглядають документи:

— Де ви ідете? До кого? Хто він для вас? як довго там будете? тощо...

Все по-російському, хоч ми відповідаємо по-українському.

Врешті нас пустили. Ми рушили дальше в дорогу по рідних землях. Ось Мукачів, а далі “наші рідні високі Карпати”, як співаємо в пісні. В Мукачеві ждала нас моя сестра Катруся. Вона прилетіла з Івано-Франківська до Ужгороду, щоб нам вийти на-зустріч. Радість велика. Плачено обое зі зворушення. Після 33-ьох років розлуки ми зустрілися. Знаю, що в неї ці самі родинні й національні почуття, як в нас з Михасем.

— А це вже син твай такий великий? каже Катруся і

обертається до Михася: — Ну, як же з тобою говорити? Я ані по-французькому ані по-словацькому не вмію.

— Та по-нашому, по-українському, відповідає Михась.

Нові слізни радости у Катруся:

— Не загине наш народ, як плекатимете свою мову.

— Так, кажу, але це тим більше відноситься до вас в Україні.

Підносилося по вузькій дорозі по схилах Карпат. Мое серце не може спам'ятатися. Воню переходить з одного до другого зворушення. Кожне дерево, кожний камінь при дорозі, а за ними узбіччя в зелені й сонці... На це все дивилися і обороняли мої предки. Це все таке дороге, таке зворушливе, що не знаходжу слів, як назвати це почуття, в котрім душевним закамарку його вмістити. Знаю, що це ще щось глибше, зв'язане тісно з мітом рідної землі, зв'язане з моїми душевними й тілесними перівнями, з моїми генами.

Ось Долина, а ген далі Івано-Франківськ. Сестра Катруся живе з дочкою Алею та зятем в одній кімнаті й кухні.

— Де ж вони нас примістять? думаю собі.

Але Катруся і про це підбала. Вона випросила кімнату у сусіда — москаля, полковника-пенсіонера червоної армії. Він живе з дочкою і зятем в чотирьох кімнатах, майже люксусно умебльованих, з телебаченням. Переглядаємося з сином і порівнюємо мешкання кольоністів з мешканням автогхтонів.

Зарах на другий день запросив нас “покататися” його човном по озері. По-нашому розуміє, але говорити тільки по-московському.

— Як це могло статися, каже, що це місто називали Івано Франківськ? Чому не Пушкін наприклад?

— Що ж Пушкін мав спільногого з цим містом? що спільногого з Західною Україною?

— А Іван Франко?

— Ви про Івана Франка нічого не знаєте?

— Знаю, що це був поет чи письменник.

— Не тільки поет і письменник. Це був національний пророк України, особливо Західної України.

Полковника здивували мої аргументи. Він насупив брови, але спінувався і почав мені оповідати, як він дістався до Івано-Франківська та як він його тепер любить.

Слухаючи його, я повторив вголос за польським поетом: “Боже, як умру, дай мені Україну в небі”...

— І я собі цього бажаю, каже полковник.

Сестра Катруся теж хоче похвалитися “своїм” містом. Веде їх до центра й показує нові будівлі, пам'ятники, дитячі садки тощо.

— А оцей малий сквер називається “Вали”, на пам'ятку, що тут колись були міські укріплення — вали, пояснює їм.

А ось підходимо до одного досить високоого будинку з малюнком на цілі причілкову стіну. жінка в гуцульськім крою з дитятем на руках. За нею електричні щогли, низче неї якісь менші постаті, за її голововою літак. Перед її очима, начебто сонце, на котрого променях написи: щастя, свобода, рівність та ще дещо... Перед моїми очима з'явилася бідненька кімната моєї сестри, а біля неї багате мешкання російського полковника.

— Рівність, свобода! Де ж вони? щепчу ніби крізь сон...

— Що ти, Михасю, задумався так?

— Над цим малюнком. Пишуть “рівність”. Де вона?

Пишуть “свобода”. Де ж вона?

Катруся взяла мене під руку й потягнула даліше: — Мовчи! каже мені тихо. Тепер почекай. Покажу тобі щось, що без оглядин іхньої поліклініки.

На довгому коридорі зустрічаємо лікаря в білій шапці та білуому плащі.

— Товаришу доктор! Ось тут приїхав з ЧССР мій брат — лікар і цікавиться нашою поліклінікою. Не могли би ви йому дещо показати?

— Очевидно! відповідає по-українському. Прошу підождати!

Довгенько ми ждали, а лікар не прийшов. Ми відійшли без оглядин іхньої поліклініки.

В КИДАНЦЯХ.

— Я дуже хотів би навідати Мариню та Стефаня з їхніми родинами, кажу сестрі Катрусі.

— Треба спеціяльного позволення.

— Свобода!

— Мовчи, Михасю! каже мені знову сестра. Я піду на міліцію і попрошу.

— Я піду сам, Катрусю.

В доєнь простірній кімнаті більше людей, котрі, правдоподібно, теж прийшли просити ось таку перепустку десь поїхати.

— Добридень! здоровлюся вголос, входячи.

Мое поздоровлення викликало здивування і зацікавлення у всіх присутніх. Вони всі обернулися до мене й розсунулися. Тепер я побачив за столом молоду жінку, котра щось виписувала.

— Здрастуйте! каже мені. Що ви собі бажаєте?

Я їй пояснив в чим справа.

— Ось тут, на цім проханні прошу написати, де й кого хочете навідати!

Дивлюсь на формулляр цього прохання, а він по-російському написаний.

— Я російською мови не знаю, товаришко, і тому не розумію цих питань.

— Ну, давайте, я вам напишу.

— Такої самої цидулки по-українському не маєте?

— Ні, не маю, каже вже поденервоювано урядничка. Такого хочете навідати?

Я їй все подиктував і вона пішла дю другої кімнати. За якийсь час з'явився міліціонер і до мене:

— Ви є рідний брат оцього Степана Качалуби й Марії Творищук?

— Так!

— Можете їхати, але тільки прямими дорогами, нігде не робити злишніх зупинок.

Я широ подякував.

Їдемо з Михасем до Романово-Села й Киданець. Очевидно, що Катруся з нами, як "проводир."

Доїхавши до Тернополя, я не видержав, щоб ще зупинитися і подивитися на це, таک діороге для мене, місто. Як воно змінилося: нові будівлі після воєнного зруйнування. При ву-

лиці Костюшка шукаю нашу гімназію. Нема. Тільки подвір'я остало. Болюче почуття супроводить мене по цім пустім подвір'ю. О, скільки дорогих споминів ще тут блукає по його закутках! Хотів я ще подивитися на Святоуспенську церкву та дяківку, де мешкав я, як маленький студент; але церкви немає. Її, кажуть, динамітом зруйнували окупанти. В одному з віршів про Тернопіль я написав:

“Тернопіль — світла моя юність!
Ти провесна моя весна,
дзвінці душі мої струни —
твоїх це струн гучна луна!”

В селі Ступки я скрутчив з гостиння, щоб заглянути до рідні моєї тітки, Івахів. Я звільнив їзду й шукаю їхню хату. Але тут задержав нас міліціонар на мотоциклеті:

— Де ви ідете?
— До Киданець та Романового-Села.
— А чому туди?
— Хочемо навідати нашу рідню тут.
— Покажіть перепустку!

Показую.

— Це не є в пляні. Вертайте на гостинець і продовжуйте їзду!

X X X

Важко описати наші душевні почування, виливи радості й плачу зі зворушення при зустрічі з моєю сестрою Маринею, її дочками та зятем Іваном Тисячним. Потім прийшов сюди й брат Стефанъ з жінкою Михайліною, дочкою Дорцею та зятем Степаном. Обнявшись сердечно, ми всі наперед дивились одне на одного й прямо не могли повірити, що це ми — брати й сестри. За стільки літ ми всі дуже змінилися.. Аж за якийсь час прийшла слівна наша зустріч: питання, відповіді, кіороткі уривики з життя:

— Роман — (її муж), оповідає Мариня крізь плач, загинув на Сибірі. Іванъ (її одинокий син) загинув на фінляндському фронті, а я з дочками повернулася з Сибіру хвора, знищена. А тут теж все знищено, зрабоване...

— Мамо, перестаньте вже плакати й споминати! втихомирює її дочка Тоня, вчителька в селі Мовчанівка, це вже не вернеться.

— Не вернеться, але воно постійно лежить колодою на серці й лежатиме до смерті...

— Так, Михасю, каже Стефань, пережили ми страшні часи (і переживаємо, додає Катруся). Вигнали нас — цебто тата, маму й мене з ріднею з нашого хутора на Могилі. В цій хуртовині загинув наш син Лесь. Тато померли в чужій хаті. Мама дуже тебе чекали...

Слухаємо з Михасем ці жахливі родинні вістки й втираємо сліози.

— Дивись, продовжує знову Мариня, і Олюся хвора, і Зеня хвора. Їм знищили здоров'я на сибірських тундрах, де їх примусили берегти худобу. Щастя, що Ганю і Тонцю залишили. Це тому, що вони вже не жили з нами — “куркулями”. Які ж ми “куркулі”? Ми з Романом і дітьми все самі робили на господарстві...

Дочки почали знову маму заспокоювати, але вона ще довго хлипала.

Після тих перших нарікань, почав Стефань нас вишпитувати про наше життя в Словаччині, про здоров'я Люсі та цілої рідні, про навчання Михася в школі:

— Тішуся, хлопче, каже йому, що ти вмієш по-українському. Я боявся, що ви всі там вже забули хто ви...

— Ні, стрижку, ми не забули. Наш тато є весь час дома на спорожжі.

— Завтра ми приготували зустріч з вами в нашім ріднім селі, цебто в Романовім-Селі, каже Стефань.

РОМАНОВЕ-СЕЛО.

Цю зустріч з цілою близчою і дальшою ріднею в Романові-Селі приготували в домі Віктора Качалуби. Він жонатий з дочкою тітки Тодорки, як ми всі її називали. Наш рідний дім занятий чужими.

Приїжджаємо до Романового-Села. Виходимо з нашого "Ватрбурга", а перед хатою повно людей. З гурту виходить старенький чоловік, з довгими, сивими козацькими вусами:

— Витай, Михайлі!

— Пізнаєш? питтає мене Стефань. Це Віктор Качалуба, син стрижника Миколи.

— Ні, не пізнаю, признаюся.

Але Віктор вже мене обняв і притулив свої вуса до моого лиця. За ним десятки мужчин, жінок, хлопців і дівчат наїс з Михасем обіймають, витають. Декотрі зі старших питаютъ мене:

— Знаєш хто я є? Пізнаєш мене?

— Ні не пізнаю, кажу, а слози течуть.

— Бачиш, каже Стефань, майже ціле село прийшло тебе з сином привітати. А то не тільки рідня, але приятелі всі.

Віктор взяв наїс з Михасем попід руки, привів до хати й посадив за стіл. Посідала й найблизча рідня. А на столі хліб, до хліба й пляшки... Дуже я був звіорушений цим пріняттям, цею гостиною і написав потім вірша "у рідному селі" й закінчив його ось так:

"Змінилося... та після чарки,
можливо й трьох, вернувся час...
В орбітах тліли недогарки,
а місяць рідні зорі пас."

Очевидно, що при цій нагоді ми пішли помолитися на могили нашої мами й тата.

X X X

Коли ми вернулися до Івано-Франківська, Катруся питає Михася:

— Що ти хотів би ще бачити в нашій батьківщині?

— Київ, тігусю, каже несміло Михась.

— Прекрасно, каже Аля! Летіть, мамо всі до Києва!

— А ти би не хотіла з ними?

— Я не можу звільнитися з праці.

КІЇВ.

Ось ми вже в літаку до Києва. Якісь “повітряні діри” нас кидають то вгору, то додолу. Але це нас не відстрашуює до погляду на рідний край при заходячому сонці: золото розлилося на лани й села України. О, скільки наїзників топтало й кривавило оці поля і намагалося їх оволодіти, вирвати наші коріння і посадити свої. Ім не вдалося і ніколи не вдастся! Ця земля є нам Богом дана й ми її боронитимемо до вичерпання часу...

А коли звечоріло, ми після блимання світел відгадуємо понад котре місто летимо. Біля мене сидить мужчина середнього віку. Дивиться то на мене то на Михася, що сидить по моїм правим боці, і потім до мене:

— Ви українці?

— Українці з ЧССР; але того самого роду, що й тутешні українці, як ось ви.

— У мене трохи складніша справа, каже мій співбесідник. Мій батько росіянин, а мама українка. Отже я по національності записаний, як росіянин.

А ось я лечу до Тбілісі. Там мушу записатися, як українець, бо інакше не тільки нічлігу, але й ложки води не дадуть.

— Так вас люблять, вирвалося мені.

— Так вас люблять, повторив...

— Товариш! чути голос стюардеси, Позашпляйтте пояси! Наближаємося до Києва.

Ми з Михасем і Катрусею притулилися до вікна. Море світла. Якесь дивне й торжественне почуття залило мое серце, а уста шепочуть Михасеві:

— Наш золотоверхий Київ, сину!

— Де будете нючувати? питав мене мій сусід.

— Тут десь на аеродромі ми би хотіли, щоб вранці ішати до міста.

— Дуже важко, але я вам поможу.

Після причалення, каже мені знову мій сусід:

— Дайте мені ваші паспорти й підохдіть мене тут!

Дійсно за хвилину вернувся з паспортами й квитком на кімнату. Очевидно, що спання на аеродромі було неможливе. Весь час літаки або відлітали або причаливали. Гуркіт спрашений. Але все-таки трохи відпочили, простягнувшись затерпі, після довгого лету, коліна. Вранці ми вже були в Києві, на самім Хрестатику. Важко описати наші почуття. Сама сві-

домість, що ми в Києві, наповнюю душу таким глибоким щастям, такою насолодою, такою гордістю; але одночасно підсвідомо мої очі шукають образу, котрий мені залишився з Хусту за Карпато-Української держави, цебто наших національних синьо-жовтих прапорів. Їх немає. Дивлюсь на написи на крамнишях — наці. Слухаю товпі прохожих — по-російському. Дивлюсь на сина, на сестру очима повними знаків питання і збентеження. Моя гордість десь зникла, ніби втонула разом з національною гордістю моїх братів — киян. Михась зареагував інакше. Він почав вголос мені показувати й по-українському коментувати будови та все, що бачив. Я зрозумів його маневр. Переходжу даліше й кричу до них:

— Ходіть ось тут! Тут є цікаві речі.

Люди задержуються і слухають нас. Для них це дивне чути вголос українську мову на вулиці.

Оглядаємо далі вулиці й крамниці. Бачу при стіні дому будку, а на ній напис: "Інформація". Підходжу ближче й читаю: "Притисніть гудзик і питайте!"

— Нам саме цього треба, кажу Михасеві й Катрусі.

Притискаю гудзик і чую голос: "Что вам нада?"

— Я хотів би знайти адресу товариша Петра Луценка.

Чую ще запитання по-російському.

— Я по російському не розумію. Ми є туристи з ЧССР. Прашу мені це сказати по-українському, словацькому чи французькому!

Коротка паузза, а потім всі питання і пояснення чистою українською мовою. Дістали ми адресу Петра Луценка, бувшого партизанського майора Черниха, а тепер віцепремістра.

Літнє сонце починає дуже притягати.

— Десять мусимо трошки відпочити, каже Катруся.

— Я хотів би скупатися в Дніпрі, каже Михась. Це буде для мене мое національне хрещення.

— Добре, сину, підемо над Дніпро. Але куди?

— Після пляну — туди, татку.

Йдемо. Раптом чуємо українську мову. Обертаємося. За нами йдуть два старенькі мужчини й розмовляють по-нашому. Наші серця аж підскочили з радості. Нам хочеться до них заговорити, висказать нашу втіху, що ми чуємо від них рідну мову в Києві. Хоч після пляну знаємо напрям нашого шляху, ми їх питаемо:

— Прошу вас, панове, куди нам над Дніпро?

— Ось туди, ліворуч, покажує один з них.

Ми так би були хотіли з ними поговорити, але не посміли їх турбувати.

Ось Дніпро. Задержуємося на мості: перед нами наш Дні-

про-Славута. Стоїмо хвилину мовчки й дивимося нашими широко відчиненими очима й нашою душою на цю ріку, ріку нашої історії, ріку наших мрій і пісень:

— Ой, Дніпре май, Дніпре,

широкий та дужий!..." співає моє серце, ціле мое єство...

— Ходім, хлопці! каже Катруся. Час втікає. Мусимо ще Луценка шукати.

Збігаємо на беріг. Видно, що літня пора зменшила стан води в Дніпрі. Береги широкі. На них цілі купи піску. Роздягаємося з сином до плавок і до води. Вона досить холодна, але Михається зі запалом мені кричить:

— Тепер ніхто мені не заперечить, що я купався в рідкім Дніпрі, славу котрого голосили й голося стільки наших поетів, за славу котрого гинуло стільки героїв...

ПЕТРО ЛУЦЕНКО.

Знайшли зупинку автобуса, котрий має нас завести на вказану адресу Ідемо. Якийсь молодий киянин хоче абсолютно купити моє пальто:

- Скільки хочете за нього?
- Та я не продаю.
- А чому?
- Бо я іншого тут не маю.
- Тепер тепло.

— Вибачте нам, перериває нашу розмову Катруся. Нам пора злізти.

Злізли, розглядаємося: ось і вказане число дому. Дзвонимо. Виходить сам господар. Я зараз пізнав цього безстрашного бійця. Він мене ні.

- Бувший партизанський майор — Черних? питую.
- Насутив брови, потім отворив здивовану очі:

— Да!

— Холера! думаю собі, з твоїм “да”, але голосно представляюся:

- Доктор Качалуба з Орави! (це він був партизаном.)
- Доктор?! Міша?! скривує Петро. Здрастуй!
- Доброго здоров'я! Ось моя сестра та мій син.
- Заходьте! Прошу!

Представив нас своїй дружині та синові — студентові Київського університету.

— Ви напевно голодні. Зараз буде трошки приспішена вечеря. Люблю, приготови стіл, а ми за цей час нашкрабаємо картоплі.

Сідаємо всі й шкрабаємо бараболю, весело гуторячи.

При смачній вечері, на котрій і січені котлети знайшлися та обов'язко вівсянка горілки, ми поспоминали наші спільні переживання, до котрих нас доля привела. Постоминали села, в котрих Петро, як партизан вештався, а я мусив там давати першу поміч лікарськую його бійцям: Осадка, Лештіни, Малятіна, Покривач. Пригадали старого Ключіка, що переховував Петра, Еміля Ковачіка, його майбутню дружину Еленку та всякі воєнні перипетії, при котрих я був свідком, як лікар.

— “Боєва характеристика”, котру я тобі написав, помогла? питав Петро.

— Помогла.

Це питання сказало мені, що він про неї не забув.

Ніч була коротка в Петровім мешканні, де він нас запросив ночувати. Вранці повів нас на культурно-історичні місця Києва: Києво-Печерську лавру, залишки Успенського собору, Велику дзвіницю, пам'ятник Богдану Хмельницькому тощо. Під пам'ятником Хмельницькому мої уста майже несвідомо почали доклямувати вірша Вол. Сосюри "Весна": Весна, весна. Сади, мов п'яні, хитає вітер дерева, а на Софіївськім майдані Богдана бровза оживала... і наче райдуга, навколо ради є Київ рідний мій..."

X X X

Вернувшись з Києва, я вилляв мої метушнієві почуття радості й смутку у вірші "Візит у серці", котрий був надрукований в "Дуклі", а потім у моїй збірці віршів "Бульварами серця":

"Бульварами серця (цебто Києва) пливу я —
клітина:
нерідно пульсують, нерідно дзвенять.
Дивлюся в обличчя братів — це вітрини,
в котрих бовваніє ще культу печать.

Стрічаю Тараса: ща клапані мітральний
зажурено хилить порите чоло:
"царі-чиряки, їх прориви фагальні
та все лейкемічне още барахло..."

А після ножа та транфузій свободи,
ідол самозваний кров довго точив
і нищив найкращі клітини породи
та смілість і честь в ній специфіки вбив".

На клапані злотім питано Богдана:
прозить булавою у прірву сторіч...
Несу це питання, як болючу рану,
в аорту могутню, де "учить" Ілліч...

У мозок чвалаю: в ядрах під корою —
Гулак, Котляревський і Сковорода,
та сотні прибігтих журбою важкою:
на рідному полі — чужа любода.

Де ж з рідної плязми вонуки-прапонуки?
Чому в ній кишиТЬ від гетероклітин?
Бацілів всіляких, та вірусів, коків?
Чому в ній бушує ворожий токсин?

Причалюю в петлях — при гемотоезу:
 — чи й тут, як у серці, чуже все — кінець?
 Під ребрамичую, як розшукі лезо
 розпорює нервів-артерій вінець.

X X X

Та ні, ні! Свої тут, свої міліони
 гемоліз трансфузій виводять на шлях.
 І кожне тільце тут — це вал оборони,
 життя організму та ворогофаг.”

В монографии Бориса Гарбина, ареи Бих Треппентина, до времени напечатанной в Мюнхене, на «Лихтенбергской ярмарке», винчио ми неизвестно, что же это было.

Schizanthus — *peckii* — Blaktop Bokhara. Mn 3 mm no-
tified by Barnard 3 Bokhara rare in Murghab Mowai.

Але боян хотим зберігти. Ось ми баке зоправиши відмінна
малу більшість, чиєважкін ряпвок. Баке є нирзівка норинка
погодоочаринка, якоютика мовчав. Баке та ізагубнин
ониїв. Чиєважкін ряпвок беїде та ізагубнин
закапітати. — Іллєро Добровін.

Tokuno tyt ix he Mae.

— Hemae ihmumx jtojien ha ne?

Motin, mož už k jízdy připravíme na místní akci.

— *Mihaylova tankha qyapabekan ta mapaskartnayi
hopaun mozo sachybzhan hanuo fiizi KCTB Kounax. It-p
Teksharchekin noqtapabekan baze jido moseborhen 3 Mikborlo Komite
ty. Tipy nomoyt michebin ykpabekim mn baze shanumir bishobimine
menkashan jira hamoro torapancere ta nizo qizipchotin, a ro niz
byjinti reh. Letterpoza, ne6to e camim nechpi mirka. Kokhoro be-
qopas ram gitaro, go mpani gataro. Ak Jhocar mos cepjantper:
— Muxaco, a rege he posmyho. Tu e jikap hn kyjibtypinh
mapaijink?*

7.0 Kolumub nepecemimica metekotpi 3 haumix applyabi. Ilpepe-
cejimbecha Cretariah Bantua 3 Pounjoro. Bonni tek kymmin cobi t.
3B. Koompernibne meunkarinu nup eyti. Kotari, h. 6. B hinx cnih Cre-
maiko ra ubil mohekn: Okcakira ni Mapnika. Cam Cretariah Bant-
kunb. Bihi he moaybare ha outuo byxo niciar „omnib“; B tropmi ha
„Tahirkpauh“; B Tlpaal, zije iharkue jologe nepekuntaca ayumeeho ni
tijeccho.

KCYT

ті та вірші для молоді, роблю коректу інших авторів, бо карпатський і пряшівський діалект (говірка) у них проростає. Деякі учні пробують і вірші писати. З цими віршами я маю великих клопотів. Не тільки рими та ритми, але й мову мушу поправляти. Вірші йдуть до друку й автори радіють; але фактично це мої вірші.

— Пане докторе, каже Боднар, думаєте, що ви їм цим помогаєте?

— Заохочую до дальнішої праці. Дальші вірші вже будуть кращі.

Побачив я, що в Києві виходить дитячий журнал “Веселка”. Показую одне число Боднареві й кажу:

— Називім і наш журнал “Веселка”. Як в Києві позволяють, то й у нас позволять.

Боднар згодився і ось вже й наша “Веселка” друкується. Роблю коректи наших початківців і сам пишу до неї. Але не тільки до “Веселки”. Посилаю мої вірші та статті на здоровельні теми до “Нового Життя”, “Дуклі”, Дружно вперед та рільничого часопису, що виходить в Межилабіраторіях. Крім цього пишу статті здороувельного характеру до словацької преси. Словом, праці понад голову. Весь день фахова праця в Протитуберкульозному Диспенсарі або візити у хворих, а ввечорі за машинкою до писання або на пробах хору в нашій домівці або на сходинах редакційної ради. Радію, бо маємо успіхи. Вже й концерт ми давали для ужгородської публіки. На ньому Оксана Вайдя декламувала й мої вірші. Крім дитячих віршів, пишу ліричні та патріотичні під ріжним покривалом. Я чав'язав зносини з нашими письменниками в Пряшеві, як ось з Іваном Мацинським, Михайлом Шмайдлою, Іваном Грицем-Дудою, Федором Лазориком, Йосипом Шелепцем, Миколою Мушинкою, з молодим Йосипом Сіркою та іншими. Найбільше зацікавився мною Мацинський. Він подав мені багато практичних вказівок, захотив до праці літературної. Він тепер секретарем “Української Філії Спілки Словашких Письменників” а однієчасно завідувачем “Українського Відділу Словашького Педагогічного Ресорту” в Пряшеві.

Недавно ми з ним зустрілися в його працівні. Я прочитав йому декотрі мої вірші, а він мені свої.

— Ти, Михайле, каже мені, візьми собі одей “Орфографічний Словник” і вивчай нові наші слова. Мова наша дальнє скоренінко розвивається, росте разом з новими явищами життя. Я теж так мусів робити, бо російська школа зупинила була ріст нашої мови в мене.

Я та ж і зробив. Пишу, а Орфографічний Словник на сто-

лі. Весь час перевірюю написане. Приготовляю новелю до збірної праці, котру Мацинський хоче видати. Є це спогад про моого стрійка, котрий очевився з дівчиною римо-католицького обряду, хоч ані вона сама ані він інічого про це не знали. Оцю новелю Мацинський помістив в цій збірній праці "Розмова старіч".

З другою моєю новелю мені не повезло. Назвав я її "Внук" і прочитав перед жюрі в складі ось такім: Іван Мацинський, Іван Гриць-Дуда та Юрій Бача. Цей останній дуже мене скрітикував, мовляв, в цій новелі є все дуже ясне. Модерна література мусить бути, як ребус, котрого треба відгадувати, розбирати, додумуватися. Його критика мене страшенно діткнулася. Мене аж серце заболіло. Гриць-Дуда бачив це на мені й старався мене потішити. Цю новелю я взяв, як перший спонтанний аборт моєї творчості й сховав її до шухляди. Там я її лишив виїжджаючи з ЧССР.

Мацинський, прочитавши, мої вірші для дітей, радить мені їх видати:

— Поперше, каже, що ми дуже потребуємо для школі нової дітвори, а подруге воно політично невинні.

Дійсно в 1966 році вийшли друком мої "Польові дзвіночки". Але, коли я вибрав невеличку в'язанку "невинних" віршів для дорослих і попросив Мацинського, чи би не видали друком, він цілком щиро каже мені:

— Було би добре, Михайлі, але що би сказали тутешні українські письменники?

Я зрозумів, що я і тут, ніби то між своїми, чужий, бо нетутешній. Цей льокальний патріотизм зродив якусь дивну прикрість в моїй душі. Я і тут є щаче приблуда. Я собі пригадав, як то Д-р Васильків радив мені не писати по-слов'янському, бо, мовляв, воно мають своїх. А тут пишу по-нашому, а все-таки я не свій, бо нетутешній".

РОДИНА ПОБІЛЬШИЛАСЯ

Наша родина побільшилася, бо внуки розмножилися. Ше в червні 1963 народився нашій Мар'яночці Ромчик, а в січні 1965 Мар'ян-Ерік. Всі ми тепер живемо в Кошицях крім Оксанки. Дорця в нашім сусідстві, тому маленький Майчик (так ми його кличемо) є майже постійно в нас. Михаель здав відмінно матуру й був принятий на медичний факультет. Я радію, що піде моїм шляхом. Оксанка виграла новий конкурс і тепер є дикторкою радіомовлення в самій Празі. Вона любить великі міста, любить концерти, театри, радіомовлення, взагалі мистецтво та його круги. Дорця працює асистентом на факультеті ветеринарної медицини, а Мар'янка дальше викладає французьку мову на техніці та бавиться, після праці, дітьми. Люся тішиться внуками. Майко майже весь час при ній. Ось так він підівчає теж французьку мову з бабунею. А я маю дуже багато праці з моїми хворими на туберкульозу, але при тім я майже п'яний від щастя, що можу по-українському писати та друкувати. Стараюся “невинним” способом пригадувати моїм тутешнім братам хто вони, стараюся виховувати в національнім дусі тутешню нашу молодь. Ось кілька цих віршиків, що майже чудом зберіглися:

Благодійний вітер Кошиць замітає вулиці,
циганятам чеше коси,
чеше гнізда виробців;
розвіває, мов полову
безпритульних “руснаків”,
що забули свою мову
й цих, хто їх під серцем грів.

X X X

Хлопці наші та дівчата,
рідні сестри та брати!
Як то любо є співати
й з вами мононку вести.

Як то мило слухать мрійно
рідну пісню з ваших уст,
рідну мову мельодійну,
наче б Львів це, Київ, Хуст...

у кав'ярині: — ви венгерець
або мадяр?
— Все-одно.
— А ви, правда, українець?
— Ні, я русин, як давно.
Безпритульний соєсть дусить,
а доріженька крива.
Стара назва була — русин,
українець — це нова.

Хто забув з нас рідну матір?
Хто не знає, чий він син?
Всі ми рідні, всі ми браття,
українці, як один!

З Межиляборців чи Снини,
Свидника чи Якуб'ян, —
одна мова материня,
як в киян, як у львов'ян.

Гей, дівчата з-під Безкидів,
гей, легені з верховин!
Щоб народ наш тут не нидів,
дайте руки, як один!

Ну, дівчата, хлопці милі,
гордо голови несім!
І любім своє щосили
та своїм всім дорожім!

ЩОБ КОЗАЦЬКИЙ ДУХ НЕ СПАВ!

Ось вакації за нами,
пролетіли, наче сон.
Ми вже знову над книжками, гарні спомини відклили,
як велить життя й закон.

І рядочками дрібними
простелились образи;
кожен знов їх наблизив.

На таблиці пише вчитель
нам задачу ось таку:
“Як ми вміли пережити
вільний час улітку?”

.....
Але кожний цілу низку
передплатників придбав
на “Газету піонерську”, *
щоб козацький дух не спав.

* Тоді ще вона називалася “піонерська”.

Кажу, що я щасливий, що можу писати й друкувати в
моїй рідній українській мові, але при цьому дуже інтенсивно
працюю, як лікар, бо медицина — це ціле мое життя, мій по-
середник помоці моїм близкім. З еланом і захопленням вико-
нувую мої лікарські обов’язки. Ось вчора був як фтізіолог в
лікарській працівні Металургійного комбінату в Шаці. Пере-
глянув цілі звитки радіофотографій та прослідив багато хво-
рих. Нелегка тут праця робітників: порох, спелота. Стараюся,
щоб поліпшити їхнє середовище, їхні умови праці. Дирекція
виходить мені назустріч, але треба за цим бігати, клопотати.

Довідався я, що тут живе тимчасово Михайло Шмайда
й вступив я його навідати. Я знаю його вже давніше й ми ста-
лися добрими приятелями. Як бачу, він не живе в згоді з
Іваном Мацинським. Точно не знаю, чому? Мацинський більше
поет, Шмайда прозаїк. Вони майже однолітці (Шмайда нар.
1920, Мацинський 1922), народжені Межилабірського округу,
почали друкуватися майже в цім самім часі. Оба вони є в УРЕ
(укр. рад. енцикл.). Тільки Мацинський мав твердіші лікті в
політичному, суспільному, культурному й літературному житті
Пряшівщині (“Паразити”, “Тріщата криги”). Новий його роман
“Лемки”, що недавно з'явився, приніс йому трохи більше лі-
тературного розgłosу. Але Шмайда постійно живе в рідному
селі Красному Броді й зрідка показується до Пряшева. Чи між
Мацинським і Шмайдою є якісь особисті непорозуміння чи лі-
тературні, я не знаю. В кожному разі Шмайда не увійшов до
колективної праці “Розмова сторіч”, яку Мацинський зорга-
нізував і видав друком.

Тепер дирекція Металургійного комбінату в Шаці дала

Шмайді тут одну кімнату, щоб він міг спокійніше працювати над новим романом з життя робітників комбінату. Приходжу до нього, а він в ліжку.

— Шо ти хворий?

— Ні! Але мені краще пишеться в ліжку.

— Чому не пишеш дома?

— Мушу прямо тут студіювати життя і обставини робітників. Це саме джерело, це скарб для письменника, Михайлे.

— Шо це буде за твір? Роман?

— Так, роман з життя ось тих задимлених, засмолених наших братів. Бо їх є тут найбільше.

— Як називатиметься цей роман?

— Ще роздумую: може "Роз'їзди", може "Роздоріжжя", "Перехрестя"...

Словом ще я не рішився.

— Дальшої частини "Лемків" тепер не пишеш?

— Моментально ні, але напевно писатиму. А ти, Михайлє, пиши! не зневірюйся! Перероби свого "Вінuka"!

Ми розпрашалися.

X X X

Французьке прислів'я каже: — "Пси гавкають, а каравана переходить". А я додам — переходить і час, не зважаючи на їхнє дуже неприємне гавкання. Це гавкання почути всюди: гавкають кашлем сухот мої пацієнти, гавкають уряди неприємними приписами, гавкає радіомовлення брехнюю. Деколи почую, як гавкають почужому наші тутешні землячки, виховані на яничар у чужих школах. На щастя є їх вже дуже мало. Недавно був я на сходинах українських письменників Пряшівщизни. Проїздив ними Іван Мацинський. Я радів і був мило зворушений, що всі (крім Іллі Галайди) говорили чистою українською мовою. Отже міняється на Пряшівщині. Але теж в цілій Чехо-словацькій республіці дещо міняється. Помалу, наче листя восени, опадають всі прикраси культу особи. Очевидно, що всі секретарі партії, всі виконавці комуністичних доктрин ще вовтужаться, кидаються на всі бої, щоб забезпечити свої позиції. Навіть вигрюжуються та переводять арешти, але це вже людей менше полошить, як колись. Вже й наші письменники пишуть сміліше. Я теж написав кілька критичних віршів, як ось: "Ерраре гуманум ест", "Арешт", "В тюрмі", "Тюрма", "Культ, кажуть, за нами." Всі ці вірші ввійшли до збірки "Бульварами серця". Політична атмосфера ось така:

“Культ, кажуть, за нами...
 А що жерці?
 А що з жерцями?
 Чи перейшли на пантеїзм?
 Кому тепер приносять жертви?
 Чи не приносять?
 А ну,
 підійті у гущу, в трясошину,
 ану!
 Ось жертва культу,
 засудженя жрецями
 і пересяюча на решеті,
 ще блимає, ще хоче істи,

аж перейде на той бік врешті.
 А ці самі жерці
 великомудро
 квітою їй тиць тепер
 до цирку
 розчисувати пантер.
 Довіря, кажуть, честь,
 нагода вчинників героїзму
 в ім'я соціалізму...
 Жерці регочутися в кулак:
 приносять знову в жертву
 оцих упертих,
 упертих аж до смерті.

“ПРАЗЬКА ВЕСНА” І ЇЇ НАСЛІДКИ.

Пси гавкають, а час летить. Ось прилетів вже 1968-ий рік. На січневому пленуму партії в Празі розділили функції президента Республіки й першого секретаря партії. Антонін Новотний остає ще якийсь час президентом, а функцію першого секретаря партії перебирає Александр Дубчек. Він, хоч вихованець (а може тому) Москви, має цілком інший погляд на соціалізм. Для нього, здається мені, соціалізм — це суто демократичний лад і народна свобода рішень. Очевидно, що жерці культу особи роблять великий гамір. Але робить ще більший гамір народ своєю радістю, своїм захопленням світаннями волі. Загомоніло веселіше й свободніше радіомовлення, заговорила свободніше преса, наповнилися Божим людом церкви без скрупулі і страху. Українська греко-католицька церква відзискала свої права й своє офіційне визнання. Наш греко-католицький єпископ Василь Гопко вернувся зі заслання до Пряшева.

Ось прийшло перше травня — свято праці. Ніхто не підписує списків, ані зобов'язання, що піде на маніфестацію. Всі йдуть з надією висловити свою радість з громадських та релігійних свобод. Співи, вигуки на славу Дубчека та його діла. Це все голосять в радіомовленні, показують в телебаченні. Заметушилися приклонники сталінізму так у нас, як і в сателітних країнах, а особливо в Москві. Чехословаччина — це вікно до західної Європи, до “капіталізму.” А ну, через це вікно всунеться “капіталістична отрута”, тривожиться Москва, до цілого соціалістичного бльоку. Треба протидіяти! Москва видумує військові маневри Варшавського пакту саме в Чехословаччині. Величезні маневри відбулися, сателітні війська ніби відійшли, але радянська армія не спішиться. Вона пересувається з одного місця на друге й зволікає відхід. Всім дивно й підозріло. Врешті частина перейшла границю.

— Ну тепер можемо поїхати й навідати мою рідню в Україні, кажу Люсі.

— Думаєш, що це безпечно там їхати?

— Маневри скінчилися, позволення маю, треба використати нагоду.

Моя Люся не забула, що все ми пережили й не вірить в їхні офіційні позволення. Вагається. Але знає, як я бажав би знову побачитися з моїми рідними, знову побувати в моїй батьківщині. Тому погоджується і ми вибираємося в дорогу. Красна літня погода 1968 р. Ми ідемо цими самими шляхами,

що в 1963-тіому році, переходимо цими самими митними процедурами й в'їжджаємо на територію УРСР. Тут повно війська, повно танків, військові гелікоптери кружать, літаки перелітають. Це все на самій границі ЧССР.

— Дивися! каже Люся, це окупація Чехословаччини. Вертаймося!

— Ми їх не задержимо, каже Михась. Коли ме вже тут, ідьмо дальше!

І ми поїхали. Приїжджаємо до Івано-Франківська. Сестра Катруся виходить нам на зустріч:

— Що в вас діється? Німці вас пустили?

Ми всі троє отворили широко очі:

— Які німці? питую.

— Та наше радіо голосить, що вас німці окупували.

— В нас ніяких німців нема, відповідаємо всі нараз.

— Дивно! крутить головою Катруся.

— Недивно, зітхає Люся. Це видумка, щоб нас окупувати.

Ми ще говоримо, а при нашім авті зібралася дітвора. Оглядають, перешептуються, а потім один хлопчик каже вголос:

— “Раніше — наші, а тепер капіталістичні”.

Ми зрозуміли. Люся мала правду.

— Здається мені, роздумую вголос, що нам треба вертати додому.

— І я так думаю, притакує Люся.

— Побачите, каже сестра. Покиць прошу в хату! Повечеряємо, відпічнете, переночуете й тоді рішитесь.

Ми повечеряли. Я з'їв кусник м'яса. Люся з Михасем з'їли щось інше.

— Шоб забути трохи ваші турботи, підем до кіна. Грають український фільм, пропонує сестра.

Вибралися ми до кіна. Це недалеко. Перед фільмом показують якісь реклами зі соціалістичної індустрії. Але я вже їх не бачу. Холодний піт заляє мені чоло, голова крутиться, важко мені дихати, в живості починаються болі, бере на блювоту. В цілому тілі величезна славість. Діягнозу неважко встановити: Ботулізм! Отруєння мікробом т.зв. бациллюс ботулінус з роду кльострідіум, котрий виділяє надзвичайно сильну, часто смертельну токсину. Я зрозумів. наш подорожній холодильничок нас зрадив. В нім було це м'ясо, що я з'їв. Сестра, що прокохтула тільки маленький кусник, теж трошки блює. Токсина мусить бути дуже сильна, бо перші симптоми викликала вже кілька годин після їди. Знаю що треба: чимскорішого введення протиботулінічної сироватки. Але де її тут дістати?

— Біжи, Алю, до аптеки! кажу до дочки Катруся. Питай,

чи не мають цеї сироватки? Як не мають, принеси медичного вугілля!

Побігла Аля й принесла багато медичного вугілля. Промивання шлунка — немає сенсу, бо я і Катруся все виблювали. Тепер медичне вугілля — наш одиночний рятуунок. Ні! я ще даю сестрі й сам беру сульфонаміди, котрі я мав з собою.

— Слухай, Михасю! каже сестра. Ти є лікар і пояснюєш мені, що медичне вугілля абсорбує токсини в шлунково-кишковому тракті. Це вже добре. Але ці токсини перейшли вже певно й до крові.

— Напевно перейшли, але, славити Бога, не бачу сумптомів ураження нервової системи. Вірю, що наш організм віддержить цю атаку.,

— Я собі пам'ятаю, продовжує сестра, що при всяких ось таких отруєннях шлунка, давали піти трошки горілки. Що ти думаєш, як лікар?

— Я з горілкою не маю практики, але попробуймо й це! Маєш?

Маю.

— Так вип'ємо, кажу, і стараюся усміхнутися.

Катруся принесла фляшку горілки й наливає до чарок.

— Для мене тільки трошки, бо я ніколи не п'ю, отже не знаю, як ділатиме: чи більше на мене, як на токсину.

Випили ми. Біля півночі Катрусі набагато покращало. І мені вже трохи легше. Вже менше блюю. Катруся тішиться, що її лік є найкращий. Я особисто не знаю.

Літня ніч є коротка для тих, що сплять. Я, змучений, тільки деколи задрімав між двома блювотами. Та ось вже сіріє. Люся будить Михася:

— Вставай, синку, мусимо їхати. Мусимо вертати додому.

Михась ще спросоння:

— Так скоро, мамдю?

— Не можемо чекати. Татко мусить лікуватися дома.

Михась пригадав собі, що я хворий. Зірвався з ліжка й за хвилину був готовий. Катруся вже здорова:

— Лишайтесь! каже нам. Завтра й ти, Михасю, будеш здоровий.

— Ні! Дуже дякую, але мені буде краще лікуватися дома. Там маю все, що мені потрібне. А що ти тут турбуватимешся зі мною хворим.

Ми сердечно попрощалися і Михась вже був за рульом автомашини. Люся біля нього, а я мусів лягти собі на задні сідана. Дорога була ще прикра для мене, але біля границі я вже сів, щоб побачити великі скupчення військ.

— Бачиш, каже Люся, ту масу танків? Шо вони тут роблять?

— Воїни вертаються з маневрів.

— Але чому держаться на самій нашій границі?

— Не знаю. Побачимо.

ОКУПАЦІЯ

І ми дійсно побачили й почули. Я написав про це ще за свіжих вражень, але вже у Відні, в таборі “Арсеналь” під назвою: “Кошиці під московською навалою”. Цей спогад був надрукований в “Новому Шляху” від 26 жовтня 1968 р. Цитую з нього деякі частини:

Вночі з 20 на 21 серпня 1968 р. збудили нас промові реви моторів “Міг 24”. Ми думали, що це “наші” роблять нічні маневри. Не розуміли, як можуть так знущатися над людьми, над хворими в лікарнях. Доми й земля трясеться.

Це година 2.30 вночі. Дзвонить телефон:

— Гальо! голошуся.

— Татку! телефонує наша Мар'янка, голосить наш приятель, що це москалі нас окупують.

Ми оставили. Підозрівання моєї Люсі сталися трагічною реальністю. Люся пустилася до гіркого плачу:

— Гірка наша доле! Все лихо пережите обновиться. Тебе знову арештують...

— Та за що Люсенько?

— Хто хоче пса вдарити, все кия знайде, як ти сам часто повторюєш.

Вранці російські танки вже греміли на вулицях Кошиць. Перестрашені міщани повибігали з домів і очам своїм не вірили. Танкісти, з кулематами наміреними на всі боки, дивляться ворожо на населення:

— Що тут хочете? почали кричати люди. Йдіть додому!

Молоді робітники, що вибралися до праці, не видержали. Вхопили каміння. З криком — забирайтесь звідсіля! — посыпали каміння та цегли на танки...

Два танки запалилося. Танкісти сипнули з кулеметів до повітря і до людей.

Счинився страшний крик, чути стогони: є вбиті й ранені. (Всього було в Кошицях 6 осіб вбитих і 114 ранених).

Чергового дня почалась широка акція плякатів. Ми теж вийшли подивитися що там діється: всі вулиці, але спеціально головна вулиця Леніна, покрилися великими написами:

— “Червоноармійці! Вбивці! Йдіть додому!” “Москалі! Бридко дивитися на вас” “Встань Леніне! Брежнєв збожеволів”, “Московські імперіялісти, йдіть додому!” Ось такими й подібними плякатами покрилися стіни й вітрини домів. Московські вояки їх вночі здирають, але на другий день з'являються нові,

а то ще з “маснішими” епітетами. На однім великом плякаті читаємо: “Увага! Авто з таким і таким числом — кагебисти. Арештують людей!” Постріляні стіни домів, розбиті вікна, знищенні хідники тяжкими танками московської армії. Так виглядають Кошиці. На Пряшівській вулиці, оповідають очевидці, люди поставали перед танками й непускають їх дальше. Перший танк задержався. З нього вийшов молодий хлопчина й крізь сльози каже своїм товаришам, що він дальше не поїде. Прийшов командант і на місці застрілив хлопця. За хвилину прийшов подивитися на трупа головний командант міста: — “Всю в піарядку! Вперъюд!” дав наказ і пішов.

Ось така дисципліна жene на захід війська модерного Джингісхана. Самі вояки голодні, питаютися, де є німці? Де-котрі навіть не знають де вони. Один вояж привіз зі собою 4-річну дитину. Каже, що він мусів негайно сісти до танку, а жінка в лікарні, отже взяв дитину зі собою.

За кілька днів військо розтаборилося за містом. Тільки перед станцією телебачення і поштою стоять ще танки. Часто переїжджають ще вулицями панцерні автомашини з кулеметами, наче за війни. Так зване своїбідне чехословацьке радіомовлення голосить з провізорної станції дальше, подає найновіші вісті й закликає людей до пасивного спротиву. Дубчек, котрого ще першого дня окупації відвезли закутого до Москви, вернувся і говорив до цього вільного радіомовлення і кажуть, що плачав з відчая і розчарування. На місце президента висунули старого генерала Свободу, героя ССР, сподіючись, що захоронить ситуацію. Між українцями настав переполох. Напевно, що наші в Пряшеві є в небезпеці, особливо ті, що писали відкритого листа до письменників України. Ми душевно приготовилися вже до втечі, тільки не знаємо ще можливостей переходу чехословацько-австрійської границі. Наш зять — Янко дуже активний і підприємчивий. Пойхав до Братислави й перевірив, що границя в Петражалці відчинена, так як говорить коротенька й ляконічна замітка в часописах. Паспорти маємо. Ми з Люсєю маємо теж австрійську візу, бо думали навідати й цього року Люсиних братів в Швейцарії. Ані Михась ані Мар'янка з Янком не мають візи, але все-таки рішаємо всі втікати. Після спостережень Янка, словацькі митники помагають при переході. Біда, що наша Дорця з мужем і синком є десь в Болгарії на вакаціях. Всяке сполучення телефонічне й телеграфічне з Болгарією є перерване.

— Як Дорця вірнеться, каже Михась, то вона сама рішиться на евентуальну втечу з мужем та дитиною.

— Як я знаю Штевка (Степана), висловлює свій погляд Янко, не думаю, щоб він рішився покинути цілу свою ріднію і

виїхати на Захід. Рідня Шимків є дуже між собою зв'язана.

— Так, як, Михасю, питає Люся, ідемо без неї?

— Мусимо, кажу з болем. Вона прещінь не лишить мужа й сина, хоч би й тут була. А чи Штефко (її муж) хотів би втікати, — це дуже сумнівне.

Літня ніч швидко втікає. Янко відійшов додому, щоб приготувати свій відхід. Його мати, хоч терпить відходом сина з родиною, але погоджується з цим фактом, бо боїться за них. Запевнюю їх, що все з мешканням і меблями дасть до порядку.

Ми з Люсєю і Михасем вложили до валізок найконечніші речі. Небагато, щоб не було підозріння.

— Ікону Матері Божої беремо з собою за прикладом наших козаків, котрі так зробили, втікаючи теж перед москалями, кажу торжественно й завиваю її до вишиваного ручника.

— Вона нам поможе, каже Люся, перейти щасливо границю і дістатися до прихильної пристані.

ВТЕЧА

Раненько 29 серпня 1968. Заповідається прекрасний, погідний день. Схід вже горить загравою. Тільки би жити в радості та славити Бога за цю красу. Ні, не дасть спокою цей, що “неситим оком за край світа зазирає, чи нема країни, щоб загарбати” каже Шевченко. Та не тільки оком, але й танками топче свободу інших людей. Я привіз авто перед входні двері дому й накладаємо до нього наші валізки. Саме виходить наш сусід, кривий Штраба:

- На вакації, пане докторе?
- Так, на вакації.
- А куди?
- На Орауву.
- Щасливої подорожі й гарних вакацій бажаю.
- Гарненсько дякую.
- До побачення.
- До побачення, відповідаю, але думаю що інше.

Янко з Мар'янкою та дітьми є вже тут. Замикаємо мешкання, ключі даемо до Дерциної поштової скриньки й сідаємо до авта. Перехрещуємося:

— Боже Милосердний, провадь нас! Мати Божа помагай нам! молюся вголос.

До Братислави, полудневими дорогами, є таких 350 км. з Кошиць. Щастя, що знаємо дорогу, бо всі написи або знищенні або перемінені. Словашке населення старалося поплутати москалям напрям. Так наприклад при самій Братиславі пишається великий напис: Кошиці. Всі дороги вільні від війська. Але на полях є його дуже багато. Особливо при Рожняві. Деякі зустрічають нас московські танки, перелітають їхні гелікоптери. На границі стоять московські танки. Задержуємося перед переїздом зі серцем в п'ятах зі страху. Словашкий митник киває нам, щоб наблизитися на вказане місце. Переглядає наші документи, питаети що перевозимо йкаже отворити один портфель. В ньому зубна пластика, мило та інші туалетні потреби. Показує, що можемо їхати даліше. Російські вояки стоять при танках і напевно дивуються, що тут ось так переходять границю. Але ще мішаються до цього. Переїжджаємо “нomenis лянд” і задержуємося перед австрійською митницею. Тут щаші діти заплатили австрійські візи й ми опинилися на вільній землі. Запаркували, вискочили з авт і почали обійтися з радості.

- Дорогі мої! каже Люся, подякуймо Господеві, що ми

щасливо дісталися тут! Яка буде вже дальша наша доля, це теж Божа воля.

Ми згорнулися до круга й відмовили "Отче наш", "Богородице Діво" та пустилися в напрямі на Віденсь. Увечері ми вже в столиці бувшої Австро-Угорської імперії; тепер маленької, невтіральної, демократичної Австрії. Поліція напрямила нас до табору "Арсеналь", бувших касарень. Приїжджаємо, а тут повнісінько авт з ЧССР та людське муравлисъко. Всі чехословакькі туристи не вернулися вже додому, але причалили сюди, як втікачі. Дивлячись на це видовисъко, я на коліні написав коротенький образок:

Республіка на колесах,
повний "Арсеналь",
повна Ліліентальштрассе.
Причина: москаль.

Тисячі словацької і чеської інтелігенції опинилися за кордоном. До них приїхалися і ми. Ще цього самого вечора пробуємо відшукати через радіо Дорцю. Але дарма. Болгари замкнули щільно границю на всі способи міжнародного спілкування. Зате нам пощастило говорити телефоном з нашою Оксанкою. Вона вже від квітня цього року студіює на університеті в Монреаль — Канада. В Празі вона відчула скоріше т.зв. "Пражську весну" й подала прохання на виїзд на студії. Дістала позначення. Тепер вона ніадзвичайно втішилася, що ми їздили свободі. Всі періодиї російської окупації ЧССР слідкували в радіо і дуже боялися за нас.

— Приїжджайте до Канади! Тут дамо собі раду.

— Все є можливе, каже їй Люся.

Оксанка повідомила про нашу втечу приятелів нашої Мар'янки, канадців з Квебеку — Іва Брунелля та його рідною. Вже вранці 30 серпня ми від них дістали, прямо до табору, телеграму, мовляв — приїжджайте! Чекаємо вас."

Душевна рана з-перед 30-тих років, которую нам завдали швейцарські уряди тим, що нас викинули з двома малими дітьми на безпощадну ласку і неласку долі, ще болить дотепер. Тому ми шукаємо нових, нешвейцарських шляхів, на котрі хочемо спрямувати наше майбутнє життя.

— Так що, Мішель, питає Люся, їдемо до Канади?

— Як це є Божа воля — поїдемо там.

— Ну правда, але Бог нам дав свободну волю і ми самі мусимо рішати.

— Рішімо, Люсенько, самі, але юпера перед мусимо, в глибокий вірі, просити Духа Святого, щоб нам дав ясні й реальні

думки вжити цю нашу свободідну волю на добре, в добрім напрямі.

Ось так ми з Люсєю дискутуємо, а навколо нас тисячі таких самих втікачів, як ми, напевно теж роздумують, шукають виходу зі ситуації. А саме життя йде дальше. Де є більше згуртування людей, за ще дуже відрядних гігантічних обставин, там негайно появляються всякі хвороби. Вже від першого дня з'явився тут Швейцарський Червоний Хрест. Повідомляє нас про це місцеве радіо, а одночасно питає, чи немає між втікачами лікарів? Я зараз заголосився. Керівник ЧХ дуже втішився:

— Якою мовою нам краще порозумітися? питав мене.

— Найкраще французькою.

— Ну, гаразд. Тепер наша співпраця буде успішна.

— Маєте вже хворих?

— Підемо разом подивитися до нашої санітарії. Там вони мають голоситися.

Дійсно перед санітарією чекало вже багато людей. Я побіг наперед взяти з нашого авта мою “першу поміч”, цебто малу валізку з лікарським знаряддям. При цім сконтрлював, чи двері авта, до котрих ми скovalи нації документи, є ненарушені. Заспокоєний вернувся до санітарії і почав приймати хворих: запалення горла, шлунково-кишкові запалення, ревматизм, нервові заворушення, безсонність, а особливо багато заражень грибком (микоза). Кажу швейцарському санітарові що я сконструував та які ліки треба би було на цю хворобу. Ліків мають дуже багато. Вибираю, роздаю і пояснюю, як їх вживати. Коли ми працю скінчили, санітар питав мене:

— Вибачте, пане докторе, але я цікавий знати, звідки ви знаєте так добре французьку мову?

— Я ж студіював медицину в Женеві й там був асистентом. Крім цього моя дружина є швейцарка.

— А чому ви тепер чехо-словацький втікач?

Я йому коротенько розказав нашу історію.

Тепер кожний день ми з ним ось так приймаємо хворих і лікуємо. Ми сприятеливався. Я його познайомив з моєю Люсєю та дітьми й внуками.

— Що думаете дальше робити? питав раз мене.

— Дуже можливо, що поїдемо до Канади. Там маємо приятелів. Вони нам помогуть влаштуватися.

— Чому не до Швейцарії?

— Аби нас знову викинули?

— Тепер вже ні. Інша ситуація політична й гуманітарна.

Ось цими словами помішав він наші почуття, наш нахил до рішення і поставив перед очі нашої волі великий знак питання.

Минає четвертий день нашого побуту в таборі "Арсеналь". Вранці 3 вересня прибіг до нас керівник Швайцарського ЧХ:

— Пане докторе! Швайцарська амбасада видає віза. Я роздумував над вашою ситуацією і вашими почуттями до наших урядів. Їх треба буде перебороти. Ваша дружина швайцарка. Вона там має рідню. У вас швайцарський диплом. Ці всі факти говорять, що треба вам реально думати й рішати.

— Так що, Люсенько? Як ти думаєш?

— Чому я? Скажи що ти думаєш!

— Для мене Європа, а особливо Швайцарія все близча, як Канада.

— Для мене також.

— Отже йдемо по візі?

— Йдемо.

Ми щиро подякували керівникові Швайцарського ЧХ і пішли на швайцарську амбасаду. Тут вже довгий, предовгий ряд втікачів. Поставилися і ми до ряду та ждемо. Коли прийшла на нас черга й ми подали наших п'ять паспортів, урядник каже:

— Ціла родина?

— Майже.

Коли побачив, що Люся народилася в Женеві, підняв очі:

— Ви якої національності?

— Швайцарської.

— Ви давно вже мали жадати реінтеграцію до швайцарського громадянства. Чому ви цього не зробили?

— Це складна історія, каже Люся. Не могла жадати ради політичних обставин.

Дістали ми візи й почали пакуватися до дальшої подорожі, в напрямі Люсіної Швайцарії. Бачу, що Люся повеселіла. Укладає нашу мізерію до валізок з великим поспіхом. Знору в дорові. Перейхали ми цілу територію Австрії, перейхали кусчик Ліхтенштайну й ось вже границя Люсіної батьківщини — Швайцарія. Саме змучене, гаряче, літнє сонце заходило за обрій, а в Люсіній душі сходило сонце надії і радості, бо ми 3 вересня 1987 р. в'їхали до Швайцарії, до пограничного містечка Бухсу.

Кінець четвертої частини.

Шерне, 1 травня 1987.



Автор

З М І С Т	Стор.
Червона армія. Перша тюрма.	7
На “волі”.	17
Академія першого травня.	19
Народження Михася.	23
Діти ростуть.	28
Наші вакації.	31
“Конфірмація”.	34
Соціалізм.	37
Наша хата.	43
“112” — друга тюрма.	45
Суд.	64
“112” — друга частина.	67
Після тюрем.	71
Знову лікарем.	74
Дальші студії.	76
Гости зі Швейцарії.	81
Наші діти повиростали.	83
Лікарський гонорар.	85
Дальші важливі родинні зміни.	86
Клопоти з виїздом до Кошиць.	88
Кошиці.	89
Історія Кошиць.	91
Мешкання — школа.	94
Поїздка в Україну.	96
В Киданцях.	99
В Романовім — Селі.	102
Київ.	103
Петро Луценко.	106
КСУТ.	109
Родина побільшилася.	112
Щоб Козацький дух не спав	114
“Празька весна” і її наслідки.	117
Окупація.	121
Втеча.	124

011400

\$ 545

ЗАВВАЖЕНІ ПОМИЛКИ

- 10 сторінка перший рядок є шприци, має бути шприци
20 сторінка 41 рядок є ясенъ, має бути ясен
27 сторінка 27 рядок є хрещені, має бути хрещенні
28 сторінка 22 рядок є Його, має бути Йожо
31 сторінка 23 рядок є всяки, а має бути вояки
34 сторінка 38 рядок є вам, має бути вами
43 сторінка 11 рядок є шукав, має бути ошукав
44 сторінка 13 рядок по знако, додати як їх
20 рядок замість крив, має бути купив
22 рядок є тразички, має бути травички
48 сторінка 20 рядок є велизрада, а має бути велезрада
21 рядок є просвідила, має бути прослідила
49 сторінка 1 рядок є на, має бути та
31 рядок є Морве, має бути Морзе
51 сторінка 15 рядок є анекдоти, має бути анегдоти
55 сторінка 38 рядок є терпідъ, має бути терпінь
56 сторінка 6 рядок є Глабач, має бути Главач
57 сторінка 5 рядок є юща, має бути ваша
58 сторінка 10 рядок є гавець, має бути гаведь
60 сторінка 18 і 19 переставити рядки
долом є Сенко, має бути Янко
61 сторінка 25 рядок є рефлені, має бути рефрені
75 сторінка 16 рядок перед вже додати а
76 сторінка 11 рядок є старанї, має бути старанно
18 рядок летень, має бути легень
77 сторінка 41 рядок є фізоологію і патофізіологію, має бути
фізіологію і патофізіологію
83 сторінка 31 рядок є мент, має бути мене
87 сторінка 35 рядок є юного, має бути цього
90 сторінка 11 рядок Шадка має бути Шадца
92 сторінка 22 рядок є Медвець має бути Медведь